

CENA 5,00 zł (w tym 5% VAT)
Nr 7-8 (544) lipiec-sierpień 2020

ROK 100-LECIA POWROTU POMORZA
W GRANICE RZECZYPOSPOLITEJ
ORAZ ZAŚLUBIN POLSKI Z BAŁTYKIEM

POMERANIA

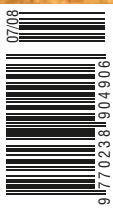
MIESIĘCZNIK SPOŁECZNO-KULTURALNY
ROK ZAŁOŻENIA 1963

www.miesiecznikpomierania.pl

WAKACJE NA POMORZU

ISSN 0238-9945 NR INDEKSU 37/1939 PL 07/09

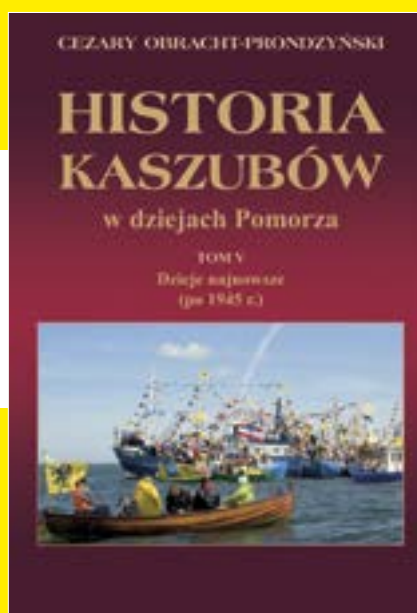
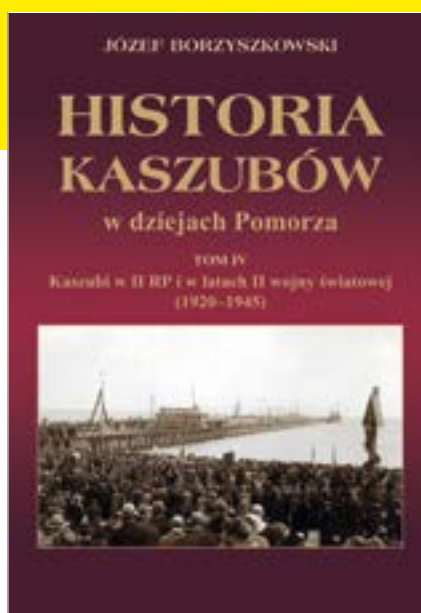
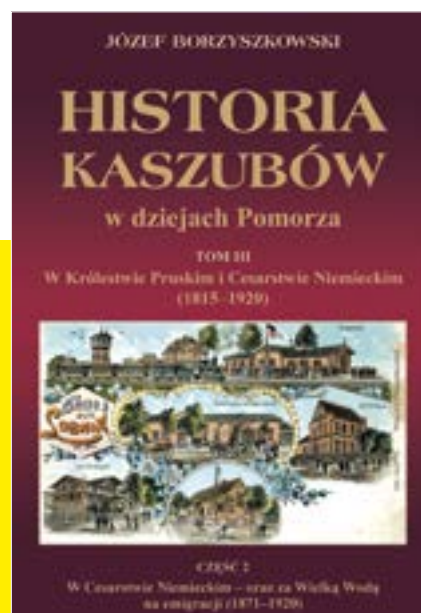
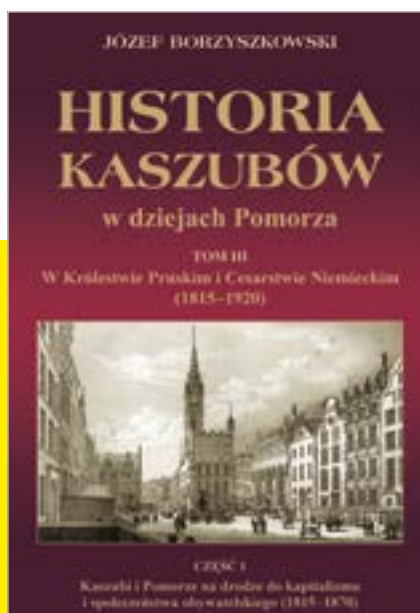
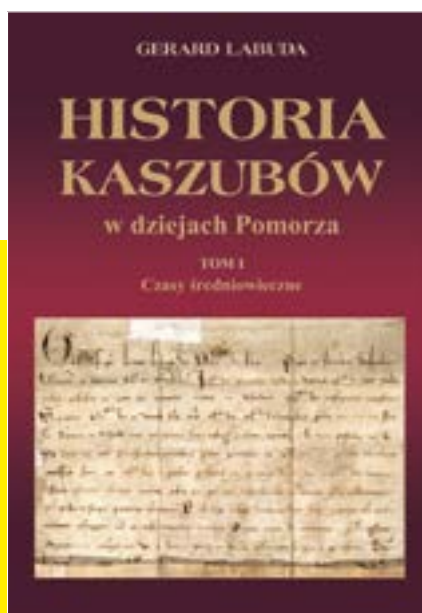

Informacji dotyczących sprzedaży książek udziela

INSTYTUT KASZUBSKI

UL. STRAGANIARSKA 20-22, 80-837 GDAŃSK

tel. +48 58 346 22 31

LĘPIŃC – ZÉLNIK 2020

POMERANIA

W NUMERZE:

- 3 Stóré place, nowé žécé**
Z Radosława Kamińszcim, turisticznym prowadnika po Kaszëbach gòdòł Dark Majkòwsczi
- 6 Turystyczno-historyczne smakowanie Wolina**
Bogusław Breza
- 10 Swiatowi kònkùrs am**
- 12 Bądkowski online – znajdź coś dla siebie**
Ewelina Stefańska
- 13 Lucjan Hoga. Jestem z Wiczlina**
Andrzej Busler
- 18 Susza jest faktem. Małe i wielkie kroki, by odwrócić wysychanie Polski**
Tomasz Chudzyński
- 22 Port czy kopalnia? Wybrane plany zagospodarowania Zatoki Puckiej**
Marcin Herrmann
- 25 Dlaczego prëszczé półtrojòczy w „Kaszëbsczich nótach” mają nominał „5”?**
Tomasz Rembalski
- 28 Bądkowski literacki. Wstëp do konkretyzacji**
Daniel Kalinowski
- 35 Drzewo genealogiczne**
Piotr Schmandt
- 39 Listy**
- 40 Wëdòwnò dzejnota Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniò wedle akt òperacjowi sprawë ò tacewny pòzwie „Saga” (dzél 1)**
Słòwk Fòrmella
- 42 Gdańsk mniej znany. Nowości Starego Miasta**
Marta Szagzdowicz
- 43 Smaki i aromaty Pomorza. Grill, piknik czy biesiada sposobem na spędzanie ciepłych dni lata**
Rafał Nowakowski
- 46 Język kaszubski naturalny jak oddech**
Z księdzem Leszkiem Kryżą rozmawia Stanisław Janke
- 52 Młodszy brat wójnë**
Adóm Hébel
- 54 Kaszëbizna rozgrzëwò mie serce**
Z prof. Riszardã Minkewiczã, nowim rektorã Mùzyczny Akademii we Gduńskù, rozpñwiòdò Tomòsz Fòpka
- 57 Wanoga z ópã (dzél 1)**
Mateusz Bullmann
- 58 Z Kociewia. Ni ma co umskliwãc, trza się cieszyć, że żyjim...**
Maria Pająkowska-Kensik
- 59 Kaszëbi z Chóru (dzél 1)**
Róman Drzëzdżón
- 62 Bò Ciebie nie zastapi nìcht...**
Gracjón Fòpka
- 63 Z profesorsczy pòlëcë. Ksążczy ze zbiorów Gerata Labùdë**
Adóm Lubòcczi, tì. Róman Drzëzdżón
- 64 Rozmieje Pón Bóg pò kaszëbskù? A Kaszëbi rozmiejã mòdlëc sã w swòji mòwie? Czile słówów ò majewëch na nordze**
Klebbów Matis
- 65 Zachë ze stòri szafë. Jak bëło, tak je rd**
- 66 PO-WIETRZE**
Maya Gielniak
- 68 Barbara Rezmer, mistrzyni haftu kaszubskiego**
Mirka Bajraszewska
- 69 Wspòmink ò wasce Jerzim Hoppe**
Józef Lanc
- 70 Lektury**
- 75 Ò chłopie, co mù nìcht »pón« nie chcòł gadac**
Paulëna Wäserskò
- 76 Klëka**
- 83 Sëchìm pākã ùszlë. Te dnie**
Tómek Fòpka
- 84 Z bütna. Na Zjòzd!**
Rómek Drzëzdżónk

Od redaktora

W wakacyjnym numerze „Pomeranii” tradycyjnie już proponujemy naszym czytelnikom szeroki wybór tematów. Wśród nich także tematy bardzo wakacyjne, bo zachęcające do podróży, z którymi czas letni nieodłącznie się kojarzy. Postawiliśmy przede wszystkim na patriotyzm lokalny, więc chcielibyśmy zachęcić czytelników „Pomeranii” szczególnie do podróży po naszym regionie, także dlatego, aby w trudnym roku, naznaczonym wieloma ograniczeniami, pomóc naszym pomorskim przedsiębiorcom, ludziom, dla których turystyka jest źródłem zarobku.

Być może po lekturze wywiadu z przewodnikiem turystycznym Radostawem Kamińskim postanowią Państwo ruszyć szlakiem dworów i pałaców północnych Kaszub i na własne oczy przekonać się o pięknie tych niezwykłych obiektów. W podróż zabiera nas również Bogusław Breza, który opisuje pobyt w nie tak odległym Wolinie, miejscu, którego nie oszczędził czas, a które na bazie historii potrafiło odbudować swoją tożsamość i zachęcić do tego, aby odwiedzić to niezwykle miasto położone na dwu brzegach cieśniny Dziwny. A może celem wakacyjnych podróży stanie się Muzeum Kolejnictwa w Kościerzynie, gratka dla miłośników kolei, tych dużych i tych małych?

Jakikolwiek by był cel wakacyjnej podróży, w imieniu redakcji miesięcznika „Pomerania” życzymy udanych wyjazdów i równie udanych powrotów.

Sławomir Lewandowski

PRENUMERATA

Pomerania z dostawą do domu!

Koszt prenumeraty rocznej krajowej z bezpłatną dostawą do domu: 55 zł.

W przypadku prenumeraty zagranicznej: 150 zł.

Podane ceny są cenami brutto i uwzględniają 5% VAT.

Aby zamówić roczną prenumeratę, należy:

- dokonać wpłaty na konto:

PKO BP S.A. 28 1020 1811 0000 0302 0129 35 13,

Zarząd Główny

Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie

ul. Straganiarska 20–23

80-837 Gdańsk,

podając imię i nazwisko

(lub nazwę jednostki zamawiającej)

oraz dokładny adres

- zamówić w Biurze ZG ZKP,

tel. 58 300 06 83, 58 301 27 31,

e-mail: prenumerata@kaszubi.pl

POMERANIA

MIESIĘCZNIK SPOŁECZNO-KULTURALNY

ADRES REDAKCJI

ul. Straganiarska 20–23

80-837 Gdańsk

tel. 58 301 90 16, 58 301 27 31

e-mail: red.pomerania@wp.pl

REDAKTOR NACZELNY

Sławomir Lewandowski

ZESPÓŁ REDAKCYJNY

Dariusz Majkowski (z-ca red. naczelnego)

Krystyna Sulicka

Bogumiła Cirocka

Ludmiła Kucharska

Aleksandra Dzięcielska-Jasnoch (Najó Úczba)

Ka Leszczyńska (redaktorka techniczna)

KOLEGIUM REDAKCYJNE

Piotr Dziekanowski (przewodniczący kolegium)

Andrzej Busler

Roman Drzeżdżon

Ewa Górską

Stanisław Janke

Piotr Lessnau

Wiktor Peplński

Danuta Pioch

Edmund Szczesiak

Bogdan Wiśniewski

TŁUMACZENIA NA JĘZYK KASZUBSKI

Anna Hebel

Dariusz Majkowski

ZDJĘCIA NA OKŁADCE:

Żuławska kolej dojazdowa (Mikoszewo)

Fot. Sławomir Lewandowski

WYDAWCA

Zarząd Główny

Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskiego

ul. Straganiarska 20–23, 80-837 Gdańsk

DRUK

Bernardinum, ul. bpa Dominika 11, 83-130 Pelplin

Nakład 1200 egz.

Redakcja zastrzega sobie prawo do skracania i redagowania artykułów oraz zmiany tytułów.

Redakcja nie ponosi odpowiedzialności za treść ogłoszeń i reklam.

ODL. RADOSŁAW KAMIŃSKI

Borkòwò Labòrszcé

STÔRÉ PLACE, NOWÉ ŻĚCÉ

Z Radosławã Kamińszim, turisticznym prowadnikã pò Kaszëbach, gòdómë ò drãdżi gòspòdarczi stojiznie w slédnych miesącach, nõdzejji na zmianã i Szlachù dwòrów i pałaców Nordowéch Kaszëb.

■ Chcemë zacząc òd stojiznë kaszëbszczich turisticznëch prowadników òbczas pandemii. Jak mòckò czëjeta krizysy zrzeszony z kòrònawirusã?

Baro mòcno. W mòjim przëtrófkù wëzdrzi to tak, że òd strëmiannika niżòdné planë sparłãczoné z dzejanim prowadnika nie òstałë zrealizowóné. Teòreticznò jò miòł zajãtë wszëtczë weekendë òd pòłowë strëmianika do kùńca czerwińca, ale zòrganizowóné wëjãzdë òstałë òdwòloné. Ni ma tej niżòdnëch wzątków. Dlò tëch, co żëją w sezonie blòs z turisticzi, to je dramata. Je blòs państwòwò pòmòc – zwòlnienia z ZUS-u, jednorazowò pòziczka z Ùrzãdu Robòtë, ale nie czëjemë za mòcno ti pòmòcë. To wszëtkò je za mało. „Postojowë” dostónie ju mało chto, bò wiele z naju mò dodòwkòwò jinã robòtã.

■ A widzysz jaczis mòli wid w ti cemny sytuacji? Gòspòdarka zaczinò wracac do żëcò, niejedne firmë stòwają pòmãlë na nodzi... Mò bëc téż wspiercë dlò waji – turisticznë bònë.

Ûwierzimë, jak òbòczimë. Tegò turisticznégò bònu jesz nìcht na òczë nie widzòł. Je blòs gòdanié. Nòprzòd to miało bëc tësac zlotëch dlò kòzédgò, terò piãcset na dzeckò. Pòkãd to nie mdze zacwierdzone, to je to blòs „gdëbanié”. Móm téż strach, że jezlë te bònë òstónã wprawdzone, lëdze bãdã je wëdawac leno na hòtele, apartamentë abò jedzenié, a mało chto zdecydëje sã

na prowadnika. W czasach pandemii wikszosc bãdze chcała zwiedzac indywidualno abò z familiã. A zòrganizowónëch wikszich karnów, jaczé bëłë dlò naju nõwòznieszima klientama, jesz latos za wiele nie bãdze. W slédnym czasie ùzdrzenié we wejrowszczim krëzu jaczégòs àutokaru wnet nie bëło mòzłëwé. Za baro nie widzã tej tegò widu w tunelu.

■ Mòże równak terò miészë grëpë, familie mdã chcałë pòznawac Kaszëbë z prowadnikã?

Dlò naju to bë bëło baro dobré, bò më téż wòlimë miészë karna – tak 10–15 lëdzy. Wnenczas jesmë

ODL. RADOSŁAW KAMIŃSKI

Rëmió

Górné Rekòwò

w sztãdze wicy òpòwiedzec i lepi pòkazac naje atrakcje. Ale czè tak sã stónie, nie wiémë. Wszètcë wkół gòdajã, że prowadnicë sã ambasadorama i robiã wiele dobrégò, ale te wèchwałë nie zmieniają sã na kònkretne dzejania, jaczé bë nama pòzwòlëlë przetrzëmac ten drãdżi czas. Jò jem blòs ròd z tegò, że „stòri” klijeńcë, z jaczima jò bëł ju dogòdóny na zymk abò lato, nie òdwòliwają, leno przekłòdają na jesén swòje wanodzi. Ale jak dozdac do ti jeseni, nie wiém...

■ **Chcemë równak rzeknąc, że letników je ju na Kaszëbach fùl.**

Òsoblëwie krótkò mòrza zdòwò sã, że lédze ju zabëlë ò wcyg warający pandemii i pò pròwdze tam sezón ju warò. Gòrzi je dali òd sztrãdu. W Turisticzny Stowòrze Nordowé Kaszëbë, w jaczi dzejóm, mëslimë nad tim, jak scygnãc lédzy barzi na pòlnié, żebë i tam

Bichòwò

Sasëno

dało sã òdrobic dzél tegò, co mómë straconé w slédnëch miesącach.

■ **Jakno prowadnik zajmòsz sã całima Kaszëbama czè blòs jich dzélã?**

Jò jem prowadnikã przede wszètczim pò wejrowsczim, pùcczim i lãbòrszczim krézu – to je pò nordowëch Kaszëbach, ale jeżdżã téż do Trzëgardu, Kartuz, Kòscérznë abò na pòlniowé Kaszëbë. Nòchãtni równak pòkazywóm swòje stronë, to je kaszëbską nordã...

■ **A na ti nordze òsoblëwie Szlach dwòrów i pałaców, jaczi zdòwò sã mie barò dobrã ùdbã do zwiedzaniò òbczas pandemii. Z tegò, co wiém, wikszość widzałëch bùminków na tim szlachù je ju òpen i kòzdi mòże tam zazdrzec.**

Mëslã, że dlò miészich karnów abò familiów to je do brie bédënk na lato. Mògã so jachac òd jednegò pałacu czè dwòru do drëdzégò, w swòjim tempie, trzëmającë sã wszètczych wskòzów bezpiekù sparłãczonëch z pandemiã, bò ni ma tu tak wiele lédzy, jak np. we Wiòldzi Wsë abò na Hélszczim Pòłostrowie.

Je to téż dobrò ùdbã dlò lubòtników jeżdzeniò na kòłach, chtërny mògã so np. scygnãc ze starnë traseo.pl mapã, i sprawdzec, jaczé żdajã na nich atrakcje, pòd jaczé gòrczi mùszã pòdjachac, a do te scygnãc aplikacja z GPS, jaczi jich pòprowadzy òb całą drogã. Kòzdi mòże so wëbrac swój tur i jachac tak, jak sã mù widzy – dwa, trzë dni abò i całi tidzén.

Szlach je téż czekawi dlò mòtocyklistów. Ò tim sã przekònelë nôleżnicë zrzeszeniowégò klubu Wanożnik, jaczi ze mnã jachelë tim turã w òstatnym czasie. W pòrãnosce mòtocyklów jesmë wanożëlë òd jednegò

ODU. RADOSŁÓW KAMINSKI

Rzucewò

mòła w drëdżi. Dżén w dżén pò 130 km, a razã më òdwièdzëlë kòl dwadzesce òbiektów, z tegò séd-ménòsce wchòdzy w zestòwk ùnijnegò programù, jaczi prawie terò zjiscywóm.

■ **Mòżesz co wicy rzeknąc ò tim projekce i historii pòwstaniò Szlachù dwòrów i pałaców Nordowëch Kaszëb?**

Ten szlach më wëmëslëlë z Arkadiuszã Szczëgå z wej-rowszcégò starostwa ju 15 lat temù. Òd te czasu jò sã zajimòł jegò twòrzenim. Nòprzòd spòlëznòwò, a òd dwùch lat ùdało sã to sprofesjonalizowac. Dzãka dët-kóm z Èuropejszi Ùnii Turisticznò Stowòra Nordowé Kaszëbë wespòł z trzënnòsce partnérama z piã krajów, rozwijò ten szlach. Całi ùnijny projekt, w jaczim bierzemë ùdzël, zwie sã Dwory i Pałace Pòłudniowegò Bałtyku, a jegò zadanim je rewitalizacjò

dwòrsczych òbiektów na terenie pòłniowégò Bòłtu – Dënszi, Niemców, Lëtwe, Pòlsczi i Szwëdzczi. Drob-notë ò tim projekce mòżeta nalezc pò anielskù na starnie www.baltic-manors.eu, a ò najim – kaszëbsczim – dzëlu na <http://kaszubypolnocne.pl>. Na ti slédny starnie je òpisënk całégò szlachù, sã òdjimczci i infòmacje ò pòjedincznëch òbiektach.

Motto tegò pòspòlnégò, èuropejszcégò projektu to „Old places new life”, to je „Stòré place, nowé zëcé”. Mómë starã pòkazowac lëdzóm, że w stòrëch dwòrsczych abò pałacowëch bùdinkach, jaczé czedës służëlë kaszëbsczim, niemiecczim i pòlsczim zemsczim miéwcóm, dali je zëcé i sã dzysdnia atrakcjã jakno restauracje, hòtele, mùzea itd.

Zachãcywóm Czëtińców „Pòmëranii” do zwiedzianiò tèch mòłów.

GÓDÒL DARK MAJKÓWSCZI

Sòlëno

ODU. RADOSŁÓW KAMINSKI

Lësewò

FOT. GMINA WOLIN

TURYSTYCZNO-HISTORYCZNE SMAKOWANIE WOLINA

Wolin, widok z lotu ptaka.

Do miasta Wolin na wyspie o tej samej nazwie wjechałem późnym popołudniem, gdy wszystkie instytucje były już zamknięte, w tym miejscowe Muzeum Regionalne, które stało się jednym z powodów napisania tego tekstu. Rozpocząłem więc zwiedzanie od Centrum Słowian i Wikin-gów, osady będącej rekonstrukcją średniowiecznych, drewnianych wolińskich zabudowań położonych po drugiej stronie rzeki o nazwie Dziwna, przez którą raz do roku – w trakcie Festiwalu Wikin-gów – można przejść budowa-nym na tę okazję tymczasowym mostem. Wtedy współ-czesne i dawne miasto stają się jedną miejscowością. Nie-stety, w kasie Centrum dowiedziałem się, że właśnie je zamykają. Nie sprawdziłem więc, ile jest prawdy w inter-netowych zapowiedziach, że tutaj można poczuć, jak się żyło w dawnych wiekach, posiedzieć na odtworzonym historycznym krześle, poleżeć w dawnym łóżku itp. Za-uważyłem jednak, że gospodarze chcą przyciągnąć zwie-dzających także w inny sposób. Nawet nie kupując biletu, można bowiem zobaczyć różnoraki sprzęt do torturowa-nia ludzi i opisy, jak to przed wiekami ludzi przy jego uży-ciu męczono. Tak na zachętę do dalszego zwiedzania? W każdym razie wyglądało to imponująco i przerażająco...

Sam pomysł połączenia w jednej instytucji specyfiki dwóch grup etnicznych spodobał mi się, ponieważ Wolin w okresie swojej największej świetności przyciągał różne nacje, których przedstawiciele rywalizowali ze sobą, ale także niejednokrotnie współpracowali dla pomnożenia jego potęgi. Niekwestionowane jest też znaczenie wikingów w historii Wolina, nazywanego przez nich Jomsborgiem. Tę wielokulturowość i międzynarodowy charakter historii miasta łatwo można było dostrzec na rozmiesz-czonych w jego centrum tablicach informacyjnych oraz na prezentowanych fotografiach zabytków i dawnych wi-doków. Na pewno liczni turyści zatrzymują się przy ka-mieniu runicznym (z napisami w starogermańskim alfa-becie), upamiętniającym króla duńskiego Haralda Sinozębego, który poniósł tu śmierć w 986 r. Niedaleko od kamienia można przeczytać sporo informacji o Niem-cach, którzy do 1945 r. traktowali te tereny jako swoją „małą ojczyznę”, w tym o przejawach bohaterskiego opo-ru stawianego przez nich Armii Czerwonej w tymże roku i o ich tragedii, kiedy po wojnie musieli je opuścić.

Oczywiście sporo miejsca poświęcono opanowaniu Wolina w drugiej połowie X w. przez pierwszego histo-

Festiwal Słowian i Wikin-gów

Festiwal Słowian i Wikin-gów

rycznego władcę Polski Mieszka I, przez co to miasto stało się *pierwszym portem morskim państwa Piastów. Pośrednicząc w wymianie handlowej między ziemiami polskimi a zamorskimi krajami, szybko pomnażało swoje bogactwa.* Nawet jeżeli te dane nie do końca zsynchronizowano z podanymi na innych tablicach i mogą w części wywoływać wątpliwości zawodowych historyków, to budzi uznanie zamiar ukazania wielkiej przeszłości tego miejsca (z uwypukleniem roli Polski) i jego różnorodności. To samo można odnieść do wyjaśnienia, dlaczego osada na wyspie o takiej samej nazwie była miejscem szczególnym w trakcie państwowych obchodów tysiąclecia państwa polskiego w ubiegłym wieku i stanowi część mitu ponownego przyłączenia Ziemi Odzyskanych do Rzeczypospolitej w 1945 r. Obrazuje to dobrze dobrana i przedstawiona myśl wybitnego kaszubskiego historyka Gerarda Labudy: *miało to pomóc ludziom, którzy przyszli na te ziemie, żeby poczuli się zakorzenieni, u siebie, żeby zobaczyli za sobą pewne dziedzictwo przeszłości.*

Nie tylko przywołanie spostrzeżenia znanego rodaka sprawia, że w Wolinie świadomy swej etniczności Kaszuba w wielu miejscach poczuje się jak w domu. Chwała współczesnym wolinianom, że doceniają i zaznaczają w wielu punktach, że to właśnie w ich mieście urodził się w 1485 r. Jan (Johannes) Bugenhagen, historiograf, teolog, reformator szkolnictwa, autor pierwszej pełnej historii Pomorza, do dzisiaj często wykorzystywanej w opracowaniach (por. *Historia Pomorza*, t. II, cz. I, pod red. G. Labudy, Poznań 1976, indeks). Materiałów do niej poszukiwał między innymi w „kaszubskiej nekropolii”, cysterskim zespole klasztornym w gdańskiej Oliwie, a na jej łamach znajdziemy sporo danych także o Pomorzu Nadwiślańskim. Stąd na przykład jej pierwodruk jest zaliczany do cenniejszych zbiorów wejherowskiego Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej. W wielu miejscach, prezentowany w różnej formie i na różny sposób, widoczny był również gryf, herb Kaszub i Pomorza.

Na pewno też wiele skojarzeń będzie miał kaszubski regionalista z nazwą nieczynnej już księgarni na wolińskim rynku, „Arkona”, mocno obecną chociażby w twórczości Aleksandra Majkowskiego czy *zrzęsińców*.

Podobnie można się odnieść do nazw ulic, jak Trygława i Światowida. Przy tej ostatniej skusiła mnie restauracja Sigrida (Świętosława), czyli upamiętniająca domniemaną córkę Mieszka I, królową Danii, Norwegii, Szwecji i Anglii, o której pośrednich, nieco mitycznych związkach z Pomorzem, Kaszubami można by napisać oddzielną pracę. Jeden rzut oka do jadłospisu spowodował, że zatrzymałem się w niej na dłużej. Pierwszy raz znalazłem się w lokalu, który w menu na początku nie zachwala własnych walorów, lecz obszernie, na całą stronę, przedstawia biogram patronki, pod którym podpisał się Krzysztof M. Stachura. Kolejnym zaskoczeniem była liczba potraw o nazwach nawiązujących do przeszłości, morza i miejsca położenia, takich jak „Sałata Sigridy”, „Polewka z Dziwnej ryby”, „Letnia odsłona Sygrydy”, „Niebo w gębie Sygrydy gołębie” (gołąbki z dorsza), „W Bałtyku złowione”, „Rybka na włóczni” (szaszłyk z dorsza/łososia), „Jomsborski [od Jomsborga, skandynawskiej nazwy Wolina] przysmak – wątróbka”, „Sakwy rybaka” (pierogi rybne), „Przysmak jarla [skandynawski wódz] i nie tylko” (ciasta tutejszego wypieku ze śmietaną), „Uczta po wielkiej bitwie” (flaki wieprzowe). Gdy te nazwy skonfrontowałem z nowoczesnym wnętrzem restauracji, bez historycznych ozdób, tym większe wywarły na mnie wrażenie. Nie miałem wątpliwości, że znalazłem się w miejscu, gdzie można by bez końca snuć historyczne, literackie (np. proza A. Gołubiewa, K. Bunscha, Z. Kossak) czy też kaszubskie refleksje.

Najchętniej spróbowałbym większości tych dań, ale takiej możliwości nie miałem. Zamówiłem dwie potrawy: „W Bałtyku złowione” oraz „Polewka z Dziwnej ryby”. Pierwsza z nich była to dobrze przyrządzony, świeży dorsz bałtycki. Druga okazała się zupą rybną „z Dziwnej ryby”, bo złowionej w pobliskiej rzece. Była przyrządzona, co specjalnie wyjaśniałem, jak z tradycyjnego kaszubskiego przepisu, czyli *ugotowana na kawałkach kilku gatunków ryb bez mieszania, które powoduje, że ryby się rozpadają*, o czym pisałem w artykule opublikowanym we wrześniowym numerze „Pomeranii”. Miała jednak ciekawe urozmaicenie. Była podawana z wyrabianymi na miejscu

Osada Słowian i wikingów. Widok z lotu ptaka.

Most obrotowy na cieśninie Dziwnie.

„lanymi kluskami”, prawie takimi, jakie pamiętałem z kuchni moich Babć (Marty ur. w 1901 r. koło Wiela i Anny ur. w 1918 r. w Węsjorach). Było to więc kolejne potwierdzenie kulinarnych powiązań na południowym brzegu Bałtyku.

W wolińską atmosferę wchodziłem z coraz większym zainteresowaniem, ale czegoś mi w niej brakowało. Taką myśl mocno we mnie była obecna, gdy za starożytnym wezwaniem po posiłku udałem się na spacer. Zupełnie przypadkowo wybrałem kierunkowskazy do odległego o 2 km Wzgórza Wisielców. Na trasie miałem okazję obserwować, jak miasto, które zostało w większości zniszczone w walkach w 1945 r., przekształcało i dostosowywało przestrzeń, architekturę do potrzeb współczesności w sposób podobny do wielu innych pomorskich miast dotkniętych skutkami ostatniej wojny. Widziałem więc domki i osiedla budowane na gruzach zniszczonych przedwojennych budynków, a pomiędzy nimi prawdziwe perełki dawnej, przedwojennej zabudowy, mniej lub bardziej zadbane. W centrum wyróżniał się odbudowany kościół (kolegiata) św. Mikołaja, pierwotnie powstały, co znamienne, w tym samym czasie co jego gdański odpowiednik. Samo Wzgórze Wisielców to rezerwat archeologiczny – cmentarzysko kurhanów, nazwane tak ze względu na dokonywane tutaj w czasach późniejszych kaźnie piratów i innych przestępców. Niestety, chociaż to miejsce pochówku ludzi, naszych przodków, daleko w nim i innych tego rodzaju terenach do cmentarnej zadumy. Stąd było już bliżutko do plaży i miejskiego kąpieliska, na którym obowiązywał... stały zakaz kąpeli. Smutny to przykład widocznej gołym okiem degradacji środowiska polskiego wybrzeża.

Ostatnim punktem mojego wolińskiego pobytu było otoczenie miejscowego muzeum. Zachęcająco brzmiała krótka informacja o jego działalności, zabytkach i wystawach. Gdybym mógł zajrzeć do niego, na pewno szczególną uwagę bym zwrócił na wystawę „Johannes Bugenhagen – Wolinianin – Doctor Pomeranus – Obywatel Europy” oraz kolekcję („cennych kopii”) pomorskich, siedemna-

stowiecznych map, w tym wielką mapę Księstwa Pomorskiego z 1618 r., sporządzoną przez wybitnego kartografa Eilharda Lubinusa. Dzieła tych postaci potwierdzają, że idea Wielkiego Pomorza od Wisły na wschodzie, a na zachodzie nieco za Odrę, i obecności na nim Kaszubów była historyczną rzeczywistością, a nie oderwanym od niej pomysłem kaszubskich regionalistów i niektórych naukowców. Jednym z wyróżników kroniki Bugenhagena jest traktowanie tak ujętego Pomorza (Kaszub) jako jednolitego obszaru geograficzno-politycznego, poddanego przekształceniom, ale nadal zachowującego część tej jedności i dążącego do niej. Na jego terenie Bugenhagen umiejscawiał też Kaszuby (G. Labuda, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza. T. 1. Czasy średniowieczne*, Gdańsk 2006, s. 16–18 i 21–22). Mapa Pomorza Zachodniego Lubinusa obejmuje tereny do dzisiaj uznawane za Kaszuby (bytowskie i lęborskie), a jej autor przy zbieraniu do niej materiałów był zaskoczony, że na obszarze księstwa zachodniopomorskiego mieszkali ludzie, którzy nie znali języka niemieckiego, posługiwali się kaszubskim (*Historia Pomorza...*, s. 1014, 922–923 i inne). Kiedy powstawały ich prace, trudno już było umiejscawiać Kaszuby (obecne w tytule ksiąg zachodniopomorskich) na terytorium księstwa, chociaż ta nazwa na jego obszarze stale funkcjonowała. Dlatego warto za Gerardem Labudą, docenianym przez wolinian, przytoczyć jego ustalenie: *Utrwała się przekonanie, że matecznikiem nazwy Kaszuby były ziemie położone między dolną Odrą i rzeką Parsętą w granicach politycznych księstwa szczecińskiego* (G. Labuda, *Historia Kaszubów...*, s. 57), czyli łącznie z Wolinem. Dopiero później nazwa ta przesuwiała się na wschód, na skutek germanizacji miejscowej ludności (tamże, *passim*).

Świadom tych uwarunkowań, ze zdziwieniem wyczytałem na kolejnej planszy przy drewnianej łodzi rybackiej, reklamującej zbiory muzeum i zachęcającej do pełniejszego obejrzenia ich wewnątrz instytucji, że ustawiony egzemplarz *najprawdopodobniej pochodzi z Kaszub, zakupiony został od rybaka z Wolina po wycofaniu go z eksploatacji*. Ponieważ to sformułowanie pochodziło od instytucji spe-

Kamień runiczny upamiętniający Haralda Sinozębego.

Wejście do restauracji Sigrida.

cializującej się w regionalnej, pomorskiej historii, warto zapytać: O jakie tutaj Kaszuby chodzi, te będące ich matczynym, te późniejsze z Pomorza Środkowego, czy może chodzi o obszar, na którym obecnie zamieszkuje ludność kaszubska? Pośrednio można się domyśleć z jego treści, że pierwszy właściciel tej łodzi pochodził z części kaszubskiego wybrzeża, która w latach 1920–1939 stanowiła integralną część II Rzeczypospolitej, po 1945 r. osiedlił się w Wolinie i dzięki temu łódka trafiła do tegoż muzeum. Byłoby to kolejne potwierdzenie udziału kaszubskich rybaków w zagospodarowaniu bałtyckiego wybrzeża, tzw. Ziemi Odzyskanych, do czego również nawiązywałem we wspomnianym artykule z ubiegłorocznej wrześniowej „Pomeranii”.

Tutaj najmocniej uświadomiłem sobie, czego mi brakowało w prezentowaniu przeszłości w Wolinie. Z wyłączeniem powyższej wzmianki, w obejrzanych przeze mnie miejscach nie znalazłem najmniejszej informacji o Kaszubah jako nazwie terytorium czy ludu. Świątynią dawnego Wolina mogą się szczycić, według poznanych przeze mnie opisów, wikingowie (gdź jest to wielokrotnie wspomniany w skandynawskich sagach Jomsborg i przez jakiś czas była tu ich załoga; tego, w jakim charakterze, nie napisano), Polacy (pierwszy morski port po jego zdobyciu przez Mieszka I; tego, komu go odebrał, nie wyjaśniono), Duńczycy (tutaj umarł ich król, tu byli jego wojowie). Nawet o Słowianach (o Pomorzanach nie ma wzmianki), plemieniu Wolinian (polskim, połabskim, kaszubskim?) jest mowa enigmatycznie bez określania bliżej ich etniczności. Nawet jeżeli ktoś nie zgadza się ze znaczącą rolą Kaszubów, Kaszub w osiągnięciu świetności przez dawny Wolin (krytyczna analiza źródeł sprawia, że można mieć także mniejsze bądź większe wątpliwości co do takiej roli wikingów, Duńczyków i Polaków), to ich pominięcie sprawia, że oczywiście pomniejsza się wielokulturowy, międzynarodowy wymiar tego miasta.

Natomiast sami Kaszubi, jak sądzę, zbyt mało wiedzą i za rzadko szcycą się tym, że mają mocne podstawy do uznania, że to na ich ziemi i przez nich zostało stworzone jedno z największych wczesnoeuropejskich miast, którego sława i znaczenie wykraczały poza granicę kontynentu. Jak mówił jeden z profesorów w filmie dokumentalnym wyemitowanym w kanale Discovery Historia, w ramach większej serii „Na tropach tajemnic”, o wikingach we wczesnych dziejach polskiego państwa, o ile on boi się używać słowa „miasto” w odniesieniu do większości ówczesnych tylko pozornie miejskich, europejskich ośrodków, w tym Paryża, o tyle Wolin nazywa miastem z pełnym przekonaniem. Przypomnijmy jeden z jego

Kościół Świętego Mikołaja

FOT. WIKIPEDIA

historycznych (w innym fragmencie przytoczonym także na wolińskiej planszy) opisów: *Ponieważ na chwałę tego miasta [Wolina] wypowiada się rzeczy wielkie i zaledwie godne wiary, chętnie dorzucę kilka słów godnych opowiedzenia. Jest to rzeczywiście największe z miast, jakie są w Europie. Zamieszkują je Słowianie łącznie z innymi narodami, Grekami i barbarzyńcami* (cyt. za G. Labuda, *Historia Kaszubów...*, s. 76). Trudno zaprzeczyć, że tymi Słowianami byli dawni Kaszubi, a obecni mogą się poczuwać do dumy z ich historycznych osiągnięć, które na

pewno pomogły im przetrwać kolejne wieki, tysiąclacie, gdy znaleźli się w odwrocie.

Ta konstatacja rodzi następne. Skoro Wolin był kaszubski, to i świadectwa jego morskiej potęgi także wolno przypisać Kaszubom – a jest co. To tutaj odnaleziono wczesnośredniowieczny drewniany kompas, jeden ze słynniejszych, wyjątkowych zabytków archeologicznych w skali ponadregionalnej. Podobno umożliwił on przed wiekami dopłynięcie do Ameryki. Czy żeglarzami, którzy to uczynili, byli Kaszubi? Tak byli biegli w szkutnictwie i morskim rzemiośle? Dlaczego nie, przecież skądś musiała się wziąć legenda o Kaszubie Janie z Kolna, który to uczynił, a w Danii dotąd w legendach wspomina się z grozą, niestety, o przerażających, zuchwałych czynach morskich, słowiańskich (kaszubskich) wojowników z Wolina i innych pomorskich miejscowości, o czym słyszałem osobiście, gdy kilka lat temu byłem w tym kraju.

W kaszubskiej, na wpół mitycznej, świadomości historycznej (i ideologicznej) mocno jest obecna Arkona na wyspie Rugia jako ważny ośrodek gospodarczy i religijny Kaszubów, ostatni większy bastion oporu stawianego obcym przez pierwotnych Kaszubów, a przez to potęga i rola Wolina jako znaczącego miejsca w kaszubskiej przeszłości schodzi nieco na drugi plan (por. np. A. Majkowski, *Historia Kaszubów*, Gdańsk 1991, s. 8, 38–45 i inne). Czy słusznie? Przecież w dobie swojej największej świetności Wolin był bardziej znaczącym miastem niż Arkona w całych swoich dziejach i przede wszystkim, jak wynika z ustaleń naukowców, kaszubska tożsamość „Wolinian” jest pewniejsza, nawet wśród zagorzałych krytyków wzbudza mniej wątpliwości niż taka tożsamość „Rugian”.

Mówi się, że podróże kształcą, moje wolińskie doświadczenie pokazuje, że one także pozwalają lepiej poznać siebie, społeczność w której się funkcjonuje, umocnić w działaniu i ułatwić postrzeganie rzeczywistości.

BOGUSŁAW BREZA

Pòspólny òdjimk nòdgradzonèch w kat. przedszkòlòków z przedstòwcamà òrganizatorów i òbsàdzècelów

SWIATOWI KÒNKÙRS

Latosò Rodnò Mòwa bëła jinszò jak wszètczé donèchczasné. Pierszi rôz w tim nòstarszim kaszèbsczim recytacjomim kònkùrsu ùczàstnicè nie wèstàpòwelè na chmielènczi binie, leno w wèbrònèch przez se placach nagriwelè swòje prezentacje (abò bëlè nagriwóny) i slèłè do òrganizatorów. Zgłosèło sà 265 ùczàstników.

Kòzdi z nich przèrèchtowòł dwa ùsòdzczì – pòezjã i prozã, blòs nòmłodsze dzecè miałè jeden dokòz. *W finale jesmè mielè piãc razy wicy ùczàstników jak wiedno, bò nie òdbèlè sà niżòdnè gminowé abò pòwiatowé eliminacje. Juroróm bëło tej drãgò wèbrac nòlepszych z tak wiòldzégò karna – gòdò Edita Klasa, direktorka Gminowégò Òstrzòdka Kùlturè, Spòrtu i Rekreacji w Chmielnie. Wielèna òbsàdzècelów bëła téz wikszò jak donèchczòs, bò òrganizatorzè ròczlè jaż piãtnòsce lèdzy z całèch Kaszèb. Pòwstałè trzè kòmisje*

pòd przèdnictwã Wandè Lew-Czedrowsczì, Tomasza Fòpczi i Bòzenè Ùgòwsczi.

W naszi kategòrii [kl. I–III] bëło jaż 88 dzecy do przesłèchaniò. Mè mielè przezèrk robòtè szkòlnèch, starszych i przede wszètczim samèch dzecy. Òkróm recytacjów bëło téz widzec czekawé òbleczenia i scenografiã. Jesmè ròd, że pòjòwiałè sà tekstè nie leno z ùczbòwników, bò to dokòz, że lèteracczé zainteresowania dzecy i tèch, co jima pòmògajã, sã szerszè jak szkòłowi program. Rówizna bëła rozmajitò. Latos wòznò bëła wespòłrobòta szkòlnégò abò starszych, co rèchtowelè nagraniè, bò dzòtzczi same nie bëlè w sztãdze tegò zrobic. To nagriwaniè mògło téz bëc pòmòcã, bò kòzdi miòł mòzłèwòtã próbòwac czilenòsce razy, ale to nie wiedno òstało wèzwèskóné. Czasã zafelowało tegò, żebè przesłèchac nagraniè przed wèslanim i na skùtk baro lèchi jakòscè zwàkù trud ùczbè dzecka nie bëł dobrze pòkòzóny – pòdczorchiwò Bòzena Ùgòwskò.

Wèsèlaniè filmów miast wèstàpów na binie dało mòzłèwòtã ùdzèlu w kònkùrsu lèdzóm z bütna Kaszèb. Òrganizatorzè i òbsàdzècele bëlè zgòdã, że wòrt i w przinèdnèch latach takã szansã òstawic i stwòrzèc kategòriã recytatorów zeza granicè. Latos specjalnã nòdgradã chmielènczégò partu Kaszèbskò-Pòmòr-

W artiscznym dzèlu wèstàpiło KSiT Chmielanie.

szczégò Zrzeszeniò dostała Celina Sykòrskò z Auckland w Nowi Zelandie.

Naji kònkùrs zrobił sã „swiatowi”. Jesmë rôd z tegò, że bëłë recytatorzë z rozmajitëch krajów, a i finał bëł òbzéróny nié leno na Kaszëbach i w Pòlsce, bò jesmë gò transmitowelë online – gòdò Edita Klasa.

Finał òdbël sã 21 czerwińca. Zaczãł sã òd ùroczësti mszë z kaszëbską liturgia słowa w chmielënszcim kòscele. Pò mszë ùczãstnicë finału przeszlë do sedzbë tamecznégò Gminowégò Òstrzòdka Kùlturë, Spòrtu i Rekreacji. Pò przëwitanim gòscy przez òrganizatorów na binie pòjawiło sã Karno Spiëwë i Tuńca Chmielanie, a pòzni prowadzãcy rozegracjã Tatiana Slowi i Róbert Groth róczëlë do se przedstòwców kòmisjów, jaczé òbsãdzywałë ùczãstników. Pò przeczëtanim przez jurorów protokòłów, krótczim kòmentarzu do rezultatów i pòspólnym òdjimkù, dobëtnë recytacje bëłë pòkazywónë na telebimie.

Òrganizatorã 49. finału Recytatorszczégò Kònkùrsu Kaszëbsczi Lëteraturë „Rodnò Mòwa” bëł Gminowì Òstrzòdk Kùlturë, Spòrtu i Rekreacji w Chmielnie wespół z Wójtã Gminë Chmielno, chmielënszcim partã KPZ i Biórã Ògłowégò Zarzãdu KPZ.

DOBIWCOWIE LATOSY RODNY MÒWË

Kategoriò I (przedszkòla): 1. Ksenia Zabòrowskò, 2. Alan Neubaùer, 3. Milena Witos, wëp. Zofiò Klasa i Antón Elgert; nòdgròda za nòlepszą recytacjã dokazu Alojza Nògla – Klauðiusz Felskòwsczi.

Kategoriò II (kl. I–III): 1. Jarosłòw Bisewsczi, 2. Bartosz Bisewsczi, 3. Ameliò Marcyńskò, Ameliò Steinka, wëp. Kòrneliò Wronskò, Agata Miotk, Michalëna Marcyńskò; nòdgròda za nòlepszą recytacjã dokazu Alojza Nògla – Witosława Dzemińskò; nòdgròda za nòlepszą recytacjã dokazu ò Chmielnie – Bëjata Pùzdrowskò.

Kategoriò III (kl. IV–VI): 1. Nicole Piątek, Ana Rëmon-Lipińskò, 2. Milena Kòska, Filëp Neubaùer,

3. Adóm Ducher, Stanisława Bertling, Izabella Kòsak-Głòwczewskò, Kòrneliò Garstka, wëp. Aniela Makùròt, Kinga Zabòrowskò, Juliò Skóra, Juliò Plich-ta, Dòmnik Biesik, Adóm Szmaglik, Victor Kohnke; nòdgròda za nòlepszą recytacjã dokazu Alojza Nògla – Nicole Piątek; nòdgròda za nòlepszą recytacjã dokazu ò Chmielnie – Zofiò Walkùsz; nòdgròda za nòlepszą recytacjã dzëlu *Żëcégò i przigòd Remùsa* – Milena Kòska; nòdgròda za nòlepszą recytacjã dokazu na religijowã témã – Roksana Czaja.

Kategoriò IV (kl. VII–VIII): 1. Paulëna Penkòwskò, Marta Melibruda, 2. Milena Swiãtk-Brzezyńskò, 3. Nataliò Melibruda, wëp. Juliò Dzemińskò, Juliò Dzãgelewskò, Nadiò Joachimiak-Szpinda, Alicjò Dettlaff; nòdgròda za nòlepszą recytacjã dzëlu *Żëcégò i przigòd Remùsa* – Paulëna Penkòwskò; nòdgròda za nòlepszą recytacjã dokazu na religijowã témã – Milena Swiãtk-Brzezyńskò.

Kategoriò V (wëzispòdleczne szkòłë): 1. Zuzana Glëszczyńskò, 2. Wiktoriò Stòlc, 3. Marta Kùjach, wëp. Juliò Patok; nòdgròda za nòlepszą recytacjã dokazu na religijowã témã – Wiktoriò Stòlc.

Kategoriò VI (dozdrzeniałi): 1. Jiwóna Makùròt, 2. Elżbieta Prëczkòwskò, wëp. Eugeniusz Prëczkòwsczi, Paùel Wittbrodt, Éwelina Krasynkewicz; nòdgròda KPZ Chmielno dlò recytatorczki zëza grańcë – Celina Sykòrskò; nòdgròda za nòlepszą recytacjã dokazu ò Chmielnie – Eugeniusz Prëczkòwsczi; nòdgròda za nòlepszą recytacjã dzëlu *Żëcégò i przigòd Remùsa* – Paùel Wittbrodt.

AM

Kònkùrs Rodnò Mòwa bëł ùdëtkòwiony przez Ministerstwò Bënowëch Sprów i Administracji.

Ministerstwo
Spraw Wewnëtrznych
i Administracji

Nòdgròdã dostòwò dobiwczka w kat. ùczniów wëzispòdlecznëch szkòłów Zuzana Glëszczyńskò.

Westrzòd dzëcy z kl. I–III nòlepszi bëł Jark Bisewsczi.

BĄDKOWSKI ONLINE – ZNAJDŹ COŚ DLA SIEBIE

Być może w obecnie panującej sytuacji, kiedy od kilku miesięcy żyjemy inaczej, a COVID-19 spowolnił tempo naszego życia, możemy mieć poczucie znikających możliwości, odczuwać żal, że nie możemy zrealizować wszystkich planów. Nie da się jednak zaprzeczyć, że izolacja, w której prawie wszyscy byliśmy, otworzyła nam oczy na nowe drogi ekspresji, sposoby pracy czy spowodowała, że poczuliśmy potrzebę, by działać, mimo wszystko.

Z okazji 100. rocznicy urodzin Lecha Bądkowskiego radni miasta Gdańska ogłosili 2020 rokiem tej szczególnej postaci. Niestety, jak wiemy, w połowie marca wszelkie wydarzenia prowadzone w tradycyjnej formie zostały przesunięte lub odwołane. Nie mogliśmy już pojawić się na senackiej konferencji o Bądkowskim 12 marca. Tegoroczny Konkurs Wiedzy o Pomorzu oraz warsztaty regionalne „Remusowa Kara 2020” miały silnie nawiązywać do Lecha Bądkowskiego, przecież jednej z najważniejszych postaci skupionych wokół Pomorania – jej współzałożyciela i pierwszego prezesa. Wciąż mamy nadzieję, że jesienią uda nam się zorganizować przełożone wydarzenia, ale czujemy, że zrobiło się nieco pusto...

W maju jednak zadzwoniła do nas Sławina Kosmulska, córka Lecha Bądkowskiego, z propozycją, by tę pustkę nieco wypełnić. Wielu z nas zna przecież akcje czytania kaszubskich bajek, baśni, rozmaitych książek z wykorzystaniem dobrodziejstwa Internetu – prowadzone przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie czy przez prywatne osoby lub grupy osób, które chciały kreatywnie wykorzystać czas w domach. Aby dalej celebrować rok Lecha Bądkowskiego we wciąż innych warunkach, niż wszyscy na początku planowaliśmy, Sławina Kosmulska zaproponowała czytanie dzieł

swojego ojca – by przybliżyć bogatą i niewątpliwie niezwykle interesującą listę opowiadań i powieści. Poznać losy i dylematy bohaterów, którzy wbrew pozorom nie są tak odlegli, jak by się wydawało.

Do akcji „Czytamy Bądkowskiego” ochoczo dołączył się portal gdansk.pl, na którym publikowane będą filmy z czytania prozy współzałożyciela Pomorania. Lektorami w naszej wspólnej inicjatywie – poza Sławiną i Miłosławą Kosmuskimi, kilkoma członkiniami Klubu Studenckiego „Pomorania” – będą uczniowie dwóch gdańskich liceów: X Liceum Ogólnokształcącego, które będzie nosić imię Lecha Bądkowskiego, a także XIX Liceum Ogólnokształcącego im. Mariana Mokwy. Ponadto do akcji włączyły się osoby związane ze Zrzeszeniem Kaszubsko-Pomorskim czy szeroko pojętą kulturą na Kaszubach – kto dokładnie, będzie można dowiedzieć się, oglądając czytania na stronie internetowej www.gdansk.pl w zakładce dotyczącej Lecha Bądkowskiego. Mam nadzieję, że kiedy Państwo czytają ten tekst, nagrania lada moment będą gotowe do odtwarzania (bądź już są).

Dostępne będą opowiadania i fragmenty różnych powieści Bądkowskiego – o tematyce historycznej, ale też współczesnej autorowi, niekiedy dotyczącej trudnych sytuacji i ludzkich dylematów. Część z nich osadzona jest w wątkach związanych z Kaszubami i Pomorzem, niektóre zawierają też elementy autobiograficzne. Mogę powiedzieć z całkowitą pewnością, że proza Lecha Bądkowskiego jest przystępna i dla młodych, i dla bardziej doświadczonych czytelników – wystarczy z bogatego dorobku literackiego wybrać pozycje, które pasują i przemawiają do nas najbardziej, a ta różnorodność jest w programie „Czytamy Bądkowskiego” stanowczo zapewniona. Warto się z tą twórczością zaprzyjaźnić – nie wiadomo, kiedy z pierwszej strony robi się ostatnia. Zapraszamy więc do poznania losów pięknej Sulisławy, żołnierza Aleksandra czy pustelnika. Niech każdy z nas odkryje Bądkowskiego dla siebie, a mamy nadzieję, że apetyt będzie rósł w miarę jedzenia.

EWELINA STEFAŃSKA

LUCJAN HOGA

JESTEM Z WICZLINA

Wiczlino jest częścią Gdyni, która w ostatnich latach bardzo mocno się zmienia. Ten proces będzie postępować. Według planów rozwoju zachodnią część miasta ma zamieszkiwać w przyszłości co najmniej kilkadziesiąt tysięcy gdynian. Całkiem niedawno, bo jeszcze w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku, a więc zaledwie trzydzieści parę lat temu, minąwszy Chwarzno i obwodnicę Trójmiasta, trafiło się do innego, spokojniejszego świata – pola obsiane żytem, pasące się krowy, rzadka jednorodzinna zabudowa, niewielki ruch samochodów oraz często słyszany język kaszubski były stałym składnikiem ówczesnego wiczińskiego krajobrazu. Stopniowe zmiany zaczęły postępować w końcu ubiegłego tysiąclecia, by nabrać na sile i dynamice w ostatniej dekadzie. O najstarszych mieszkańcach Wiczlina, historii tego miejsca oraz zmieniającym się świecie dowiadujemy się podczas rozmowy z Lucjanem Hogą – rodowitym mieszkańcem tej obecnej dzielnicy Gdyni.

MŁODOŚĆ I WOJNA

Lucjan Hoga urodził się w 1938 roku, jego rodzice pochodzili z Wiczlina. Rodzina zamieszkuje tę część Kaszub od wieków. W naszej rozmowie Lucjan Hoga wspomina przodków, w tym jednego ze swoich prapradziadków, który płacił jeszcze dziesięć do klasztoru cysterskiego. Rodzinne ziemie sięgały wówczas aż do rzeki Ślęzy w rumskich stronach i wówczas były to dobra cysterskie. Będąc chłopcem, prawie stracił matkę, miała zdecydować o tym dawne zabobony ludowe. Według nich kobieta po urodzeniu dziecka miała siedem dni spędzić w barłogu poporodowym. Często dochodziło do infekcji, które potrafiły skończyć się tragicznie dla kobiet. W ocaleniu matki maleńkiego Lucjana dopomogła zimna krew jego dziadka, który wygonił opiekującą się nią kobiety, nakazał umyć córkę, zmienić pościel i podać niezbędne specyfiki medyczne, które zażegnały rozwijającą się infekcję.

Wczesne lata dzieciństwa Lucjana Hogi przypadły na II wojnę światową. W 1939 roku jego rodzinna wieś nie ucierpiała mocno podczas działań wojennych, najgorszy czas miał jednak nadejść. Początkowo Hogowie uciekli w okolice Chyloni, gdzie ukrywali się u swych krewnych w lesie. Ojciec, Juliusz Hoga, walczył w Wojsku Polskim w obronie Kępy Oksywskiej. Był woźnicą w oddziale pozostającym przy dowódcy – pułkowniku

Lucjan Hoga przy bramie swego gospodarstwa.

Stanisławie Dąbku. Ze wspomnień Juliusza zachowała się jedna opowieść. Po kolejnym niemieckim szturmie okopów na Pogórze do polskich żołnierzy przyszedł płk Dąbek. Dodając otuchy żołnierzom, zadał w pewnym momencie pytanie:

- *Jesteście warszawiakami?*
- *Nie.*
- *Jesteście poznaniakami?*
- *Nie.*
- *To kim jesteście?*
- *My Kaszubi!*
- *Tak, na was Kaszubów można liczyć!*

Po kapitulacji 19 września ojciec Lucjana spędził trzy doby w przejściowym, prowizorycznym obozie w okolicy obecnej elektrociepłowni, później trafił do stalagu na Pomorzu Zachodnim, gdzie w okolicach Stargardu. Wydostał się z niewoli za sprawą swego szwagra – rybaka Denza, który zgłosił Niemcom, że potrzebuje pomocnika do łodzi i że członek jego rodziny, który zna się na rybaczeniu, jest w niewoli. I faktycznie udało się, Juliusz Hoga powrócił z początkowej wojennej tułaczki około 1941 roku. Ostatecznie nie trafił do szwagra rybaka i nie uprawiał rybackiego rzemiosła. Początkowo pracował przy budowie kolonii lotniczej w okolicy Demptowa, będąc także strażakiem ochotnikiem. Strażackie tradycje

FOT. ANDRZEJ BUSLER

Pamiętka rodzinna – obraz wiszący obecnie w domu córki Lucjana Hogi. W 1945 roku zbezczeszczonej przez żołnierzy radzieckich.

w rodzinie Hogów to wielopokoleniowa ciągłość, pielęgnowana przez dziesiątki lat. W późniejszym czasie został jednak wcielony do Wehrmachtu, udało mu się szczęśliwie przeżyć wojnę.

Z czasów okupacji niemieckiej Lucjanowi Hodze wrył się mocno w pamięć jeden moment. W lutym 1944 roku Niemcy zorganizowali zasadzkę na niewielki oddział Gryfa Pomorskiego, działającego pod dowództwem porucznika Alfreda Loopera ps. Lew z pobliskiego Koleczkowa. Partyzanci zostali zamknięci pierścieniem oblawy w okolicach leśniczówki Piekiełko nad rzeką Ślęża (Zagórska Struga). W walkach poległ por. Looper wraz z kilkoma partyzantami ze swego oddziału. Po zakończeniu oblawy ciała zabitych gryfowców Niemcy zawieźli do Bojana, gdzie obnażone i zmasakrowane zostały wystawione na widok publiczny w remizie strażackiej. Przy zabitych leżała tabliczka z napisem *polnische banditen* (polscy bandyci). Hoga, będąc wówczas sześciolletnim dzieckiem, zapamiętał ten widok. W powojennej Polsce partyzanci zostali pochowani i upamiętnieni tablicą na cmentarzu w Kielnie. Od jakiegoś czasu Lucjan Hoga stara się, aby upamiętnić gryfowców także w miejscu bitwy, tam, gdzie polegli.

Odnosząc się do wojennego czasu, Lucjan Hoga wspomina także niejakiego Kwidzyńskiego, który zachował się w opinii miejscowych jako osoba, która zdradziła partyzantów. Ten człowiek miał początkowo silne związki z oddziałem gryfowców por. Loopera, później przeszedł na niemiecką stronę, a po jakimś czasie służył w mundurze SS. Za sprawą jego działalności zginęło wielu miej-

FOT. ANDRZEJ BUSLER

Miejsce pochówku dwudziestu żołnierzy niemieckich przy obecnej ul. Śliskiej.

scowych, głównie z sąsiedniego Koleczkowa – cywili, w tym także dzieci. Po wojnie Kwidzyński związał się z Urzędem Bezpieczeństwa, ludzie się go bali. Sprawa jego działalności wyszła na jaw dopiero kilkanaście lat po wojnie i zdrajca został skazany zaledwie na kilka lat więzienia. Po odbyciu kary powrócił w rodzinne strony i był w dalszym ciągu utrapieniem dla miejscowej ludności, dopuszczając się wielu aktów bandytyzmu. Odszedł do wieczności kilkanaście lat temu.

Z okresu krótko przed oswoobodzeniem Wiczlina na początku 1945 roku Lucjan Hoga zapamiętał nalot radzieckich bombowców na Gdynię. Jakiś czas po nim, w nocnej porze, do drzwi Hogów zapukał nieznany gość. Był to radziecki pilot, którego samolot został zestrzelony. Udało mu się katapultować i wylądować ze spadochronem z dala od oddziałów niemieckich. Hogowie dali mu narty i ciepłą odzież, podobno Rosjanin dotarł do swoich. Czy to prawda? Wojska radzieckie były wówczas około 30-40 kilometrów od Wiczlina. Było to z pewnością niełatwe, ale takie przypadki zdarzały się na wojnie.

W 1945 roku rodzina Hogów musiała uciekać ze swego gospodarstwa, które znalazło się w centrum działań wojennych. Na terenie ich posesji Niemcy ustawili stanowisko ciężkiego karabinu maszynowego, skierowanego w stronę pola pełnego Rosjan nacierających od strony sąsiedniego Bojana. Kiedy Hogowie powrócili do swego gospodarstwa, pobliski obszar był usiany zabitymi Rosjanami. Na biegnącej niedaleko drodze ciała nakładały się jedno na drugie, tworząc warstwy. Wszystkie zwierzęta w gospodarstwie – cztery krowy i konia – gospodarze

zastali martwe. W gnojówce znaleźli zwłoki młodego niemieckiego żołnierza, którego żywego dopadli Rosjanie i rozprawili się z nim w bardzo drastyczny sposób. Żołnierze radzieccy i niemieccy byli grzebani w różnych miejscach. Później Rosjan ekshumowano i chowano na cmentarzu w pobliskim Głodowie (sołectwo Bojano). Na terenie tej nekropolii pochowane są szczątki przeszło sześciu tysięcy żołnierzy frontu białoruskiego, poległych w marcu 1945 roku w walkach o Gdynię i okoliczne miejscowości. Ekshumowane i złożone tu zostały zwłoki żołnierzy poległych w Chwaszczynie, Bojanie, Dobrzewinie, Kielnie, Koleczkowie, Osowej, Wielkim Kacku i Wiczlinie. Zidentyfikowano jedynie 198 poległych, których nazwiska są umieszczone na głównej tablicy informacyjnej na cmentarzu. Spoczywający na tym terenie żołnierze to w większości Rosjanie i Białorusini, a także nieokreślona liczba Polaków pochodzących z Kresów Wschodnich. Zanim spoczęli w Głodowie, byli grzebani w różnych miejscach. Lucjan Hoga pamięta powojenne ekshumacje nieopodal ich gospodarstwa w 1947 roku. Były to ciała około czterdziestu radzieckich żołnierzy. Od wielu lat w tym miejscu stoi krzyż. Mało osób pamięta, z jakiego powodu ustawiono go w tym miejscu przeszło siedemdziesiąt lat temu. Takich punktów było więcej, w okolicy skrzyżowania ulic Wiczlińskiej i Śliskiej znajdowała się zbiorowa mogiła około trzystu żołnierzy radzieckich.

Podczas naszej rozmowy Lucjan Hoga wspomina także o ciemnej stronie działań armii radzieckiej w 1945 roku na tych terenach – gwałtach na miejscowych kobietach, kradzieżach, a czasem morderstwach. Z pewnością wiele z tych zająć do dziś okrywa zasłona tajemnicy. Strach i wstyd przez całe lata paraliżował ofiary, które przeżyły wojnę. Dziś w większości już nie żyją.

Lucjan Hoga na tle części wiczlińskiego domu rodzinnego.

ECHA WOJNY

Mój rozmówca zapamiętał mocno jedną historię związaną z wojną, która miała swój dalszy ciąg po latach. Były to prawdopodobnie lata siedemdziesiąte ubiegłego wieku. Jechał samotnie traktorem, pracując na swoim polu. W oddali zastał niecodzienny widok. Polną drogą szła elegancka kobieta, ubrana w ciemną garsonkę, futro i kapelusz. Widok dość niecodzienny, szczególnie w takim miejscu i o porannej porze. Podjechał traktorem w stronę tajemniczej kobiety i zapytał, czy może pomóc. W odpowiedzi usłyszał: *Zdrastwujtie!* (dzień dobry). Okazało się, że kobieta była podczas wojny radziecką sanitariuszką i brała udział w działaniach na tutejszej ziemi. W walkach o Wiczlino zginął jej mąż, z którym pobrała się dzień wcześniej, co ciekawe – ślub odbył się w pięknym kielnieńskim kościele odległym zaledwie o kilka kilometrów od Wiczlina. Podczas nocy poślubnej młoda para spłodziła dziecko – córkę, która nigdy nie zobaczyła ojca. Urodziła się już po wojnie. Rosjanka przyjechała po wielu latach odwiedzić miejsce swej wielkiej miłości, a także śmierci swego męża, którego prochy spoczęły prawdopodobnie na cmentarzu w Głodowie. Córka tej pary została lekarzem i pracowała w jednej z radzieckich akademii medycznych.

STRAŻAK

Od wielu lat Lucjan Hoga jest związany z Ochotniczą Strażą Pożarną w Wiczlinie. Jest to najstarsza tego typu jednostka, założona w 1911 roku i wciąż funkcjonująca w obecnych granicach Gdyni. W międzywojniu strażakiem ochotnikiem był także w pobliskim Wejherowie jego ojciec, zanim ożenił się z Brygidą z domu Szreder. We wspomnieniach jego bliskich pomysł utworzenia jed-

FOT. ANDRZEJ BUSLER

Miejsce ekshumacji ciał czterdziestu żołnierzy radzieckich w 1947 roku.

nostki wynikał z faktu wielu pożarów, które często nawiedzały Wiczlino. Wówczas w większości funkcjonowała tu zabudowa kryta strzechą. Głównym inicjatorem utworzenia OSP był szlachcic Józef Warzewski, który wystąpił z taką inicjatywą do władz pruskich. Pierwsza niewielka siedziba OSP Wiczlino znajdowała się w okolicy dzisiejszej pętli autobusowej u zbiegu ulic Suchej i Wiczlińskiej – w tym miejscu znajdziemy obecnie sieciowy market. Pruskie władze powiatowe przekazały nowo utworzonej jednostce pompę strażacką konną, która przetrwała do II wojny światowej. Do 1939 roku kolejnym dowódcą wiczlińskiej OSP był Wincenty Warzewski, a w czasach okupacji niemieckiej – Ottona Nagel. Jego gospodarstwo znajdowało się w okolicy obecnej nowej szkoły (Zespół Szkół Ogólnokształcących nr 8). Gospodarstwo Otto Nagla dzielił od remizy dystans niespełna kilometra. Jego zwyczajem było to, że miał w stałym pogotowiu dwa zaprzęgnięte konie. W 1945 roku mienie jednostki zostało rozkradzione przez armię radziecką, nie ocalała także pierwsza pompa.

We wspomnieniach Lucjana Hogi zachował się obraz dużego pożaru w 1947 roku. Wówczas bohaterstwem wykazał się jeden z mieszkańców Wiczlina, członek OSP Franciszek Krause, który wyniósł z płonącego domu babcię Hogi porażoną prądem. Po tym zdarzeniu do Krausego przyłgął zwrot *feuerwehrmann* (z języka niemieckiego – strażak). Mówiono tak o nim do jego śmierci. Dziś nie ma już jego gospodarstwa, nie ma także rodziny Krausów.

Najstarsza stodoła wiczlińska, której początki sięgają XVIII wieku.

FOT. ANDRZEJ BUSLER

W pierwszych, niezwykle ciężkich, powojennych latach rozpoczęto odbudowę OSP Wiczlino, odtwarzano ją w wielu aspektach: ludzkim i sprzętowym. Czynielem jej dawni członkowie, którzy przeżyli wojnę, oraz następne pokolenia ochotników. Mocno przyczynił się do tego wiczliński sołtys Józef Siewert. Podczas naszej rozmowy Lucjan Hoga kilkakrotnie nazwał go wskrzesicielem wiczlińskiej Straży Pożarnej. Z pewnością gdy przyjrzymy się zniszczeniom wojennym w 1945 roku w ówczesnej wsi, to uzmysłowimy sobie,

że nie jest to określenie na wyrost. Wiczlino zostało wówczas prawie zmiecione z powierzchni ziemi. Proces odbudowy jednostki trwał wiele lat.

Lata powojenne to także starania miejscowej ludności o wiczlińską parafię. Lucjan Hoga wspomina:

W jednym z zabudowań na naszej ziemi znaleźliśmy prowizoryczne miejsce, które służyło za kaplicę. Przyjeżdżał tam ksiądz i odprawiał nabożeństwa. Trwało to rok. Mieszkańcy mieli pomysł, aby kościół został

wybudowany przy ulicy Wiczlińskiej w miejscu, gdzie znajduje się obecna siedziba OSP Wiczlino. Działaniami wiczlinian zainteresowała się ówczesna władza. Mój ojciec został wezwany na rozmowę do urzędu, gdzie postawiono mu ultimatum – koniec sprawy budowy kościoła i likwidacja prowizorycznej kaplicy albo pół roku więzienia na początek. Dla mieszkańców był to cios, tym bardziej że zgromadzono już sporo materiału budowlanego. Po jakimś czasie zwróciliśmy się o pomoc do Powiatowej Rady Narodowej w Wejherowie, pamiętam, że na to spotkanie jechaliśmy na rowerach. Takie były czasy [wówczas Wiczlino podlegało administracyjnie pod Wejherowo]. Pozwole-

FOT. ANDRZEJ BUSLER

Cmentarz wojenny w Głodowie.

nia na budowę kościoła nie otrzymaliśmy, ale urzędnicy zgodzili się, aby ze zgromadzonego materiału wybudować nową remizę strażacką. I tak się stało. Początkowo nowa placówka działała pełną parą, w tym miejscu mieściła się też klubokawiarnia. Niestety, gdy ona podupała, budynek, który stał na prywatnej posesji Belgraua, zaczął się sypać. Wówczas znaleźliśmy sposób na wyremontowanie podupadającej siedziby – przepisując nasze strażackie koło do Bojana. Bardzo dobrze wyszliśmy na tej operacji, dzięki niej znalazły się środki i remiza została porządnie wyremontowana. Niestety, w momencie włączenia Wiczlina w granice Gdyni w 1972 roku znowu zaczęły się problemy z naszą siedzibą. Wspólnie z Leonem Kولاتowskim, ówczesnym naczelnikiem OSP Wiczlino, zaczęliśmy znów szukać sprzymierzeńców, aby utrzymać naszą jednostkę. I znaleźliśmy – był to pułkownik Sierwicki z Rejonowej Straży Pożarnej. Jego matka pochodziła z Bojana, pułkownik był dobrym człowiekiem, świetnym fachowcem i z pasji historykiem. I tak powstała nowa siedziba, zaprojektowana przez inż. Kołodziejczaka. Pułkownik Sierwicki sporo nam pomógł, szczególnie że finansowanie naszej jednostki w granicach dużego miasta – Gdyni, wcale nie było łatwe. Początkowo otrzymaliśmy samochód bojowy Star. Pamiętam, na początku lat siedemdziesiątych zmarł ówczesny prezes naszej jednostki Władysław Brozio. Jakiś czas później przyjechał do nas wspomniany wcześniej pułkownik Sierwicki i patrząc na mnie, powiedział: „Pan będzie prezesem!”. I tak to się zaczęło w 1973 roku, miałem być na jedną czteroletnią kadencję, a prezesurę skończyłem w 2012 roku. To prawie czterdzieści lat. Pod koniec, w 2011 roku, świętowaliśmy stulecie jednostki, a następnym prezesem został Waldemar Kولاتowski. Niektórzy z druhów, z którymi miałem okazję współpracować, już nie żyją, ale dochodzą młodzi i to cieszy.

Przez całe lata działalności w OSP Lucjan Hoga sporo widział. Wspomina o dwóch śmiertelnych wypadkach: stróża budowlanego Chrabkowskiego oraz Leibbrandta z pobliskiej Kolonii (wzniesienie Donas). Wiczińska OSP była przez całe lata jego wielką pasją. Z racji wieku nie uczestniczy już w akcjach, ale cały czas myśli o swej jednostce. Cieszy się, że są następcy, mówi o nich, że to odpowiedzialni ludzie. W dalszym ciągu jest członkiem OSP Wiczlino – od kilku lat honorowym.

WICZLINO DAWNIEJ A DZIŚ

Ta obecna dzielnica Gdyni przeszła w ostatnich trzech dekadach potężną metamorfozę. Ciężko znaleźć na mapie miasta inne miejsce, które w tak znaczący sposób zmieniło swój charakter. Dawniej wieś kaszubska, gdzie próżno było szukać blokowisk i gęstej zabudowy. Wokół

Resztki fundamentów drugiego budynku wiczińskiej szkoły przy obecnej ulicy Śliskiej.

gospodarstw – pola obsiane żytem i łąki z pasącymi się krowami. I tak było przez całe lata. Dynamiczne zmiany zaczęły się w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego tysiąclecia. Jeszcze mocniej nasiliły się one przeszło dekadę temu. W miejscu dawnych pól uprawnych zaczęły powstawać osiedla wraz z infrastrukturą, znacząco zwiększyła się liczba mieszkańców i ruch samochodowy. Z pewnością nie jest to już to samo spokojne miejsce.

Przez wiele lat swego życia Lucjan Hoga gospodarzył na odziedziczonym kilkunastohektarowym gospodarstwie, utrzymując bez problemu swą rodzinę. Była to bardzo ciężka praca, ale dawała satysfakcję. Dziś taka wielkość gospodarki nie pozwalałaby na godne życie. Koledzy rolnicy z jego rocznika już w większości nie żyją. Rolnictwem w Wiczlino zajmuje się obecnie pięciu gospodarzy, pozostali zmarli lub wyprowadzili się. Lucjan Hoga żartuje, że powróciliśmy do czasów jego pradziadka – wówczas na Wiczlino było niewielu więcej gospodarzy: Warzewski, Wicziński, Grünholz, Żywicki i pradziadek Szreder. O zmianach mówi, że są nieuniknione i człowiek się do nich dostosowuje. Jego pole i łąki są w dalszym ciągu obrabiane, ale już przez rodzinę i sąsiadów. Dzieci Lucjana Hogi nie gospodarzą, zajmują się prowadzeniem kilku wiczińskich sklepów, to znak czasu. Jego intencją jest to, aby przekazać następnym pokoleniom wiczińskie dzieje, tym bardziej że wielu ze świadków przytoczonych historii już nie żyje. Lucjan Hoga jest jednym z ostatnich. Jest to szczególnie ważne, bo Wiczlino nie doczekało się szerszych opracowań. Ma je wiele innych dzielnic Gdyni oraz okolicznych miejscowości. W ocenie mojego rozmówcy obecnie ludzie pędzą przez życie, nie mając czasu. Dawniej była ciężka praca, ale na wszystko był czas.

ANDRZEJ BUSLER

FOT. SŁAWOMIR LEWANDOWSKI

SUSZA JEST FAKTEM

MAŁE I WIELKIE KROKI, BY ODWRÓCIĆ WYSYCHANIE POLSKI

Czy to możliwe, że któregoś dnia woda przestanie płynąć z kranów, że zabraknie jej dla ludzi, środowiska, przemysłu i rolnictwa? Wielu ekspertów podkreśla, że to bardzo realny scenariusz i nie zmienią go ostatnie, wywołujące powodzie, opady. O zasoby wody musimy zacząć umiejętnie dbać, bo wbrew pozorom w Polsce przestały być już one zasobami odnawialnymi – wynika m.in. z założeń kampanii „Co z tą wodą?”

Od kilku lat o suszy mówią rolnicy, a wywołany nią niski stan rzek kilka lat temu doprowadził do czasowych ograniczeń w dostawach energii elektrycznej. Zdarza się, że zużycie wody ograniczają w miastach samorządy. O suszy informują rządowe instytucje, łamiąc dotychczasowy monopol ekologicznych organizacji pozarządowych na zajmowanie się problemem niknących zasobów wody. Czy rzeczywiście jest tak źle?

WODA JEST, ALE SŁONA

Morza i oceany pokrywają 70 procent powierzchni Ziemi. Tyle tylko, że jest to woda słona. Słodkiej, zdatnej do picia, która jest głównym budulcem planety i żywych organizmów, jest zaledwie 3 procent. W dodatku dwie trzecie tego zasobu jest „zamknięte” w lodowcach. „Od ręki” dostępny jest niecały 1 procent światowego zasobu wody słodkiej. Tak było jednak zawsze. Co się zmieniło, że zaczynamy zauważać suszę, a scenariusze na najbliższe lata są tak pesymistyczne? Dlaczego akurat ostatnie pięć lat tak mocno dało się we znaki rolnikom?

Klimatolodzy – tacy jak prof. Zbigniew Karaczun z Koalicji Klimatycznej, Marcin Popkiewicz z porta-

lu Naukaoklimacie.pl, prof. Jacek Piskożub z Polskiej Akademii Nauk, dr Andrzej Kassenberg z Instytutu na rzecz Ekorozwoju i portalu chronmyklimat.pl – są zgodni: zmiany klimatu, wywołane przez efekt cieplarniany, postępują. Susza jest jednym z dewastujących efektów tego procesu.

– Średnia temperatura na Ziemi rośnie, jest w tym momencie o jeden stopień Celsjusza wyższa od tak zwanego okresu przedprzemysłowego – tłumaczy dr Andrzej Kassenberg. – Nie ma praktycznie żadnego ośrodka naukowego, który wątpiłby w postępujące, groźne zmiany klimatu. To bardzo poważne zagrożenie, wynikające z ciągle rosnącej emisji gazów cieplarnianych i zajmowania przez człowieka terenów biologicznie cennych, które mogłyby pochłaniać dwutlenek węgla. Proces ten znacznie przyspieszył w latach pięćdziesiątych dwudziestego wieku. Nie ma cudów, trzeba to poważnie brać pod uwagę.

Już za trzydzieści lat w Warszawie maksymalne temperatury mogą sięgnąć nawet 43 stopni Celsjusza, a temperatury w przedziale 30–35 stopni występować będą przez ok. 22–23 dni w roku. Częstość trzydni-

wych fal upałów z temperaturami ponad 30 st. C wzrośnie o ok. 280 procent, a pięciodniowych fal – aż o 600 procent. Takie wnioski płyną z raportu Koalicji Klimatycznej „Wpływ zmiany klimatu i zanieczyszczenia powietrza na zdrowie mieszkańców Warszawy”.

Zmiany klimatu, wywołane podwyższeniem globalnej temperatury powietrza, zaburzają naturalny obieg słodkiej wody na Ziemi, zwany globalnym cyklem hydrologicznym.

Składają się na niego: parowanie, przenoszenie pary i chmur przez ruchy powietrza, skraplanie pary oraz opady, jak również pobieranie wody i jej oddawanie w procesie oddychania, czyli transpiracji, w biosferze, jej wsiąkanie w grunt, przepływy podziemne oraz powierzchniowe – wyliczają eksperci kampanii „Co z tą wodą”. – Coraz częściej doświadczamy susz powodowanych wydłużającymi się okresami bezopadowymi, przerywanych intensywnymi, krótkimi opadami skutkującymi podtopieniami i powodzią. Intensywne opady powodują, że tylko mała część wody wsiąka w ziemię. W konsekwencji nie przesącza się ona przez kolejne warstwy gleby, nie zwiększa jej wilgotności i nie zasila zasobów wód podziemnych w głębszych warstwach wodonośnych, z których czerpiemy wodę pitną. Zamiast tego większość szybko spływa po powierzchni gruntu do kanałów i rzek, a rzekami dalej do morza, gdzie staje się słona.

POLSKA WYSYCHA

Kontynent europejski ma całkiem spore zasoby wody słodkiej. Są one jednak nierównomiernie rozmieszczone, w związku z czym prawie jedna trzecia państw Unii Europejskiej narażona jest na niedobór wody definiowany jako zapotrzebowanie na wodę większe niż jej dostępność. Do takich obszarów należy też Polska. Coraz częściej doświadczamy susz powodowanych wydłużającymi się okresami bezopadowymi, przerywanych intensywnymi, krótkimi opadami skutkującymi podtopieniami i powodzią.

– To nie spadek ilości deszczu na terytorium Polski jest przyczyną wysuszenia się naszego kraju. Główna przyczyna jest inna – tłumaczy klimatolog Marcin Popkiewicz, ekspert i dziennikarz portalu Naukaoklimacie.pl. – W ostatnim stuleciu średnia roczna temperatura w Polsce wzrosła z 7,5 stopnia Celsjusza do około 10 stopni. W wyniku wyraźnego wzrostu temperatury przy braku znaczącej zmiany opadów spada średnia wilgotność względna powietrza. Im niższa wilgotność względna, tym szybciej wyschnie pranie, szybciej wyparuje kałuża, bagno czy staw. W wyniku spadającej wilgotności powietrza coraz rzadziej pojawiają się też mgły. Rosnące temperatury zimowe powodują, że jest coraz mniej śniegu, którego topnienie

było w dotychczasowym klimacie Polski najważniejszym wiosennym źródłem zasilania gleb wilgocią.

Bezsnieżne zimy, zdaniem Marcina Popkiewicza, to kolejny problem wywołujący suszę. Śnieg stanowi swoisty magazyn na wodę, w którym jest ona przechowywana do wiosny. Powolne topnienie śniegu zapewniało wodę na sezon wegetacyjny. Jednocześnie rozlane wody rzek zasilają wody podziemne. Deszcz, padający coraz częściej w zimie zamiast śniegu (w ostatnich latach śnieg, jeśli już spadł, to utrzymywał się krótko), szybko spływa do rzek i dalej do Bałtyku.

W rezultacie woda z opadów zimowych w kwietniu jest już w Bałtyku. A wysuszone rzeki, zamiast uzupełniać pokłady wodonośne, drenują je – pisał Popkiewicz w mediach społecznościowych.

Polska wysycha na naszych oczach. Deficyt wody nasila się – już jest wyjątkowo źle i będzie coraz gorzej. Pobieramy jej więcej i szybciej niż natura jest w stanie odtworzyć, co sprawia, że woda nie jest już zasobem odnawialnym – tłumaczą autorzy kampanii „Co z tą wodą” wdrożonej przez Koalicję Klimatyczną, porozumienie 26 organizacji pozarządowych o przeróżnych profilach, m.in. naukowych, edukacyjnych, zaangażowanych w działania na rzecz ochrony klimatu. – Susza, która w tym roku uderza z niespotykaną dotąd siłą, jest namacalnym dowodem pogłębiającego się kryzysu klimatycznego w Polsce. Bezsnieżne zimy, wydłużające się okresy bez opadów i wyższe temperatury sprawiają, że z roku na rok zmagamy się z coraz poważniejszymi konsekwencjami deficytu wody, w tym przede wszystkim poważnymi stratami w rolnictwie i wzrostem cen żywności oraz rosnącą częstotliwością pożarów.

Część naukowców i ekolodzy wskazują na błędne decyzje inwestycyjne (w przeszłości, ale także dziś) przyczyniające się do postępującej suszy. Regulacja rzek, likwidacja zadrzewień śródpolnych, wycinka połaci leśnych osłabiły tzw. zdolności krajobrazu do zatrzymania wody spadającej na ziemię, czyli retencji.

– W Polsce mamy około stu pięćdziesięciu tysięcy kilometrów rzek. Jedynie dwadzieścia-dwadzieścia pięć procent z nich to rzeki, które nie zostały w ogóle przekształcone przez człowieka lub zostały zmienione w niewielkim stopniu. Tymczasem ich ochrona jest kluczowa dla naszego bezpieczeństwa – podkreśla Zofia Pawelska z WWF Polska.

ROLNICTWO WYSUSZONE, PRZEMYSŁ BEZ PRĄDU

Według Instytutu Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach susza rolnicza trwa w Polsce od czterech lat. Straty rolników z powodu suszy niemal co roku są rekompensowane specjalnymi „kłęskowymi” dotacjami.

– Jest coraz trudniej. Ewidentnie widzimy, że pogoda się zmienia – mówiła w ubiegłym roku w rozmowie z „Dziennikiem Bałtyckim” Ewa Szymańska, wicedyrektor Pomorskiego Oddziału Doradztwa Rolniczego. – Trwają badania nad metodami uprawy ziemi przy zachowaniu jak największego poziomu wilgoci w glebach.

Według dr Małgorzaty Stolarskiej, kierownika zespołu naukowego, który we współpracy z Państwowym Gospodarstwem Wodnym „Wody Polskie” przygotowywał pierwszy w Polsce plan przeciwdziałania skutkom suszy, na przełomie 2019 i 2020 roku deficyt opadów w całym kraju sięgał 40-60 procent normy. Warto nadmienić, że sucho było w roku ubiegłym i kilku poprzednich latach, co spowodowało, że zasoby wód generalnie nie zostały odbudowane.

Brak wody dotyka nie tylko rolnictwo i konsumentów (poprzez podwyżki cen żywności). Wielkie ilości wody pobierane są przez przemysł. W przypadku Polski to aż 70 procent całego zużycia (dla porównania: rolnictwo wykorzystuje 10 procent). Wodę czerpie energetyka (elektrownie i elektrociepłownie), a także inne dziedziny gospodarki. Według niektórych wyliczeń do wyprodukowania kilograma tkaniny bawełnianej potrzeba 9359 litrów wody, kilograma dzinsów – 10 842 litrów, a do produkcji kilograma wołowiny – aż 15 tysięcy litrów wody.

– Zaczynam być ostrożny z mówieniem, że w krajach woda na pewno będzie – mówił w portalu Forsal.pl prof. Zbigniew Karaczun ze Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, ekspert Koalicji Klimatycznej. Prof. Karaczun przypomniał, że w 2019 roku wody zabrakło m.in. w Skierniewicach, a ponad 300 gmin ogłosiło różne rodzaje ograniczeń w jej wykorzystywaniu (np. przy podlewaniu ogródków działkowych).

CO ROBIĆ?

Naukowcy na całym świecie są zgodni: na wielkość opadów można wpływać, ograniczając zmianę klimatu – zwiększy to szansę na spowolnienie lub zatrzymanie procesu wydłużania się okresów bezopadowych. Nieodzownym elementem walki z suszą musi być też odejście od spalania paliw kopalnych, głównego czynnika wywołującego tzw. efekt cieplarniany.

W ostatnich dziesięcioleciach korzystaliśmy przede wszystkim z wód powierzchniowych i podziemnych, zamiast retencjonować ich zasoby. Spowodowało to (w połączeniu z kryzysem klimatycznym) niedobory wody. Aby to zmienić, powinno się w pierwszej kolejności nauczyć korzystać z opadów, w drugiej kolejności – z wody z recyklingu, a dopiero potem sięgać po zasoby wód powierzchniowych. Wody podziemne powinny być

żelazną rezerwą do zaspokojenia podstawowych potrzeb ludzi – tłumaczą eksperci Koalicji Klimatycznej.

Co ciekawe, susza jest uznawana za problem nie tylko przez organizacje ekologiczne. Swoje polityki gospodarcze korygują pod kątem suszy państwa Unii Europejskiej. Tzw. Zielony Ład, skierowany na budowę w krajach UE systemu energetycznego znacznie ograniczającego efekt cieplarniany, ma być w najbliższych latach jednym z filarów wspólnotowych działań, dotowanym z budżetu UE. Samorządy, np. holenderskiego Rotterdamu, dotują rozbudowę powierzchni zielonych w mieście, m.in. kosztem części asfaltowych ulic i chodników. W Elblągu, by wpływać na oszczędność wody, samorząd uznał, że można miejskie trawniki strzyć w szachownicę.

Najbardziej zagrożone miasta i regiony, zwłaszcza w południowych częściach Europy, wdrażają już procedury mające na celu ograniczanie strat i ponowne wykorzystanie zasobów wody. Tworzą także niebieskie (wodne) i zielone (roślinne) obszary, które poza tym, że przywracają zdrowy mikroklimat, zapobiegają także szkodom powodowanym przez podtopienia.

O stanie suszy w Polsce alarmują już od kilku lat wspomniane ośrodki doradztwa rolniczego, władze rolniczych gmin, ale także Państwowa Służba Hydrologiczna. W swoim komunikacie z początku tego roku jej przedstawiciele wykazali groźbę suszy geologicznej, czyli takiej, kiedy następuje znaczne obniżenie poziomu wód podziemnych, skąd czerpana jest woda pitna.

Skutkiem suszy ma zapobiegać opracowany w Wodach Polskich program. Zawiera on listę inwestycji, które mają zwiększyć w kraju m.in. naturalną i sztuczną retencję wody. Miałyby to zapewnić nowe urządzenia i przebudowa zbiorników istniejących. Według Przemysława Dacy, prezesa Wód Polskich, należy odwrócić trend likwidacji zadrzewień śródpolnych i zabagnień, co miało miejsce w ostatnich dekadach na krajowych polach uprawnych. Poprawiony ma być stan lokalnej melioracji – kanałów i jazów. Koszt oszacowano na 400 mln zł.

– *Na pierwszy ogień idzie województwo zachodniopomorskie, gdzie za czterdzieści milionów złotych ma zostać wyremontowanych blisko sto pięćdziesiąt urządzeń wodnych, które mają poprawić retencję wody na terenach rolniczych* – informuje Przemysław Dac.

Do polityków o wdrożenie działań na rzecz powstrzymania suszy i zmiany klimatu apeluje Koalicja Klimatyczna (w Internecie dostępna jest petycja z listą postulatów do premiera Mateusza Morawieckiego). Bo o ile wszyscy wskazują, że wodę po prostu trzeba oszczędzać, to organizacje ekologiczne i rządowe

Wody Polskie różnią się co do pomysłów, jak należy to robić i jakie zastosować narzędzia. Podstawową różnicą jest kwestia odejścia od energetyki opartej na paliwach kopalnych (to pierwszy punkt w petycji Koalicji Klimatycznej do premiera). To, choćby ze względów politycznych, jest dla obecnego rządu niewykonalne, a ekolodzy twierdzą, że bez tego zastosowanie innych działań będzie niewystarczające.

Przedstawiciele Koalicji Klimatycznej krytykują również rządowy program „Stop Suszy”, polegający na budowie sztucznych zbiorników retencyjnych. Prof. Karaczun pisał m.in., że praktycznie cały program jest „do poprawki”.

Odbudowywanie terenów podmokłych i bagiennych, oczek i zadrzewień śródpolnych, ochrona torfowisk i siedlisk bobrowych, wspieranie retencji glebowej, ochrona rzek i ich dolin – to powszechnie dostępne metody, które skutecznie zabezpieczyłyby tereny wiejskie przed suszą. Dzięki takim działaniom można magazynować znacznie więcej wody niż poprzez retencję w sztucznych zbiornikach – podkreślają eksperci Koalicji Klimatycznej.

Przedstawiciele organizacji WWF apelują ponadto o renaturalizację rzek, głównego zasobu wody słodkiej. Według nich w Polsce zniszczono wiele naturalnych ekosystemów zatrzymujących wodę i dodatkowo przyspieszono jej odpływ do Bałtyku, regulując rzeki.

– Stało się tak, ponieważ do tej pory gospodarowanie wodami było nakierowane głównie na zarządzanie nadmiarem wód. Doprowadziło to do głębokiego deficytu wody, a także do pogorszenia się ekologicznego i chemicznego stanu wód – zaznacza Zofia Pawełska z WWF. – Rzeki nie bez powodu nazywane są układem krwionośnym przyrody – są korytarzami migracyjnymi dla zwierząt i siedliskiem wielu roślin, ale przede wszystkim pełnią ważne funkcje ekosystemowe: dostarczają nam świeżą wodę, którą również filtrują, oraz przeciwdziałają powstawaniu suszy. Przekształcenia rzek i ich dolin są groźne w skutkach nie tylko dla przyrody, ale również dla nas samych – w ich wyniku wzrasta zagrożenie suszą i powodzią, a rzeki tracą zdolność do samooczyszczania się.

Bardzo ważnym sposobem oszczędzania wody może być także gospodarka komunalna. Zdaniem wielu ekspertów należy odejść od tzw. betonozy, niestety popularnego w polskich miastach sposobu modernizacji przestrzeni publicznych. Wycinanie miejskiej zieleni i zastępowanie jej betonowymi deptakami tworzyło od lat krajobraz wręcz pustynny. Coraz więcej miast, regionów i krajów w odpowiedzi na skutki zmiany klimatu stawia na zielone obszary: parki, lasy, ogrody deszczowe, zielone dachy i ściany (te ostatnie

dają dodatkowo izolację cieplną), oraz wspomniane wyżej niebieskie obszary: rzeki i jeziora (to tzw. projekt miasta-gąbki). Wychwytyują one nadmiar wody w okresach intensywnej opadów i powodzi, pomagając tym samym w ograniczaniu szkód. W innych okresach dają efekt chłodzący i oczyszczają powietrze. *Szczególną ulgę takie rozwiązania przynoszą mieszkańcom miast podczas upałów* – czytamy w raporcie Koalicji Klimatycznej.

– Powinniśmy się nauczyć zatrzymywać wodę w miastach tak, by radzić sobie zarówno z jej nadmiarem, jak i brakiem. Sprzyjałyby temu nowe regulacje prawne, zachęcające do oszczędzania wody oraz do wykorzystania tzw. wody szarej ze zmywania, kąpieli, prania – podkreśla Urszula Stefanowicz, ekspertka Koalicji.

Z pomocą mogłyby także przyjść nowe technologie. Tzw. recykling wody można wdrażać w skali gospodarstwa domowego, zakładu przemysłowego i obszarów rolniczych. Woda z prysznicza czy umywalk może być używana do splukiwania toalet czy podlewania terenów zielonych. W zakładach przemysłowych woda używana do celów produkcyjnych może być w nich podczyszczana i ponownie wykorzystywana w procesie produkcji. Zamknięte obiegi dezynfekcji wody basenowej ograniczają zużycie wody potrzebnej do zachowania jej odpowiedniej ilości w basenach – wystarczy wtedy niewielka dolewka świeżej wody w celu uzupełnienia strat parowania i płukania systemu oczyszczania. W wielu krajach południowej Europy wykorzystuje się oczyszczone ścieki do nawadniania upraw rolniczych.

Co istotne, zarówno Wody Polskie w swoim projekcie, jak i Koalicja Klimatyczna oraz inne organizacje ekologiczne (a także coraz więcej samorządów) są zgodne co do znaczenia społecznego akcji przeciwdziałania suszy. Do oszczędzania wody każdego z Polaków namawia m.in. w ramach kampanii „Co z tą wodą” polski podróżnik Aleksander Doba. Wody Polskie zachęcają np. do tworzenia chroniących zasoby wodne kwietnych łąk w miejsce przydomowych, krótko przyciętych trawników, czy zbierania wody deszczowej spływającej z dachów (można na takie działania uzyskać dotację, a podobne finansowe zachęty dla mieszkańców stosują również coraz częściej polskie samorządy).

– Starajmy się oszczędzać wodę w życiu codziennym. Nawet najdrobniejsze kroki sprawiają, że deficyt wody jest coraz mniejszy – mówi Aleksander Doba, który m.in. trzykrotnie pokonał w kajaku Atlantyk. – Zachęcam wszystkich do takich małych kroków.

TOMASZ CHUDZYŃSKI

PORT CZY KOPALNIA?

WYBRANE PLANY ZAGOSPODAROWANIA ZATOKI PUCKIEJ

Uzyskanie dostępu do morza w roku 1920 było dla II Rzeczypospolitej momentem przełomowym, otwierającym niedostępne inaczej możliwości rozwoju. Wybrzeże było jednak ilościowo i jakościowo mniej niż skromne. Linia brzegowa była krótka, a skrętnie pomijany przez dziesięciolecia w zamierzeniach pruskich planistów teren – pozbawiony infrastruktury. Paradoksalnie, sytuacja ta stwarzała niepowtarzalną okazję do realizacji najbardziej odważnych zamierzeń. Począwszy od lat dwudziestych rozważano wiele wariantów rozwoju pasa nadmorskiego. Szczególnie ciekawe wydają się plany dotyczące Zatoki Puckiej, które z dzisiejszej perspektywy mogą budzić zdziwienie i niedowierzanie, jednak ujmują też rozmachem i nietuzinkowością.

Uzyskaniu dostępu do morza towarzyszyła gorzka konstatacja, że skromny odcinek linii brzegowej, aby spełnić oczekiwania, które z nim wiązano, wymaga gigantycznych nakładów, niewspółmiernych do możliwości nowo powstałego państwa. Edward Ligocki, świadek zaślubin Polski z morzem, pisał o 10 lutego 1920 roku w sposób następujący: *Miał to być święto radości, dzień odzyskania, po tylu latach, własnego, naszego, polskiego morza. Był natomiast dzień męskich rozmyślań – o tem, że li tylko złudzeniem dojścia do morza rzucono nam w oczy. Puck nie jest portem – Puck jest małym rybackim miasteczkiem, jakich setki są na lagunach, pod Mestre i Chioggią, pod Carcassonne'ą i Cette, na południowym brzegu francuskim. Ktoby się ośmielił twierdzić, że wielkiej Francji błotnisty brzeg gnijącej zatoki, wpół zarośnięty szuwarem, gdzieś pod Montpellier, jako port morski wystarczy? Takim właśnie jest nasz polski port Puck...*¹.

Konieczność wybudowania od podstaw własnego portu nie podlegała dyskusji, jego lokalizacja nie była już jednak tak oczywista. Obok wariantu gdyńskiego, rozważano usytuowanie portu w Tczewie lub w Zatoce Puckiej².

Ojcem tej ostatniej koncepcji był inżynier Julian Rafalski. Jego pomysł zakładał odcięcie zatoki za pomocą tamy przeprowadzonej na mieliźnie na linii Kuźnica – Rewa. W ten sposób powstałby zamknięty akwen, który docelowo mieściłby kilkanaście basenów portowych i wewnętrzną redę. Połączenie

z otwartym morzem planowano uzyskać poprzez przekop Półwyspu Helskiego przewidziany na zachód od Kuźnicy *w miejscu możliwie najwęższym, najmniej pagórkowatym i najbardziej zbliżonym ku obecnie najgłębszemu miejscu zatoki*³. Drugie wejście do portu, z Zatoki Gdańskiej, było przewidziane w miejscu przerwania mielizny w południowej jej części (tzw. depka).

Autor koncepcji argumentował, że jego projekt wykorzystuje istniejące warunki naturalne i spełnia wymagania stawiane przed przyszłym polskim oknem na świat, które rozumiał jako niezależność, wielkość, nowoczesność i uniwersalność. Przewidywał, że port będzie rozbudowywany stopniowo, a całość prac szacował na 25-30 lat. Do czasu uruchomienia portu jego funkcje miała pełnić tymczasowa przystań ulokowana od strony Bałtyku w miejscu przyszłego przekopu mierzei.

Krytycy pomysłu zwracali uwagę na wysokie koszty inwestycji, większą odległość od centrum kraju w porównaniu z kontrpropozycjami oraz wady techniczne projektu. Podnoszono, że port byłby notorycznie zamulany przez nanoszony piach, a podczas zmian poziomu wody w zatokach Puckiej i Gdańskiej przy wejściach do akwenu tworzyłyby się silne prądy⁴.

Zgoła odmienne od Rafalskiego plany miał inżynier Aleksander Sadkowski. W artykule ogłoszonym na łamach „Robót Publicznych”⁵ zwracał uwagę

¹ Ligocki E., *Djariusz pomorskiej wyprawy*, [w:] Korda K., *Źródła do Dziejów Kociewia. Powrót Polski. Generał Haller w Tczewie, Pelplinie i Starogardzie*, „Teki Kociewskie”, t. IV (2010), str. 95.

² Por. Wenda T., *W sprawie wyboru miejsca pod budowę portu morskiego: gdzie mamy budować port morski – w Tczewie, Gdyni, czy w Zatoce Puckiej?*, [b.m.] 1921.

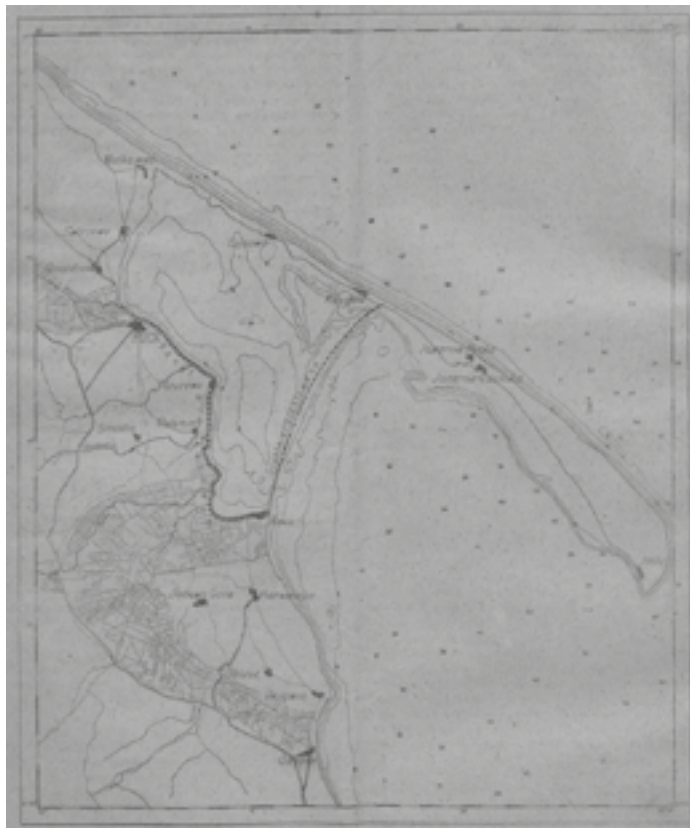
³ Rafalski J., *Własny port polski na Bałtyku*, Warszawa 1922, str. 30.

⁴ Wenda T., op. cit., str. 7.

⁵ Sadkowski A., *Możliwość osuszenia Zatoki Puckiej*, „Roboty Publiczne”, t. IV (1921).

Projekt Juliana Rafalskiego zakładał usytuowanie portu morskiego w Zatoce Puckiej. Przewidziany był przekop Półwyspu Helskiego i podzielenie akwenu groblą wzniesioną na Mewiej Rewie. Źródło: Rafalski J., *Własny port polski na Bałtyku*, Warszawa 1922, str. 49.

Projekt osuszenia Zatoki Puckiej Aleksandra Sadkowskiego. Pojedynczą linią przerywaną zaznaczono groblę dzielącą akwen. Podwójną linią zaznaczono przebieg kanału, którym byłaby odprowadzana woda z cieków wpadających do zatoki. Źródło: Sadkowski A., *Możliwość osuszenia Zatoki Puckiej*, „Roboty Publiczne”, t. IV (1921), str. 146.

na niekorzystne ukształtowanie polskiej linii brzo-
wej oraz niewielką głębokość i postępujące zamule-
nie Zatoki Puckiej. Podkreślał, że proces nanoszenia
piasku do akwenu będzie postępował, a prace mają-
ce przeciwdziałać temu zjawisku uznawał w dłuższej
perspektywie za bezcelowe. Prognozował, że zato-
ka *zdaje się być przeznaczona na kompletne zamulenie
i zamknięcie oraz odcięcie od zatoki głównej Gdańskiej*⁶.
Inżynier pytał retorycznie: *Czy zatem tej dążności nie
należy w pewnym stopniu dopomóc, jeśli jej zwalczyć
nie można?*⁷ i postulował... osuszenie akwenu.

Aby osiągnąć cel, pomysłodawca przewidywał
odcięcie zatoki groblą między Kuźnicą a Rewą oraz
wybudowanie specjalnego kanału, który odprowa-
dzałby wody rzek do niej wpadających – Płutnicy,
Gizdepki i Redy. Według obliczeń inżyniera pozba-
wiony dopływów i zamknięty zbiornik wysechłby na
dużym obszarze na skutek działania słońca i wiatru
w ciągu czterech lat, a gdyby proces ten wspomóc,
odpompowując część wody, czas osuszania moż-

na by skrócić o połowę. Autor koncepcji zamierzał
wykorzystać do tego celu urządzenia napędzane za
pomocą trzech turbin wiatrowych usytuowanych
na półwyspie i projektowanej grobli. Pomysłodaw-
ca proponując osuszenie zatoki, spodziewał się po-
zyskać cenne tereny uprawne charakteryzujące się
żywną glebą, podobnie jak na Żuławach Gdańskich
i Malborskich. Aby zapewnić możliwość prowadze-
nia połowów rybakom, którzy na skutek osuszenia
terenu utraciliby dostęp do wody, planował urządze-
nie na grobli kilku przystani dla łodzi.

Plan osuszenia zatoki przedstawił także emery-
towany inspektor kanałów poznańskich Henryk
Maeusel. Jego koncepcja również zakładała prze-
prowadzenie przez akwen tamy po linii naturalne-
go wypłytku ciągnącego się do Rewy. Inżynier
planował wydzielenie na osuszonym terenie dwóch
jezior w miejscu największych głębokości pod Kuźnicą
i Chałupami. Pozostały areal miał być użytkowany
pod lasy, łąki, pastwiska, role, ogrody i zabudowania

⁶ Ibidem, str. 145.

⁷ Ibidem.

Projekt Henryka Maeusela przewidywał urządzenie na osuszonym terenie dwóch jezior położonych obok Kuźnicy i Chałup. Źródło: N.N., *Jak powiększyć Polskę o 7000 ha*, „Ilustracja Polska”, 1932 nr 5 (31.01.1932), str. 6.

gospodarcze jak i letniskowe⁸. Uwolnienie spod wody około siedmiu tysięcy hektarów miało umożliwić Polakom masowy wypoczynek w morskim klimacie. Zgodnie z wyliczeniami teren mógł zostać podzielony na 300 tysięcy działek rekreacyjnych o powierzchni 200 m kw. każda.

Ogłoszona w latach dwudziestych koncepcja została przypomniana w 1937 roku, kiedy Towarzystwo Powstańców i Wojaków Wielkopolskich przedłożyło projekt generałowi Romanowi Góreckiemu, prezesowi Banku Gospodarstwa Krajowego. Jednym z argumentów na rzecz inwestycji była możliwość zaangażowania przy jej realizacji kilku tysięcy bezrobotnych weteranów, którzy mieliby pracę przez kilka lat.

Zatoka Pucka, a precyzyjnie – przecinająca ją Mewia Rewa, znalazła się w planach dotyczących rozwiązania jednego z bardziej znaczących konfliktów polsko-niemieckich doby dwudziestolecia. W 1931 roku Richard Coudenhove-Kalergi, twórca paneuropeizmu, zaproponował, by niemieckie pretensje dotyczące dostępu do Prus Wschodnich zaspokoić, wytyczając trasę wiodącą m.in. właśnie przez tę mieliznę. Plan zakładał połączenie Gdańska z Rzeszą za pomocą autostrady i linii kolejowej. Trasa zaczynałaby się w niemieckim Stolp (Słupsk) i kierowała na Półwysep Helski. Następnie prowadziłaby po grobli łączącej brzegi zatoki między Kuźnicą a okolicami Gdyni, po której biegłby tor kolejowy. Ostatni etap podróży między Gdynią a Gdańskiem wiódłby parokilometrowym podziemnym tunelem. *Daleko prostszym rozwiązaniem byłby tunel pod polskim Pomorzem, albo jeszcze lepiej pociąg po grobli ze Szczecina do Królewca* – kpił korespondent „Kurjera Poznańskiego”⁹.

Szczęśliwie – nie tylko dla odpoczywających od wieków na Mewiej Rewie ptaków – plany dotyczące zagospodarowania Zatoki Puckiej nie doczekały się realizacji, a najważniejszą i najbardziej spektakularną inwestycją Wybrzeża stała się budowa portu w Gdyni. Nie oznacza to jednak, że ambitne zamierzenia dotyczące akwenu trafiły na zawsze ad acta. Do koncepcji zasypiania zatoki wrócono po ponad pół wieku. W lutym 1976 roku na łamach „Morza” ukazał się artykuł kapitana żeglugi wielkiej Edwarda Gubały, w którym autor proponował osuszenie zachodniej części zatoki i oddanie uzyskanego terenu pod uprawę oraz kopalnie odkrywkowe soli potasowych¹⁰. Jednocześnie na zatoce między Rewą a Gdynią miała zostać usypana sztuczna wyspa w kształcie gwiazdy, połączona z lądem za pomocą grobli lub estakady. Wyspa miała mieścić nowoczesny polski port „Gdynia II”.

Jak widać, możliwość zagospodarowania akwenu była w przeszłości „odkrywana” na nowo kilkakrotnie. Zapewne podobne plany pojawiają się i w przyszłości. Spoglądając na wody zatoki, cieszymy się więc ich widokiem i trzymajmy kciuki, by niektóre z projektów nigdy nie opuściły kreślarskich stołów.

MARCIN HERRMANN

⁸ N.N., *Jak powiększyć Polskę o 7000 ha*, „Ilustracja Polska”, 1932 nr 5 (31.01.1932), str. 6.

⁹ Fob., *Fantazje „paneuropejszycyka”*, „Kurjer Poznański”, 1931 nr 382 (22.08.1931).

¹⁰ Por. Myszor O., *Gdynia na łamach miesięcznika „Morze” w latach siedemdziesiątych XX wieku. Wybrane aspekty*, [w:] Płaza-Opacka D., Stegner T. [red.], *Wędrowki po dziejach Gdyni*, cz. III, Gdynia 2015; Kuliński J., *O zwirowanych i złych pomysłach* [<http://kuliniski.navsim.pl/art.php?id=1081>; dostęp: 3.05.2020].

DLACZEGO PRËSCZÉ PÓLTROJÔCZI W „KASZËBSCZICH NÓTACH” MAJĄ NOMINAŁ „5”?

„Kaszëbsczé nótë”, zwane też „Kaszubskim alfabetem” lub „Kaszubskim abecadłem”, zna niemal każdy mieszkaniec Kaszub. Nie wchodząc w szczegóły polemik naukowych i ideologicznych, badacze folkloru przypuszczają, że ta śpiewana wylicznanka pojawiła się na Kaszubach najwcześniej w połowie XIX wieku i z pewnością była zapożyczeniem z innych kultur.

W okresie zaborów pełniła rolę zabawy towarzyskiej, wykorzystywanej podczas wesel, ale i innych spotkań rodzinnych. W XX wieku pieśń została spopularyzowana przez ruch folklorystyczny, a dziś stanowi jeden z ważnych symboli kaszubskości, o czym świadczy choćby liczący około trzech kilometrów wejherowski Szlak Kaszubskich Nut w formie czternastu kamiennych obelisków. Na obeliskach wyryto różne znaki, owe „kaszubskie nuty”, które są nieodzownym elementem tej popularnej pieśni.

Zwykle nuty były i są nadal rysowane na planszach (patrz: ilustracja 1) i – poza kilkoma regionalnymi różnicami – przedstawiają podobne do siebie rysunki. Jednym z nich są *prësczé pòltrojôczi* lub *prësczé pòltôrôczi* (pruskie półtrojaki/półtoraki), które najczęściej ilustrowano monetami o nominale 5. Kilka lat temu, kiedy budowano wejherowski szlak, mieszkaniec tego miasta, językoznawca z Uniwersytetu Gdańskiego prof. Jerzy Treder (1942–2015) zadał mi, jako historykowi, pytanie: Dlaczego pruskie półtrojaki mają nominał „5”? Muszę przyznać, że nie potrafiłem na to proste, a wtedy skomplikowane pytanie odpowiedzieć. Po pomoc udałem się do znanego trójmiejskiego numizmatyka Aleksandra M. Kuźmina, który naprowadził mnie na właściwą odpowiedź, opisawszy, jak w dawnych czasach przechodzono z jednych gatunków monet na inne, co spowodowane było reformami monetarnymi, przy jednoczesnym przenoszeniu nazw starych monet na nowe. Zrozumienie zawilego systemu obiegu pieniądza w dawnych wiekach, który średnio co kilkadziesiąt lat ulegał gruntownym przekształceniom, nie było łatwe, co dodatkowo utrudniał brak wiedzy o wyglądzie dawnych monet obiegowych.

Dopiero niedawno udało mi się dotrzeć do opublikowanego w 2011 roku w „Gdańskich Zeszytach Numizmatycznych” artykułu poznańskiego numizmatyka Zbigniewa Bartkowiaka „O numizmatyce, kaszubskiej muzyce, pruskim »półtoroku« i »półtrojoku«”, który moim zdaniem w kaszubskim środowisku przeszedł bez echa. A szkoda, bo wnosi sporo do naszej wiedzy o pruskich

Ilustracja 1. „Kaszëbsczé nótë”, tablica ze zbiorów Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie.

Źródło: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/9/9a/Tablica_z_Kaszubskimi_nutami.JPG/1024px-Tablica_z_Kaszubskimi_nutami.JPG

półtrojakach z nominałem „5”. Sądzę, że warto na nowo dużą część z trafnych tez poznańskiego numizmatyka przypomnieć, a niektóre uzupełnić lub skorygować.

Półtorak, czyli 1½ grosza, był jedną z najpopularniejszych monet znajdujących się w obiegu w XVII i pierwszej połowie XVIII stulecia. Stanowił połowę wartości srebrnego trojaka (3 grosze), którego do obiegu wprowadzono w 1526 roku w wyniku reformy monetarnej Zygmunta I Starego. Bicie półtoraków w 1614 roku rozpoczął król Zygmunt III Waza i kontynuował nieprzerwanie do 1629 roku. Bity w mennicy bydgoskiej półtorak koronny miał masę 1,2 srebra próby 375, był monetą drobną, chętnie stosowaną w codziennym obrocie handlowym (ilustracja 2). Mimo iż półtoraki bili z przerwami kolejni władcy polscy, jak Jan II Kazimierz (w latach 1658–1666) oraz August II do 1756 roku, to te Zygmuntownskie posiadały najwyższą próbę srebra i były powszechnie używane niemal do połowy XVIII wieku, a dzisiaj najczęściej wzbogacają niejedną kolekcję numizmatyczną.

Obok tych półtoraków występowały też półtoraki bite przez Szwedów w okupowanych po 1629 roku Elblągu

Ilustracja 2. Półtoraki Zygmunta III Wazy ze zbiorów autora. Od lewej: awers z 1622 roku i rewers z 1624 roku.

i Rydze. Były naśladownictwem polskich monet, lecz o niższej próbie srebra.

Półtoraki w królewieckiej mennicy w latach 1614–1695 bił również, znajdujący się w lennej zależności od Polski (do 1657 roku), władca Prus Książęcych z dynastii Hohenzollernów. Na wszystkich półtorakach widniał nominal „3”, a mieszkańcy Prus Książęcych nazywali je *Dreipölker*, czyli trzy półki (połówki) albo inaczej trzy półgroszki. Przypuszczalnie nazwa ta była znana w sąsiednich Prusach Królewskich, w tym na Kaszubach.

Z chwilą pierwszego rozbioru Rzeczypospolitej w 1772 roku likwidacji uległy Prusy Królewskie, ale nie zanikł całkowicie polski system monetarny, wprowadzony przez króla Stanisława Augusta Poniatowskiego reformą z 1766 roku. Przez jakiś czas monety polskie kursowały jeszcze w nowych Hohenzollernowskich prowincjach Prusy Zachodnie i Prusy Wschodnie, a wśród nich drobne miedziane szelągi, półgrosze, grosze i trojaki. W Królestwie Pruskim każda prowincja miała swój specyficzny system monetarny. Prusy Zachodnie i Wschodnie posiadały unię monetarną, gdzie obok monet „ogólnopaństwowych” w obiegu były monety lokalne: miedziane grosze, półgrosze i szelągi.

Swoje osobne emisje monet posiadał również Gdańsk. Bardzo popularną monetą „ogólnopaństwową” był srebrny trojak, wybijany w czasach króla Fryderyka II z nominałem „3” i literką A w mennicy berlińskiej (ilustracja 3), takimż nominałem i literką B w mennicy wrocławskiej pod tradycyjną dla Śląska nazwą trzech krajcarów oraz z napisem „3 gr” i literką E w mennicy królewieckiej. Z tej ostatniej mennicy trojaki oczywiście najczęściej trafiały na rynek Prus Wschodnich i Zachodnich, gdzie zwano je dytkami (od niem. *Dütchen*), podobnie jak wcześniej monety 3-groszowe polskich królów. To słowo znane jest do dziś w języku kaszubskim, bo *dětki* oznaczają po prostu pieniądze, a według ks. Bernarda Sychty („Słownik gwar kaszubskich”, t. I, 1967 r.) ponadto... ale

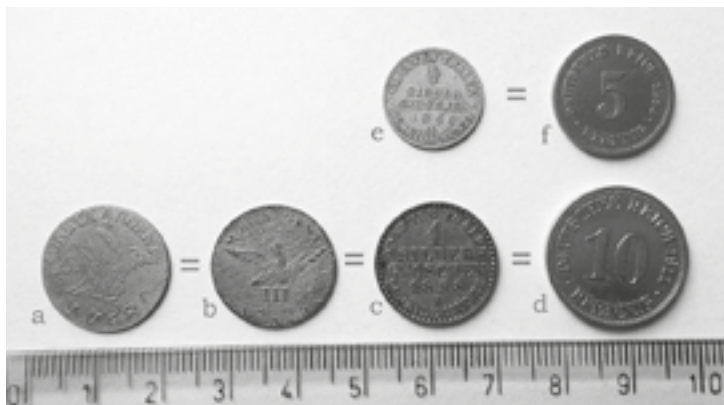
o tym na końcu. Trojaki Fryderyka II wybijane były do 1786 roku, a ich ostatnia emisja z rzymskim nominałem „III” nastąpiła w czasach panowania Fryderyka Wilhelma III w latach 1800–1808 (ilustracja 3).

Ten ostatni pruski władca ustawą z 30 września 1821 roku przebudował cały system monetarny w monarchii, przede wszystkim likwidując lokalne emisje monet i tworząc jeden spójny system, na którym odtąd wzorowały się inne państwa niemieckie. Dotychczas, począwszy od reformy monetarnej z 1750 roku, talar (*Reichsthaler*) w Prusach Zachodnich i Wschodnich dzielił się na 90 groszy. Na grosz składały się typowe dla tych prowincji 3 szelągi (*Schilling*). Aby zobrazować stopień skomplikowania ówczesnego systemu monetarnego, wystarczy podać, iż ten sam *Reichsthaler* w Brandenburgii dzielił się na 24 dobre grosze (*Gute Groschen*), dobry grosz zaś na 12 fenigów. Oczywiście kursowały jeszcze monety złote, lecz te nie są przedmiotem artykułu.

W nowym systemie, stworzonym przez króla Fryderyka Wilhelma III, prócz złotego frydrychdora o wartości 5 talarów wprowadzono grubą srebrną monetę o nominale 1 talara (*Thaler*), który dzielił się na 30 srebrnych groszy (*Silber Groschen*), srebrny grosz (*sgr*) zaś – na 12 fenigów. W obiegu pojawiły się miedziane monety o nominałach: 1, 2, 3 i 4 fenigów oraz srebrne: 1/2 srebrnego grosza, 1 srebrny grosz, 1/6 talara (równowartość 5 *sgr*) i 1 talar (równy 30 *sgr*), od 1842 r. wybijano też monety o nominale 2½ srebrnego grosza, stanowiące równowartość 1/12 talara.

Nowa moneta o nominale 1 srebrnego grosza stanowiła równowartość dawnej monety trzygroszowej. Do tego posiadała podobne wymiary, więc nie może dziwić, iż ludność kaszubska czy szerzej – pomorska, nazywała tę monetę trojakiem czy też dytkiem. Przez analogię połowę wartości srebrnego grosza, czyli monetę o nominale ½ srebrnego grosza, nazywano półtrojakiem lub półtorakiem (ilustracja 3). Zdaniem Bartkowiaka [...] *określenie półtorak przetrwało w środowisku, które zachowało „pamięć ekonomiczną”, a więc i znajomość [...] relacji monet z epoki Polski królewskiej. [...] Potrzeba utworzenia [...] nazwy [półtrojak] świadczy z kolei o nieznaności terminu półtorak*”. Moim zdaniem to zbyt daleko idące przypuszczenia, gdyż jest to raczej nieskomplikowany problem do rozwiązania dla językoznawców.

Po wygranej przez Prusy wojnie z Francją w 1871 roku i zjednoczeniu Niemiec ustawą Reichstagu z 4 grudnia tegoż roku wprowadzono nową walutę Cesarstwa Niemieckiego – markę niemiecką równą 100 fenigom. Trzy marki niemieckie były równe funkcjonującemu od 1857 roku talarowi unijnemu, który był nieco lżejszy od talara pruskiego z 1821 roku. Bicie nowych monet dla Cesar-

Ilustracja 3. Pruskie trojaki (*dětci*) i półtrojaki (*póldětci*) ze zbiorów autora.

Trojaki:

- 3 grosze Fryderyka II, awers z 1783 roku i rewers z 1780 roku.
- III grosze Fryderyka Wilhelma III, awers i rewers z 1802 roku.
- 1 srebrny grosz Fryderyka Wilhelma III, awers z 1823 roku i rewers z 1825 roku.
- 10 fenigów Wilhelma II, awers z 1911 roku i rewers z 1898 roku.

Półtrojaki

- ½ srebrnego grosza, awers Fryderyka Wilhelma IV z 1850 roku i rewers Fryderyka Wilhelma III z 1825 roku.
- 5 fenigów Wilhelma II, awers z 1894 roku i rewers z 1890 roku.

stwa rozpoczęto w 1873 roku. W obiegu znalazło się 17 gatunków monet bitych w miedzi, miedzioniklu, niklu, srebrze i złocie. Wśród nich były m.in. popularne miedzioniklowe 10 i 5 fenigów czy miedziane 1 i 2 fenigi. W srebrze bito monety o nominałach: 20 fenigów (od 1886 roku w miedzioniklu), 50 fenigów (od 1905 roku z nominałem ½ marki), 1 marka, 2 marki i 5 marek. W 1908 roku wprowadzono niklową 25-fenigówkę i srebrne 3 marki w miejsce wycofanych, a znajdujących się do tego czasu w obiegu talarów unijnych. Odtąd trzy-markową monetę powszechnie nazywano „talarzem”. Były to bardzo cenione pieniądze, bo opowiadało o nich pokolenie Kaszubów urodzone już po I wojnie światowej, o czym nieraz mogłem się przekonać w dzieciństwie. Zastosowany wówczas przelicznik sprawił, iż dotychczasowy pruski 1 srebrny grosz był wart 10 fenigów, moneta zaś o nominale ½ srebrnego grosza – 5 fenigów. Tak więc ludowa nazwa trojaka przeszła na monetę dziesięciofenigową, półtrojaka zaś na pięciofenigówkę. Potwierdzają to wyniki badań wspomnianego ks. Sychty, który zapisał w swoim „Słowniku gwar kaszubskich”, iż *dětci* to 10 fenigów (względnie groszy), a *póldětci* to 5 fenigów (lub

Siła nabywcza trojaków z ilustracji (przykłady).

rok	nominał	towar / przedmiot
1780	3 gr	1 funt (ok. 0,5 kg) chleba
1805	3 gr	½ funta (ok. 0,25 kg) chleba
1858	1 sgr	ok. 5,5 litra ziemniaków (1 Scheffel, czyli korzec = 54,96 l ziemniaków, kosztował 10 sgr)*
1904	10 fen.	0,33 kg ziemniaków wczesnych (1 cetnar = 50 kg kosztował 15 marek)
1911	10 fen.	10 szt. papierosów Delicat z fabryki Bessarabia w Bydgoszczy

*W XIX wieku wobec ciał sypkich nie stosowano wagi, lecz miarę objętości.

groszy). Stąd wniosek, że w okresie międzywojennym Kaszubi nazwy te przenieśli także na polskie monety.

Fakt, iż na większości starych zachowanych, czy też naśladowanych obecnie, planszach „Kaszubskich nut” widnieją półtrojaki z nominałem „5”, może świadczyć o tym, iż popularna pieśń-wyliczanka na Kaszubach pojawiła się dopiero po zjednoczeniu Niemiec i wprowadzeniu marki w 1873 roku. Warto dodać, że znany kaszubski etnograf i twórca muzeum we Wdzydżach Kiszewskich Izydor Gulgowski również datował powstanie „kaszubskich hieroglifów” na lata siedemdziesiąte XIX wieku. Szkoda, iż twórcy wejherowskiego Szlaku Kaszubskich Nut na obelisku „to są pruszcze półtrojoci” umieścili gdańskiego trojaka z czasów króla Augusta III, co Bartkowiak słusznie określił jako *zwyczajny szkolny byk wynikający z niewiedzy*. Jeżeli była to polityczna obawa przed oskarżeniem o wspieranie niemczyzny na polskim Pomorzu, to śmiało – idąc za Bernardem Sychtą – mogli tam wyrzeźbić polskie pięciogroszówki – *póldětci* czy też *półtrojoci*.

TOMASZ REMBAŁSKI

BĄDKOWSKI LITERACKI. WSTĘP DO KONKRETYZACJI

W obecnej sytuacji kulturowej oczywistością jest pisać o Lechu Bądkowskim jako działaczu społecznym, opozycjoniście czy animatorze życia kulturalnego. Jednakże dla literaturoznawcy są to ważne, ale przecież nie najistotniejsze czynniki w postępowaniu badawczym. Dużo bardziej frapujące jest to, na ile Bądkowski był literatem, to znaczy pisarzem, dramatopisarzem i publicystą, oraz jakie środki stylistyczne zastosował, aby osiągnąć efekt estetyczny. W tym zakresie można napotkać swoistą niespodziankę, gdyż mimo całkiem sporej liczby opracowań dotyczących jakiegoś pojedynczego utworu lub czasu działalności Bądkowskiego wciąż nie można odnaleźć konsekwentnej, całościowej pracy akademickiej ukazującej go jako literata. Na szczęście spore kroki już zrobiono dzięki kilku pracom zbiorowym, które przygotowują grunt pod literaturoznawczą monografię. Ujęcia, które przygotowali w redakcji naukowej Józef Borzyszkowski¹, Daniel Kalinowski² oraz Janina Borchmann i Miłoslawa Kosmulska³, choć inaczej względem siebie stawiają akcenty tematyczne i metodologiczne, są dowodem na niesłabnące zainteresowanie tym działaczem i człowiekiem słowa.

Całościowo widziany Bądkowski literat pozostawił po sobie bardzo obfity materiał, nie tylko ten wydany drukiem w osobnych pozycjach książkowych, ale również w postaci dziesiątek artykułów rozsianych w czasopiśmie. Zostało to wszystko odnotowane w pracy Tomasza Bedyńskiego „Lech Bądkowski. Znany i nieznaną”⁴. Teraz więc przychodzi czas na to, aby przedstawić konteksty znaczeniowe literatury, którą Bądkowski stworzył. A jest owych kontekstów całkiem sporo i należy w tym zakresie docenić zarówno jego prozę marynistyczną, jak i historyczną, zając się utwo-

rami scenicznymi dla widza dziecięcego i dla dorosłego, docenić jego publicystykę literacką i recenzje. Oczywiście warto postrzegać jego twórczość w perspektywie ogólnopolskiej, wówczas zrozumiałe będą tak częste motywy związane z II wojną światową albo utwory tak wyraźnie związane z powojennymi zmianami mentalnymi społeczeństwa polskiego i pomorskiego. W celu wydobycia walorów literackich nie można wszakże podkreślać jedynie historycznego osadzenia jego utworów, a raczej należy sięgnąć ku analizie czynników artystycznych. Wówczas dopiero zauważyć można, na ile był oryginalnym, a na ile przeciętnym literatem, w których momentach uznać można jego powieści za udane i na trwałe wchodzące w krwiobieg kulturowy, a kiedy jego propozycje są wynikiem składania literackiej daniny wobec tendencyjnego niekiedy realizmu lat pięćdziesiątych XX wieku, przez co chwilami nie wytrzymują próby czasu.

Pojawia się dodatkowo jeszcze jedno pytanie: jak dzisiaj interpretować twórczość Bądkowskiego? Jaka metoda postępowania badawczego przynosi najwięcej profitów poznawczych dla współczesnego czytelnika, jednocześnie ocalając to piśmiennictwo od zapomnienia? Patrząc na to, jak pisze się obecnie o niektórych z twórców literatury polskiej na Pomorzu, np. o Franciszku Fenikowskim⁵, Stanisławie Fleszarowej-Muskat⁶ czy Pawle Huellem⁷, widać, że tradycyjna, naukowa narracja historycznoliteracka czy strukturalno-formalistyczna nie jest już atrakcyjna, choć poznawczo wciąż ma w sobie elementy produktywne. Dlatego też może najbardziej odpowiednią do rozważań nad literaturą Bądkowskiego metodą jest dyskurs antropologii literatury, stosowany z powodzeniem w dyskursie „literatur małych”: śląskiej⁸, mazurskiej⁹,

¹ *Pro memoria Lech Bądkowski (1920-1984)*, zebrał i oprac. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2004.

² *Lech Bądkowski. Literatura i wartości*, red. D. Kalinowski, Bytów-Słupsk-Gdańsk 2009.

³ *Lech Bądkowski. 30 lat później*, red. J. Borchmann, M. Kosmulska, Bolszewo 2014.

⁴ T. Bedyński, *Lech Bądkowski – znany i nieznaną. Monografia bibliograficzna za lata 1941–2009*, Gdańsk 2009.

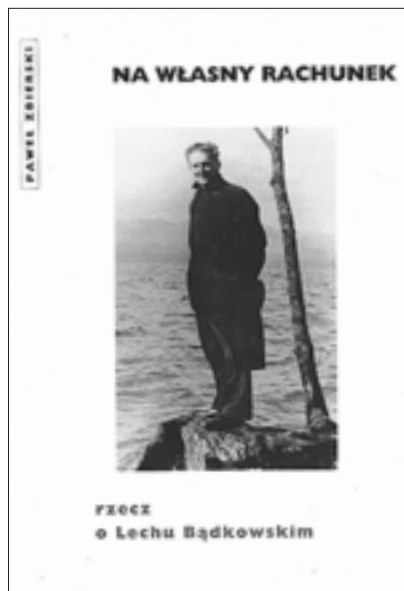
⁵ *Franciszek Fenikowski. Kaszuby na nowo opisane*, red. D. Kalinowski, Słupsk-Gdańsk 2012.

⁶ K. Świerkosz, *Na fali. Portret biograficzny Stanisławy Fleszarowej-Muskat*, Gdańsk 2014.

⁷ M. Parzych, „Weiser Dawidek”. *Klucz twórczości Pawła Huellego. Studia*, Białystok 2016.

⁸ Np. *Wałbrzych i literatura. Historia kultury literackiej i współczesność*, red. S. Bielawska, W. Browarny, Wałbrzych 2014; *Kultura ziemi kłodzkiej – tradycje i współczesność*, red. E. Białek, W. Browarny, M. Ruchniewicz, Wrocław 2016.

⁹ Np. K. Brakoniecki, W. Lipscher, *Borussia. Ziemia i ludzie*, Olsztyn 1999; E. Kruk, *Spadek. Zapiski mazurskie 2007–2008*, Olsztyn 2009.

podlaskiej¹⁰, lubuskiej¹¹ i kaszubskiej¹². Zgodnie z takim, dobrze już osadzonym w Polsce, podejściem interpretacyjnym utwory Bądkowskiego są nade wszystko literackim zapisem doświadczania świata, jego aspektów egzystencjalnych, przestrzennych, czasowych i jakościowych. A zatem to, co odnajdujemy w tekście, jest nie tylko ujęciem wewnętrznego świata podmiotu i nie tylko dotyczy zjawisk formalno-literackich, ale związane jest z charakterystyką wzorców społecznych i obyczajowych, stosunków politycznych i zależności kulturowych, koncepcji człowieka i jego religijności czy płciowości¹³.

Pierwsze utwory literackie Lecha Bądkowskiego powstawały w specyficznym okresie polskiej kultury powojennej. Jego debiut w 1946 roku dotyczy spraw morsko-wojennych („Kontrtorpedowiec i Stuka”), co jest zrozumiałe u kogoś piszącego, kto uczestniczył w kampanii wrześniowej, potem zaś był żołnierzem wojsk alianckich. Jednakże wypowiedzi Bądkowskiego sformułowane w latach czterdziestych i na początku lat

pięćdziesiątych to także publicystyka społeczna realizowana na łamach „Dziennika Bałtyckiego”, która związana była mocno z realiami ówczesnego życia, koniecznością odbudowy Polski, zmianami mentalnościowymi oraz wyzwaniem ideowymi, które dotyczyły także każdego mieszkańca Pomorza. Chęć włączenia się Bądkowskiego w procesy przekształcania zniszczonego państwa w sprawnie działający organizm była czynnikiem, który wywołał także napisanie i wydanie pierwszej powieści Bądkowskiego „Kuter na strądzie” (1952). Autor sformułował ją w poetyce powieści produkcyjnej, co raczej nie dziwi, jeśli uświadomimy sobie, iż w tym czasie wielu znamienitych autorów (Władysław Broniewski, Wisława Szymborska, Czesław Miłosz) tworzyło w nawiązaniu do socrealistycznego modelu sztuki¹⁴. „Kuter na strądzie” jest zatem utworem twórcy ideowo zaangażowanego, który nawiązywał specyficzną nić porozumienia z ówczesną władzą państwa socjalistycznego. Opisywał powstawanie spółdzielni rybackich, realizację powziętych wieloletnich planów produkcyjnych, modelowe postacie pro-

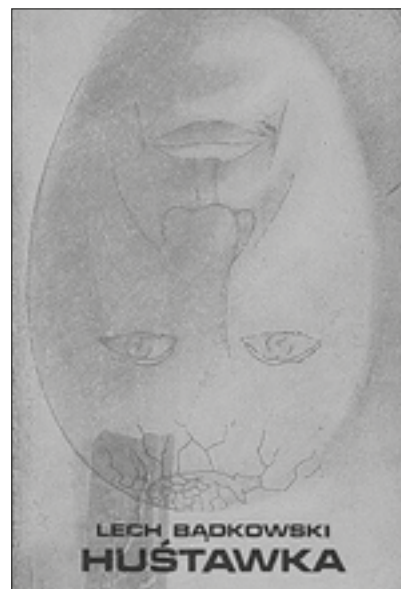
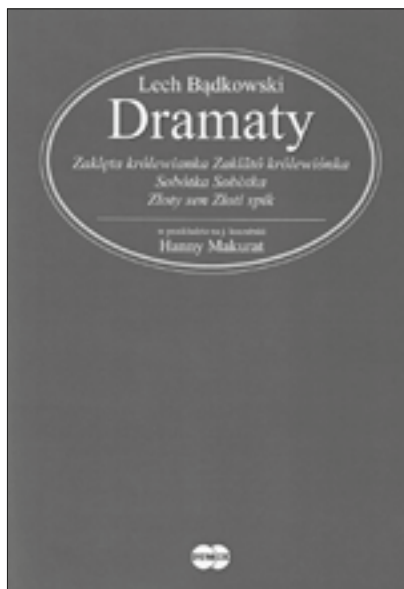
¹⁰ Np. *Podlasie w literaturze – literatura Podlasia (po 1989 roku)*, red. M. Kochanowski, K. Kościewicz, Białystok 2012; *Podlasie – od terra incognita do white power. Szkice z nowego regionalizmu literackiego*, red. D. Zawadzka i M. Lul, Białystok 2019.

¹¹ Np. M. Mikołajczak, *Studia i szkice poświęcone literaturze lubuskiej*, Zielona Góra 2011; K. Gieba, *Lubuska literatura osadnicza jako narracja założycielska regionu*, Kraków 2018.

¹² Patrz prace napisane w tym duchu: A. Kuik-Kalinowska, *Tatczężna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Słupsk–Gdańsk 2011; D. Kalinowski, *Raptularz kaszubski*, Gdańsk 2014; tegoż: *Sylwa kaszubskie*, Słupsk–Gdańsk 2017.

¹³ Np. E. Kosowska, *Antropologia literatury. Teksty, konteksty, interpretacje*, Katowice 2003; M. Brocki, *Antropologia: literatura, dialog, przekład*, Wrocław 2008.

¹⁴ S. Burkot, *Upolitycznienie literatury. Powieść realizmu socjalistycznego*, [w:] tegoż, *Proza powojenna (1945–1980)*, Warszawa 1982, s. 32-47; W. Tomasiak, *Polska powieść tendencyjna 1949–1955. Problemy perswazji literackiej*, Wrocław 1988; M. Piekara, *Bohater powieści socrealistycznej*, Katowice 2001.

downików pracy (pracowita rybaczka oraz ideowo uświadomiony inteligent), antypatyczne postacie wrogów klasowych Polski Ludowej oraz zarysowywał konflikt pokoleń pomiędzy starą generacją a młodymi, a także konflikt ideowy istniejący pomiędzy środowiskiem „konserwatywnym” a „postępowym”¹⁵.

Lech Bądkowski był wszakże na tyle niezależnym literatem, że nie dał się wciągnąć w trwałe popieranie literatury zideologizowanej. W połowie lat pięćdziesiątych, unikając nacisków politycznych, zajął się tworzeniem literatury dla młodego czytelnika. Powstało dzięki temu kilka utworów, które układają się w miniserię sztuk teatralnych. Myślę w tym miejscu o: „Złotym śnie” (1957), „Zaklętej królewiance” (1959) oraz „Sobótce” (1968). Co szczególnie ważne dla literatury kaszubsko-pomorskiej, są to utwory związane tematycznie z przestrzenią nadmorską. W dramatach tych opisać zatem dzisiaj można motywy akwaticzne, erotyczne czy sylwiczne. Ponadto zauważalne są tutaj również elementy obrazowania mitycznego, onirycznego i sakralnego, a także symbolika drogi, obrzędu ludowego i zwierząt. Wszystko to powoduje, że utwory adresowane głównie do odbiorcy młodego stają się atrakcyjne także dla dorosłych, przemycając w swych treściach motywy moralistyczne, regionalistyczne oraz tożsamościowe¹⁶.

Drugim sposobem na uniknięcie bezpośredniego literackiego angażowania się w życie polityczne ówczesnej Polski było dla Bądkowskiego pisanie w poetyce paraboli. Pozwalało mu to zachować dystans do bieżących wydarzeń społecznych i środowiskowych sporów ideowych poprzez tworzenie utworów o uniwersalistycznym wyrazie egzystencjalnym¹⁷. W tym duchu napisane zostały: „Połów nadziei” (1959), „Intermedium” (1965), „Legenda o pustelniku” (1974) lub „Sny” (1978).

Utwory te – jak wiele innych powstających od końca lat pięćdziesiątych w literaturze polskiej – wychodząc od powszechnie znanych mitów kultury, obrazują sferę samoświadomości jednostki, relacji międzyludzkich oraz wartości uniwersalnych. Unosi się nad nimi nimb filozofii egzystencjalnej, ale nie można zaliczyć Bądkowskiego do literatów, którzy propagują filozofię egzystencjalistyczną. Choć widać jego zainteresowanie psychologią, to nietrafne byłoby traktować go jako zwolennika psychoanalizy. Raczej to autor, który potrafił dostrzec wśród idei europejskich treści wyrażane przez Jean-Paula Sartre’a czy Carla Gustawa Junga, ale bez specjalnej tendencji do ich popularyzacji. Jeśli więc opisywać paraboliczne utwory Bądkowskiego, to warto w nich dostrzec nietradycyjne ujęcie sacrum, które może nie jest jeszcze

¹⁵ Patrz: K. Turo, *Działalność pisarska Lecha Bądkowskiego w latach pięćdziesiątych XX wieku*, [w:] Lech Bądkowski. *Literatura i wartości*, dz. cyt., s. 93-104.

¹⁶ Najszersze analizy: D. Kalinowski, *Między moralitetem a baśnią. Dramaty Lecha Bądkowskiego*, [w:] Lech Bądkowski. *Literatura i wartości*, dz. cyt., s. 129-141.

¹⁷ Np. D. Kalinowski, *Paraboliczność prozy Lecha Bądkowskiego*, [w:] Lech Bądkowski. *30 lat później*, dz. cyt., s. 65-80.

zupełnie zsekularyzowane, ale też nie ma już pełnej siły uzdrowicielskiej. Jeśli charakteryzować postacie bohaterów tego typu prozy, to w odniesieniu do europejskich modeli kultury i wyobrażeń płci oraz ról społecznych kobiet i mężczyzn¹⁸. Ciekawe są również nawiązania Bądkowskiego do mitów kultury śródziemnomorskiej w „Legendzie o pustelniku”, w której dostrzec można odnośniki do mitu Prometeusza albo zwroty do tradycji biblijnej w „Intermedium”, w którym pojawiają się motywy z Księgi Rodzaju oraz Księgi Hioba¹⁹.

Najpełniejszym ujęciem twórczości o parabolicznym wymiarze jest minipowieść „Pieśń o miłosnym wieńcu” (1961), która jest fascynującą opowieścią w gatunku romansu rycerskiego. Status genologiczny tego utworu nie jest klarowny, ponieważ odnajdują się tutaj również elementy baśni literackiej, powieści historycznej oraz prozy regionalistycznej. Właśnie ostatnia z cech powoduje, że epika owa była kilkakrotnie przywoływana w interpretacjach literaturoznawczych dyskursu kaszubsko-pomorskiego. Utwór związany jest bowiem terytorialnie z Pomorzem Wschodnim, czasowo ze średniowieczem, tematycznie zaś z fatalistycznie pojmowaną miłością. Ważne jest wszakże to, co można nazwać magiczno-mityczną aurą przestrzeni, sugestywnie dawkaną przez Bądkowskiego, polegającą na opisie słowiańsko-kaszubskich elementów wy-

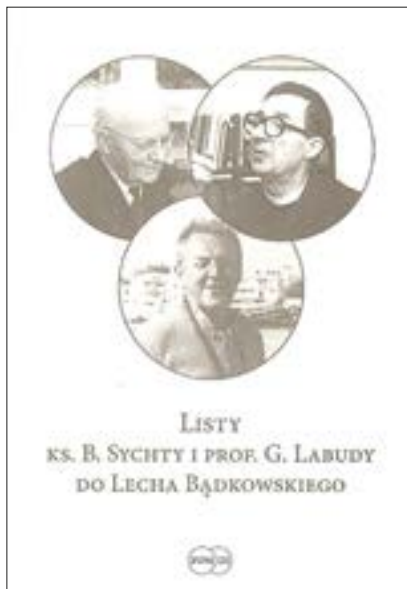
obraźniowych i światopoglądowych, które działają w świecie bohaterów z całą swą irracjonalną mocą. Owa archetypiczna opowieść o miłości wykorzystuje więc znaną z tradycji historię Tristana i Izoldy, kreuje model mediewistycznej kobiecości, przedstawia pejzaż eratyczny jako swoiste *genius loci* Pomorza i wreszcie odwzorowuje emocjonalną mapę Pomorza czasów XIII wieku bohaterów utworu.

Lech Bądkowski nie był wszakże literatem, który zadowoliliby się twórczością dla dzieci czy literaturą paraboliczną. Stale wracał do poetyki realizmu, uważając, że jako człowiek słowa stale powinien utrzymywać kontakt z przeciętnym czytelnikiem. Stąd też jako literat napisał dużo więcej realistycznych, nie zaś parabolicznych form narracyjnych. Można w tym miejscu wymienić osobne książki: „Pan grodziska” (1955), „Wszystko się liczy” (1971), „Huśtawka” (1984), a także opowiadania opublikowane w czasopiśmie (np. „Wiele się zmieniło”, „Gwoździe”, „Jabłko”, „Troska”, „Zabawka”, „Nożownikowi grzechy odpuszczone”). Zgodnie z regułami stylu utwory napisane zostały z wyraźną cechą mimetyzmu (szczegóły życia codziennego), typowości postaci (grupy społeczne i zawodowe) czy uzewnętrznienia systemu wartości (odpowiedzialność, szlachetność, pracowitość)²⁰.

¹⁸ F. Fornalczyk, *Wyobrażenia na usługach życia*, [w:] tegoż, *Znaki życia. Szkice*, Poznań 1961, s. 138-144; P. Zbiński, *Bardzo swoista legenda*, „Pomerania” 1981, nr 6, s. 15-18; P. Huelle, *Wstęp*, [w:] L. Bądkowski, *Pół w nadziei*, Gdynia 2013, s. 5-9.

¹⁹ Z. Szwedek-Kwiecińska, *Legenda o pustelniku – mit o ocaleniu*, „Acta Cassubiana” t. XV, 2013, s. 19-28.

²⁰ Patrz: krótkie omówienie [w:] F. Fornalczyk, *Nie wszystko jednak się liczy*, „Nowe Książki” 1972, nr 12, s. 9-10.

Analizując wspomniany materiał tekstowy realistycznych utworów Bądkowskiego, można wyznaczyć kilka grup tematycznych, z których najsilniejszy chyba jest nurt wojenny, dotyczący lat 1939–1945 opisywanych w odniesieniu do różnych części świata. Można w tym zakresie wskazać kilka tytułów, zwłaszcza powieści „Bitwa trwa” (1960) oraz „Żołnierze znad Bzury” (1969) czy mniejsze formy narracyjne: „Konwój na Gibraltarze”, „Odwrót spod Narwiku”, „Noc wigilijna na fregacie” lub „Młyńskie koło”.

Proza owa wynika oczywiście ze sfery prywatnego doświadczenia Bądkowskiego żołnierza, ale klucz pamiętnikarski zubożyłby odczytanie tego typu utworów. Pisarz miał bowiem dużo większe ambicje, snuł refleksje nad wojną jako swoistym fenomenem zarówno ludzkiego okrucieństwa i upodobania do przemocy, jak i zdolności do poświęceń i bezprzykładnego bohaterstwa. Z dalszych, bardziej precyzyjnych interpretacji tego motywu wyłaniają się sugestywne obrazy żołnierzy polskich skazanych na przegraną i zagładę, bezbronnym cywilów szukających ocalenia oraz niemieckich agresorów opisanych zarówno realistycznie, jak i naturalistycznie. Wnikając jeszcze głębiej w wojenną prozę Bądkowskiego, odkrywa się wiążące się z nią modele męskości, odwagi oraz świętości²¹. Zwłaszcza ta ostatnia sfera przynosi ze sobą ciekawe, nowe przestrzenie do zbadania, które ukazują choćby kult matki-ojczyzny, atrybuty żołnierza (mundur, buty, hełm, broń), wreszcie

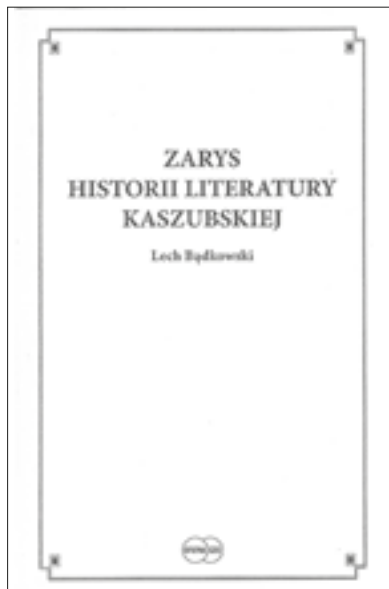
sferę aksjologii, która wyłania się w relacjach z życia skoszarowanego lub zbiorowego. Odrębną jeszcze przestrzenią wśród utworów wojennych przedstawioną przez Bądkowskiego jest obóz koncentracyjny, w którym dochodzi do upadku człowieczeństwa („Wszystko się liczy”), zło zaś wydaje się bezmierne.

W nurcie pisarstwa realistycznego Bądkowskiego umieścić również trzeba jego literaturę marynistyczną²². Była to dla niego bardzo ważna sfera wyrazu artystycznego, gdyż sprawy morza były mu znane już w czasie II wojny światowej za sprawą służby w marynarce wojennej. Po wojnie jako dziennikarz zainteresowany życiem społecznym Gdyni czy Gdańska, stoczniami, rybakami i marynarzami, bardzo dobrze znał ich życie, marzenia i problemy. Można w tym momencie wspomnieć o jego marynistycznych utworach: „Wesoło w tropikach” (1962), „Powtórka” (1969), „Kulminacja” (1972), „Oblężenie” (1976) oraz takich opowiadaniach jak „Na łowisku”, „Rejs Noworoczny”, „Dwie bazy” ogłoszonych na łamach czasopism. Najciekawsze w tej grupie utworów jest twórcze podejście Bądkowskiego do gatunku powieści rejsowych, które zostały przez niego odważnie zinterpretowane i przekształcone ku utworom kreacyjnym i podmiotowym, z ładunkiem tego, co dziś się opisuje w dyskursie spacji²³ oraz postzależnościowym²⁴. Co do pierwszego typu namysłu warto rozważyć symboliczne wymiary przestrzeni z opozycją lądu i morza, semantyką

²¹ Np.: J. Świącz, *Literatura polska w latach II wojny światowej*, Warszawa 1997; T. Tomasik, *Wojna – męskość – literatura*, Słupsk 2013.

²² L. Prorok, *Szkice bałtyckie i inne*, Wrocław 1972; R. Karwacki, *Temat morski*, Gdańsk 1975; J. Tuczynski, *Marynistyka polska*, Poznań 1975; *Problemy polskiej literatury marynistycznej*, red. E. Kotarski, Gdańsk 1982.

²³ Patrz np.: praca zbiorowa *Od poetyki przestrzeni do geopoetyki*, red. E. Konończuk, E. Sidoruk, Białystok 2012 lub *Geografia wyobrażona regionu. Literackie figury przestrzeni*, red. D. Kalinowski, M. Mikołajczak, A. Kuik-Kalinowska, Kraków 2014.

domu (ucieczka z domu i bezdomność, statek jako erzac domu, kajuta jako przestrzeń intymna podmiotu, porty, hotele i bary jako nie-miejsca). Co do drugiego sposobu czytania rysuje się możliwość odczytywania powieści rejsowych jako procesu odkrywania i osvajania Innego-Obcego, nie tylko w znaczeniu odmienności rasowej czy narodowej, ale i płciowej. Właśnie czynnik reprezentacji płci jest jednym z oryginalniejszych rozwiązań Bądkowskiego, który przedstawia męskie fantazmaty dotyczące kobiet (żona, kochanka, prostytutka). Ponadto opisy Port Arthur w Tasmanii, twierdzy Jezusa w Mombasie czy Morza Martwego można postrzegać jako zapisy projekcji kulturowych Europejczyka wobec przestrzeni nie-swojej egzotyki²⁵.

Poza tematyką wojenną i marynistyczną prozy realistycznej Bądkowskiego rysuje się jeszcze nurt utworów współczesnych, dotyczących spraw rozgrywających się w Polsce, na Pomorzu i na Kaszubach od 1945 roku. Oto więc sprawom kaszubskim, a dokładnie – nieco tendencyjnemu obrazowi mieszkańców wsi, zostało poświęcone opowiadanie „Pan grodziska”, natomiast dużo mniej socjologicznie ukazał pisarz kaszubską osadę w opowiadaniu „Ich dwoje nad jeziorem”, które na-

wiązuje do znanej w tradycji ludowej wizji przestrzeni rajskiej. Jeszcze inny krąg środowiskowy przedstawiony został w utworach „Rywale” oraz „Gwiazdy wśród chmur”, kiedy to nie rolnicy, a rybacy stali się dla narratora najważniejsi. Ciekawą, a niedocenioną w recepcji jest powieść „Huśtawka”, w której zarysowany jest czas „odwilży” polityczno-kulturowej 1956 roku²⁶. Znaczenie tytułu bardzo dobitnie zaznacza okresy wzrostu i uwiązdu nadziei na wolność myśli i przekonań, które żywili ówcześni mieszkańcy Pomorza.

Ostatnim etapem twórczości literackiej Lecha Bądkowskiego było ambitnie zamierzone powieściopisarstwo historyczne. Na horyzoncie badawczym zarysowują się tutaj trzy utwory: „Oko za oko” (1963), „Młody książę” (1980) oraz „Chmury” (1984). Zwłaszcza dwie ostatnie powieści to nader ambitne utwory dotyczące losów średniowiecznego Pomorza, poprzedzone wieloletnimi studiami historycznymi autora, napisane z pasją i emocjonalnym celem tożsamościowym. W tego typu piśmiectwie Bądkowski nie był osamotniony, by przywołać najbardziej sugestywne przykłady powieści historycznych Stefana Żeromskiego lub Teodora Parnickiego²⁷.

²⁴ Patrz artykuły zawarte w pracach zbiorowych, np.: *Kultura po przejściach, osoby z przeszłością. Polski dyskurs postzależnościowy – konteksty i perspektywy badawcze*, red. R. Nycz, Kraków 2011; *Dyskurs postkolonialny we współczesnej literaturze i kulturze Europy Środkowo-Wschodniej*, red. B. Bakula, Poznań 2015.

²⁵ Patrz: Z. Szwedek-Kwiecińska, *Opozycja Inny – Swoj w powieści Lecha Bądkowskiego „Wesoło w tropikach”*, [w:] *Lech Bądkowski. Literatura i wartości*, s. 107-118.

²⁶ Patrz omówienia powieści, np.: T. Bol. [Tadeusz Bolduan], *Powieść przedstawiająca środowisko...*, „Pomerania” 1984, nr 12, s. 41; J. Dziewicki, *Obrona „Huśtawki”*, „Pomerania” 1984, nr 12, s. 22-24; J. Kotlica, *O „Huśtawce” Lecha Bądkowskiego*, [w:] tegoż, *Lech Bądkowski rzecznik Rzeczypospolitej. Z notatek do monografii*, Pelplin 2001, s. 11-20.

²⁷ O tych kwestiach: M. Czermińska, *Historia i region w prozie Bądkowskiego*, „Pomerania” 1984, nr 4, s. 14-16; R. Karwacki, *Dwie powieści historyczne Lecha Bądkowskiego*, „Pomerania” 1985, nr 5, s. 8-9.

Bądkowskiego interesowały XII-wieczne stosunki polsko-skandynawskie, co zaznaczył w niewielkiej powieści „Oko za oko”, oryginalnej ze względu na tematykę, choć pozostawiającej pewien niedosyt poznawczy. Nade wszystko jednak ciekawiły pisarza losy Księstwa Wschodniopomorskiego z XIII w., ponieważ dostrzegał kulturową paralelę pomiędzy sytuacją społeczno-polityczną czasów panowania Świętopelka III i Mestwina a realiami życia w Polsce końca lat siedemdziesiątych i dekady lat osiemdziesiątych XX wieku. Polegało to głównie na rozwoju w obu odległych epokach poczucia obywatelskiej podmiotowości, w której to, co regionalne, rozwija się bez przeszkód, pracując na dobrą kondycję tego, co ogólnopolskie. Powieści „Chmury” oraz „Młody książę” ukazywały wagę odpowiedzialności, rangę myślenia o wspólnocie i znaczenie relacji pomiędzy władzą polityczną a poczuciem obywatelskim u zwykłych mieszkańców Pomorza Gdańskiego. Bądkowski dawne wydarzenia historii książąt wschodniopomorskich łączył ze wzlotami i upadkami państwa Piastów, pokazując, jak najdrobniejsze czasami decyzje osobiste przywódców mogą przynieść poważne konsekwencje dla całych społeczeństw. Najważniejsze wszakże dla Bądkowskiego było opisać nie tyle życie polityczne, co specyfikę wielowiekowej wspólnoty kulturowej mieszkańców Pomorza, w której spotykały się żywioły skandynawski (Duńczycy), germański (Niemcy i zakon krzyżacki) i oczywiście słowiański (Polacy i Kaszubi)²⁸. Nie bez znaczenia dla perspektyw interpretacji powieści historycznych Bądkowskiego są zawarte w nich motywy z reprezentacjami sacrum. Świętość pojawia się tutaj w odniesieniu do pradawnej mitologii skandynawskiej i słowiańskiej oraz oczywiście do chrześcijaństwa. Co ciekawe, chrześcijaństwo nie jest przedstawione w tych powieściach jako tradycja niosąca pokój i szlachetność, lecz wręcz przeciwnie, dobrymi cechami można opisać tzw. pogan, nie zaś pełnych chciwości władców i wojów zewnętrznie tylko wyznających nauki Ewangelii. Chrześcijaństwo

jest zresztą w czasach opisanych przez Bądkowskiego bardziej systemem administracyjno-organizacyjnym aniżeli konfesyjno-filozoficznym. Stąd zarówno tzw. poganie, jak i chrześcijanie wykazują myślenie magiczne, w którym jest miejsce na kult zmarłych i świętych oraz panuje wiara w moc przedmiotów (tak nawiązy, jak i krzyża), w wypowiedziach bohaterów zaś wychwytywalne są przykłady tabu językowego lub dawnych nawyków słownych.

Jak przedstawia tę kwestię powyższy zarys, twórczość literacka Lecha Bądkowskiego to przestrzeń gotowa do wielu interpretacyjnych konkretyzacji. Patrząc na jej recepcję, można zauważyć, że najdynamiczniej jest ona realizowana w kręgu badaczy literatury Kaszub i Pomorza²⁹. Bardzo skromnie wyglądają akty odczytywania Bądkowskiego literata w innych kręgach filologów³⁰. Nie należy się temu zbyt dziwić, gdyż pisarz świadomie najwięcej energii włożył w tworzenie literatury kaszubsko-pomorskiej i trudno sobie ją wyobrazić bez jego w niej obecności³¹. Ów nacisk tematyczny-ideowy na sprawy pomorskie sprawił, że twórczość owa stała się specyficznie „obca” dla innych języków, a przecież mogłaby zainteresować niemieckie lub duńskie kręgi kulturowe. Jednakże tłumaczeń utworów Bądkowskiego na te języki brak. Natomiast środowiska kaszubskie są bardzo wierne jego pracom, w stosunku zaś do literatury, jaką pozostawił, dokonano tłumaczeń jego utworów z polskiego na kaszubski, co zaowocowało osobnymi wydawnictwami³².

Ukazanie Bądkowskiego literata jest ważnym zadaniem, które pozwala na pokazanie osobowości twórczej nie tylko na planie literatury kaszubsko-pomorskiej, ale i w wymiarze twórczości ogólnopolskiej. To bardzo istotna sprawa, która ukazuje tak bogactwo osobowości twórcy, jak i kondycję środowiska literackiego Pomorza i Kaszub.

DANIEL KALINOWSKI

²⁸ M. Cybulski, *Lecha Bądkowskiego wanoga po wschodniopomorskim średniowieczu*, „Pomerania” 1983, nr 1-2, s. 46-47; J. Samp, *Bańnik krąg pomorski w pisarstwie Lecha Bądkowskiego*, Gdańsk 1984.

²⁹ Niech wystarczy dostrzec fakt, że większość przywoływanych w tym artykule autorów realizuje swoje prace właśnie w dyskursie regionalistycznym.

³⁰ Co do szerszych kontekstów literaturoznawczych, jedynym właściwie sygnałem możliwości tego typu jest wydanie drukiem książki: M. Kosmulska, *Jak Bądkowski ze Słomczyńskim. Literackie listy z pieprzem*, Gdańsk 2009.

³¹ Patrz: K. Turo, *Twórczość literacka Lecha Bądkowskiego wobec morza i Pomorza*, [w:] *Pro memoria Lech Bądkowski*, dz. cyt., s. 38-56.

³² Chodzi mi tutaj o wydania: L. Bądkowski, *Zakłeta królewianka / Zaklätô królewionka, Sobótka / Sobòtka, Złoty sen / Złoti spik*, przeł. H. Makurat, Kartuzy 2009 oraz *Sąd nieostateczny. Moralitet całkiem nowy*, Gdynia 1958, w nowym wydaniu: *Sąd nieostateczny. Tęater w trzech aktach*. Adaptacja dla teatrowców karnów, skaszëbienië: E. Gółąbk, Z. M. Jankòwsczi, [w:] *Domóc Bina. Dzewiãc dramów do jigrë*, przedśłów B. Pisarek, Wejrowò – Gduńsk 2006, s. 26-72.

DRZEWO GENEALOGICZNE

Przetarł zmęczone oczy. Nie mają już tej co dawniej wytrzymałości. Lata spędzone przed monitorem zrobiły swoje.

O dziwo, mimo takiej, a nie innej metryki coraz chętniej wyruszał w zawodowe podróże. Może właśnie dlatego, żeby oczy odpoczęły? Może też w ten sposób pragnął przedłużyć odchodzący w przeszłość czas młodości?

W Internecie można znaleźć wszystko. Podobno. Wcale nie. Wielka bzdura. Tak może mówić tylko ten, kto nigdy nie odkrył czegoś naprawdę, czegoś, co zakryte jest, zapieczetowane, albo tylko przykryte cienką warstwą kurzu, papierem, a nikt nie zgadnie, że to coś spoczywa sobie właśnie tu, w tym niepozornym kartonie, pod sufitem, z którego odpada farba, w otoczeniu ścian pokrytych liszajem.

Tak jak kiedyś księgi parafialne w żarnowieckim kościele, z których odtworzył drzewo genealogiczne przodków sięgające początków XIX wieku. Nie było tam liszajów ani kurzu, reszta się zgadza.

On zna smak takich odkryć, przy których Święty Graal czy Arka Przymierza to nic wielkiego. Ponieważ dla każdego ważne jest co innego.

On, niczym orzeł o doskonałym wzroku (tautologia, orzeł zawsze ma doskonały wzrok), który wypatruje, bada, krąży i w końcu odnajduje to, co ważne.

Jego samego też interesują tego typu znaleziska, ponieważ dzięki nim może żyć. Żyć całkiem wygodnie, bez dwóch zdań.

A mieszkanie? Pomieszczenie z poplątaniem, fakt. Szary komplet wypoczynkowy ze skandynawskiego koncernu, obok stara szafa nadgryziona przez korniki, wszystkie kolory tęczy na podłogach, na ścianach, na meblach, setki kart, kartek, karteluszek, fiszki, fiszki, jeszcze raz fiszki. Na lodówce również fiszki. Butelka po kościernym piwie stoi już trzeci dzień na stole, obok połowa batonika i poplamiony tygodnik polityczny otwarty na reklamie jakiejś spółki produkującej materiały ciepłownicze.

Spojrzał w lustro. Coraz wyższe czoło, coraz bardziej napęczniałe policzki.

I tylko falujący chorał tyńieckich benedyktynów wyrzający się z głośnika laptopa wprowadza odrobinę uporządkowania w poranek jednego z najlepszych na Kaszubach łowców ludzi.

– Tak... – powiedział do telefonu. – Poznaję, oczywiście. No tak, dziś czwartek, rzeczywiście – usiadł na chybotliwym krześle pamiętającym czasy Wilhelma II. – Mam dla pana dobre informacje, naprawdę dobre. Tak, ja też się cieszę. Zapewniam, tak, ma się rozumieć. No to ja panu teraz powiem, że pan się ucieszy jeszcze bardziej niż ja. Chciał pan, ma pan. Jednak szlachta. Jasne, że zagrodowa, czego się pan spodziewał, skoro nie było żadnych dokumentów, przekazów rodzinnych, arystokracją nie można nazwać pańskiej rodziny, ale przodkowie dostali to „von” przed nazwiskiem, tak, w okolicach Sulęcyna wiele było takich przypadków,

a że nieco, wybaczy pan, schłopieli, trudno. Po kądzieli pan jest szlachta, tak, z przydomkiem i herbem. No, zapraszam, pan przyjdzie jutro o osiemnastej, dobrze? Tak, w porządku, osiemnasta. Pan naprawdę nic nie wiedział? Czasu nie ma, biznes, no tak. Nie ma za co, cała przyjemność po mojej stronie. Ile? Niewiele, bywają sprawy bardziej skomplikowane, zaręczam. Z dokumentacją, odpisami jedyne pięć tysięcy osiemset.

Przez dłuższą chwilę był na siebie zły. Kiedy usłyszał, że tamten aż kwiknął z radości na te pięć osiemset, pożałował, że nie rzucił w przestrzeń jakiejś sumy z księżycą.

Trudno. Raz postępuje się mądrze, innym razem sprytnie, kiedy indziej znów...

Rzucił się w wir pracy. Wchodził na strony bibliotek, archiwów, dzwonił nawet do znajomego mormona Jonaha, do Salt Lake City, który prostował mu ścieżki potwornie krzywe dla zwykłych śmiertelników, zwłaszcza tych niebędących członkami wspólnoty.

Minęła czternasta. O czternastej miała przyjść pani Orłowska. Dziwne, tego typu osoby są po staroświecku punktualne.

Musiał jednak oddać pani Orłowskiej należną sprawiedliwość. Ledwo wyraził zdziwienie jej niepunktualnością rzędu kilku minut, gdy domofon wiszący w przedpokoju obwieścił przybycie gościa.

Na pewno ona.

Poderwał się od biurka zawalonego papierami i potknął o drukarkę stojącą na podłodze.

Drukarka wykazała się wyraźną złośliwością, ponieważ stojąc od lat przy biurku, powinna wiedzieć, że jej właściciel zawsze wstaje w tym samym miejscu. Zwłaszcza że potrafi, przecież nie zawsze rzuca mu się pod nogi niczym Rejtan.

Nie, to nie pani Orłowska. Listonosz. Z rachunkiem za prąd, zaproszeniem na koncert do wejherowskiego muzeum i katalogiem renomowanego poznańskiego domu antykwarycznego.

Jeszcze list od jakiegoś J. Perlickiego z Pucka. Polecony. Nowy klient się szykuje, bez dwóch zdań, tylko kto dziś wysła listy? Na stronie jest numer telefonu, adres mailowy, informacja o firmie i jej sukcesach, a nawet możliwość udostępniania postów dla genealogów amatorów, pasjonatów i innych takich oryginałów. Facet jeszcze pewnie pamięta wojnę rosyjsko-japońską. Może jest starszy nawet od pani Orłowskiej? To w ogóle możliwe?

Telefon. Spojrzał odruchowo na stan baterii. Sięgnął po ładowarkę, odpowiadając już na powitanie pani Orłowskiej.

Kobieta skrzyła nogę na orłowskim moło. Niby nic poważnego, ale w takim wieku? Nie mogła przyjść, to oczywiste. Gorąco go przeproszała. Na pewno na nią czekał. Na pewno dopasował swoje plany, a ona go zawiodła.

Przez moment miał dość tego sumitowania się bez miary, jak by to określiła sama pani Orłowska, dama w każdym calu przedwojenna i złożona z samych konwenansów.

Nagle jednak zrozumiał, że starszej pani naprawdę jest przykro, że wychowana została w czasach, kiedy słowo warte było więcej niż pieniądze i że bardzo jej zależało, żeby już dziś poznać chociaż szczątkowe szczegóły dotyczące rodziców i męża.

On już je znał.

Nie był tylko płatnym genealogiem. Był odkrywcą ludzkich losów.

On miał powołanie. I Boży dar.

Szkoda, że nie miała w domu Internetu. To znaczy, miała w pakiecie, tylko nie używała ani smartfona, ani tabletu, ani komputera. Przesłałby jej skany, w mailu wyjaśniłby i było by w sam raz. Przynajmniej na początek, na dziś.

Nie lubił takich rzeczy załatwiać telefonicznie. Czuł się wtedy jak jakiś intruz, jak lekarz przekazujący złą wiadomość rodzinie pacjenta, jak cham wyprowadzający pięścią uzbrojoną w kastet cios w szczękę staruszka dźwigającego siatkę z mlekiem i chlebem. Może to ostatnie porównanie – uśmiechnął się półgębkiem do siebie – było nieco na wyrost.

Poza tym on jest zawodowcem, nieco cynicznym, który widział już w życiu niejedno wzruszenie, niejedno poirytowanie snoba, poznał niejedną opowieść o nieszczęściu, a tych można w archiwach wyczytać bez liku. Nie, nie wzruszy się tak łatwo. *No way*.

Wziął solidny haust piwa, zapalił papierosa i zaczął opowieść.

Mówił i mówił.

–P anu głos drży i ja zaraz się popłaczę – szepnęła wreszcie pani Orłowska.

– Mnie? – był naprawdę zdziwiony.

– Tak, pan się tak przejął losami obcych ludzi? Pan jest bardzo dobrym człowiekiem – teraz już starsza pani nie mogła pohamować łez i nie uważała, aby musiała ukrywać swoje emocje akurat przed nim. W końcu teraz łączyła ich historia jej rodziny.

– Widzi pan, ja na co dzień nie mam do kogo ust otworzyć. Przychodzą do mnie koleżanki od brydża, ale one jakieś puste, tylko brydż i wspominki, kim to byli w PRL-u ich mężowie. I gadanie o sobie nawzajem. Zwłaszcza jak ta pierwsza wyjdzie.

Zgodził się z panią Orłowską. Też znał takie osoby. Musiało ich żyć na świecie więcej, niż przypuszczał.

– Wie pan, jak pan tak mówił o moim ojcu i o mamusi, w jaki sposób tam zginęli, to ja miałam wrażenie, że pan tam był, że pan widział. I że pan jest jakby wnukiem, przepraszam, prawnukiem.

– Może raczej wnukiem. Ja tylko tak młodo wyglądam – uśmiechnął się przez telefon do starszej pani, żeby jakoś przykryć wzruszenie.

Tylko z tym mężem nie było pewności. Ostatni raz widziano go w dzisiejszym Nadleśnictwie Woziwoda, w Borach Tucholskich. Był ranny, jak długo mógł wyżyć? Czy ktoś mu pomógł? Był sam, całkowicie sam, wiele wtedy za-

leżało od szczęścia, mógł spotkać jakiegoś drwala, kłusownika, kogoś z leśnictwa. Albo patrol NKWD.

– Ja będę sobie myślała, że on żyje, dobrze? – staruszka wypowiedziała ostatnie słowa tonem małej dziewczynki, której właśnie wyrzucono starego wysłużonego misia i od-tąd będzie myślała, że wyjechał w daleką podróż. – Że potem poszedł w stronę zielonej granicy, a z Zachodu po prostu nie mógł już mnie znaleźć. Miałam inny adres, ukrywałam prawdziwe nazwisko.

Kiedy nacisnął czerwone kółko w telefonie, obiecawszy pani Orłowskiej, że pojutrze odwiedzi ją z kompletem dokumentów i prowiantem, odetchnął z ulgą. Potrzebował odpoczynku.

Nie mógł jednak usnąć i długo w noc przewracał się z boku na bok.

Zaliczył spotkanie z amatorem herbu i „von” przed nazwiskiem, nadawanym urzędowo każdemu przedstawicielowi stanu szlacheckiego przez władze pruskie. Niby obca mu była *Schadenfreude*, niemniej nie żałował klientowi opowieści o utracjuszostwie, niezaradności i pieniactwie szanownych przodków, nie zapomniał również dodać historyjki o uwiedzionej posługaczce wyrzuconej na bruk za demoralizację niewinnego szlacheckiego paniątka. Że była to tylko opowiadka intensywnie nasączona motywami wędrownymi, cóż to szkodzi, może nawet świeżo uświadomione, odzyskane szlachectwo powinno karcić się takimi historiami.

Klient był wniebowzięty.

– Gdyby istniały sięgające średniowiecza dokumenty dotyczące pana rodu, jestem pewien, że znaleźlibyśmy w nich jakąś straszną historię o śmierci głodowej niewiernej żony zamurowanej żywcem lub trzymanego w wiszącej klatce szwagra.

– Tak pan sądzi? – klient nadal był wniebowzięty.

Dłużej, niż sądził, zabawił u pani Orłowskiej. Orłowska z Orłowa, to dopiero! Staruszka szczerze cieszyła się z jego odwiedzin. Spodziewał się mieszkania będącego żywym muzeum i zawiódł się. Jako łowca historii liczył na stare fotografie na ścianach, obrazy, figurki, ostatki z kompletów saskiej porcelany i tym podobne pańskie oczywistości.

Zapomniał, że pani Orłowska straciła wszystko.

Już miał wychodzić, gdy gospodyni pokuśtykała do podniszczonej komody.

– Zaczeka pan łaskawie jeszcze chwilę, coś mi się przypomniało, a nie darowałabym sobie, gdybym nie spełniła prośby krewnego. Obiecałam przecież – uśmiechnęła się znacząco, jakby dla każdego oczywistością musiało być dotrzymanie słowa.

Usiadł na brzegu krzesła, bo poszukiwanie przedłużało się. Wreszcie starsza pani obróciła się w jego stronę z dość grubą kopertą.

– Niech pan sobie wyobrazi, wnuk mojego brata, kochany chłopaczek, choć jeszcze nie tak dawno trzpiot jakich mało, zainteresował się moimi poszukiwaniami. Najpierw śmiał się, że jakieś staromodne fanaberie, że poszukuję księcia w rodzi-

nie, a ja mu na to, że nie, że tylko o rodziców i męża mi chodzi, wreszcie jak się dowiedział, że pan dla mnie coś ma...

– Poprosił panią o moje nazwisko oraz numer telefonu.

– Tak, w istocie, ale ja mu odparłam, że muszę mieć pańską zgodę, jakżeby inaczej. On mi dał nawet do pokazania panu kilka rzeczy, żeby pan stwierdził, czy jest zainteresowany poszukiwaniem.

– Zainteresowany? Klient płaci, ja pracuję, jak najlepiej potrafię. Jestem jednoosobową firmą. Dyrektorem.

Pani Orłowska odparła, że jednak określenie „firma” w przypadku tego typu spraw jest stanowczo niewystarczające.

– I wreszcie, czy pan bierze wszystkie zlecenia?

Przypomniał sobie sprawę sprzed kilku miesięcy, wizytę biznesmena z szemraną kartoteką.

– No, nie. Poproszę tę kopertę.

Tamtego wieczoru już nie pracował. Miał zamiar dokończyć książkę, której zakończenia był niezmiernie ciekaw, a rzadko mu się to zdarzało.

Poza tym, ile można pracować? Właściwie cały dzień przeznaczył na obowiązki. Dwa spotkania z klientami, w tym z panią Orłowską. Kilka godzin surfowania po Internecie. Wizyta w gdyńskim archiwum na Hutniczej. Sporządzenie dokumentacji fotograficznej pałacu w Godętowie, bo ktoś w Niemczech coś znalazł, jakieś koligacje, i chciał mieć dobrej jakości zdjęcia budynku, który z całym majątkiem był w posiadaniu dalekich krewnych. Na tym również polegała jego praca. Mało?

Dopił tylko po powrocie resztę ciepłego piwa z butelki i wskoczył do łóżka.

Zbudził się, jak zawsze, około piątej. Lato, promienie słońca atakują twarz, człowiek budzi się mimo woli. A spraw znów dużo, nie ma co marnować czasu na bezmyślne leżenie w łóżku. Może kiedyś, na wakacjach. Koniecznie musi wybrać się w takie rejony, gdzie nie ma żadnych archiwów, bibliotek, obiektów potencjalnie związanych z dawnymi właścicielami. Basen wyłożony niebieskimi kafelkami, wschodnie menu w restauracji, chłodne piwo, jakaś półgodzinna przejażdżka na wielbłądzie i handlarze oferujący kindżały oraz bransoletki za niewiarygodnie korzystną cenę.

Koniec marzeń, czas wstawać.

Jego wzrok zatrzymał się na grubej kopercie leżącej na stole. Spojrzał na zegarek. Kwadrans, studiowanie zawartości koperty nie powinno zająć więcej czasu.

Fotografie. Dwie metryki chrztu. Akt zgonu. Rzut pionowy jakiejś niewielkiej posesji. Świadcstwo szkolne. Odręcznie napisany testament poplamiony prawdopodobnie herbaczą. Może raczej rumiankiem?

Notatnik w zniszczonej szarej okładce. Z wyrwanymi kartkami. Zostało kilka. Konkretnie – trzy. W tym tylko jedna zapisana. Czyli dwie strony.

Niewiele. Czyli całkiem dużo.

Zaczął uważniej przyglądać się dokumentom.

Rzekot. Teofil Rzekot.

W jednej chwili znikła lekka nadwaga. To znaczy, miała

wkrótce zniknąć. I odorek piwa w oddechu. Poczł do siebie niesmak. Powyciągane spodnie dresowe, czapeczka baseballisty z nazwą jakiegoś amerykańskiego college'u, o którym nawet się nie wiedziało, czy istniał naprawdę.

Boże, kim on był? Hipsterem, na pewno, niedbającym o wygląd, na pozór znudzonym, choć przecież co dzień walczącym z zagadkami niczym Indiana Jones. No, prawie jak Indiana Jones. Kim chciał być kiedyś? Właściwie tym, kim został, ale jakoś inaczej miało wyglądać jego wnętrze i wszystko, co go otaczało. Miał nakładać zbroję, nosić miecz i dobrze władać kopią.

Teraz był ten moment. Wiedział już, że musi coś zrobić. Dla siebie, dla tamtych i dla prawdy. Jak pretensjonalnie zadzwoniło w jego uszach słowo „prawda”! I jak wspaniale!

Przez rozgrzany mózg przemknęła chłodna myśl, że właśnie uprawia donkiszoterię. Nareszcie!

Jednak sięgnął po butelkę piwa. Tym razem chłodnego.

– Mam pańską własność – powiedział na przywitaniu, nie przedstawiając się.

Wyciągnął przed siebie kopertę. Tamten był nieco zaskoczony obcesowością przybysza. Zaraz jednak pojął, z kim ma do czynienia.

– To pan... pan, proszę wybaczyć...

Wypowiedział swoje nazwisko.

– Przepraszam, co ze mnie za gospodarz – młody człowiek uśmiechnął się i szerokim gestem zaprosił gościa do środka.

Mieszkanie było duże, jasne, wesołe. Wszędzie nowoczesne meble. Stare budownictwo, jeżeli jest dobrze zaaranżowane, może dać z siebie coś niepowtarzalnego. Nastrój, przestrzeń, radość.

Z kuchni wyszła młoda kobieta w ogrodniczkach.

Szósty, siódmy miesiąc.

– Pan pozwoli, moja żona Aurelia – z dumą powiedział gospodarz. I nie zabrzmiało to jak fragment sceny z „Misia” dotyczący Zofii.

– Miło mi – powiedział szczerze Mariusz.

– Przejdziemy do pokoju stołowego. Zgodnie z nazwą, jest tam wielki stół. I całkiem wygodne krzesła. Kochanie, przyjdź do nas, koniecznie musisz być przy rozmowie, wiesz, jakie to wszystko dla mnie ważne. Zapał neofity.

– Oczywiście, kochanie, zaraz.

– A ja zaparzę dobrej kawy. Nie odmówi pan dobrej kawy, prawda?

– Nie odmówię.

Znaleźli się w obszernym pokoju, niewątpliwie największym w całym mieszkaniu.

Zbyt duże obrazki za szkłem z wizerunkiem Lizbony, jakieś lemury z ceramiki na komodzie, miał wrażenie, że znalazł się w zaaranżowanym kącie wielkiego salonu meblarskiego.

Wnętrze dla ludzi bez własnej przeszłości, teraz tak się urządza. Ale przecież oni mają swoją przeszłość.

Każdy ma swoją przeszłość. Kilku, kilkadziesiąt, kilkuset pokoleń wstecz. Nie każdy ją zna, ale dwa pokolenia wstecz?

Pewnie z czasem dom obrośnie pamiątkami z ich życia.

Przyszła, usiadła naprzeciwko. Mówiła coś, grzecznie odpowiadała.

Z kuchni dobiegały ciche odgłosy krzątania gospodarza.

Mariusz co raz rzucał spojrzenia na ściany. Potem nie uważnie słuchał paplaniny kobiety w ciąży, której zdawało się, że obowiązkiem gospodyni jest zabawianie gościa rozmową. I podobało mu się to.

Zapachniało mocną, cierpką kawą. Taką lubi najbardziej. Siedzieli już we troje.

Sięgnął do podniszczonej torby. Wyjął z niej tekturową teczkę. Starą, poźółkłą, z naddartymi rogami. Położył z namaszczeniem na biurku.

– A wie pan, jak damy na imię dziewczynce? No nie, skąd może pan wiedzieć?

– Kochanie, pan przyszedł tu w innym celu i pewnie nie obchodzi go nasze sprawy.

– Przeciwnie, proszę pana, bardzo obchodzą mnie państwa sprawy. Na tym polega mój zawód. Sprawy innych ludzi, przeszłość ich rodzin.

Gospodarza nieco zdziwił ton jego głosu. Spojrzył wyciekająco.

Jeszcze raz rozejrzył się po pokoju. Białe, świeżo odnowione ściany. Za moment jaśnie wielmożny pan domu i jego dużo mówiąca, choć przy tym urocza żona usłyszą prawdę. Nie znają jej, był przekonany. Nikt nie opowiada dzieciom i wnukom o takich sprawach.

– To będzie Anielka, proszę pana – powiedziała Aurelia.

– Bardzo ładne imię – przytaknął i już otwierał usta, by zacząć.

– Tylko za kilka dni idę, idziemy – poprawiła się – na operację. Zespół niedorozwoju lewego przedsionka serca.

Spojrzał na nią jak na ducha. Na łyż w jej oczach.

Milczenie.

– Przykro mi – wyduśił wreszcie z siebie. – Ale na pewno wszystko będzie dobrze.

– Na pewno – po raz pierwszy głos przyszłego ojca zabrzmiał nieco chrapliwie.

– Widzą państwo – Mariusz spuścił głowę, jakby zawstydzony brakiem profesjonalizmu, i poczuł, że zaschło mu w gardle – udało mi się zebrać dla pani Orłowskiej stosunkowo dużo informacji. Istnieje jednak ta luka w okresie powojennym, kilkuletnia, dotyczy to również pana najbliższej rodziny. Koligacje, krewni, tak, ale pan już to znał. Innych spraw brak. Całość, zapewniam, że nie małą, znajdzie pan u cioci.

Widział zawód w oczach gospodarza, ale wiedział, że i tak zaraz ich myśli skupią się na operacji.

Kiedy drzwi się za nim zamknęły i szedł na półpiętro, przytulił policzki do zimnej ściany.

Tak pięknie miało wyglądać objawienie tamtym prawdą o panu Rzekocie. Cały czas słyszał słowa własnego dziadka.

Widzisz, wnusiu, to było tak. Wiosna nastąpiła, wojna się skończyła, każdy, kto mógł, wracał do domu. Z obozów, z robót, no, wiesz, jak było.

Ja z babcią i twoim tatą, mały wtedy był, kilka lat miał, przyjeżdżamy towarowym pociągiem spod Torunia, wiesz, u babki wojnę całą się przebiegowało, kaleka byłem, to do Wehrmachtu nie wzięli. Bo wiesz, ta noga krzywo się zrosła jeszcze w trzydziestym dziewiątym, pogruchohana była strasznie, lekarzy brakowało.

I przyjeżdżamy, panie ja kogo, a tu mieszkanie zajęte! Rozumiesz, nasze mieszkanie! Myślałem, że to jeszcze Niemcy się nie zdążyli wyprowadzić, i mówię do tego człowieka, co mi otworzył, po niemiecku, a gadam po ichniemu, jakbym był ich, no, wiadomo.

On mi na to, że teraz tu on mieszka, że potrzebuje, że ma rodzinę, a na drzwiach było napisane, jak się wprowadzał, na wizytówce, że mieszkał tu jakiś kapitan Zollke. Czyli wszedł na ponemieckie. Mówi też, że jest ważnym urzędnikiem w magistracie, od odbudowy takim, i że ma kontakty z sowiecką komendanturą, więc niech sobie nie myślę.

Wiesz, jak to jest stać na progu własnego domu i nie móc wejść do środka? Serce krwawi i zawsze się już to pamięta.

Ale ja uparty jestem jak Kaszub i poszedłem do tego magistratu, gdzie całkiem nowe porządki.

I im, panie ja kogo, akt notarialny pokazuję i mówię, że jestem przedwojenny krawiec, na Starowiejskiej dziesięć lat mieszkałem do wojny. A przed wojną w Gdyni dziesięć lat, to jak gdzie indziej pół życia.

A oni na to, że nie, że obywatel Rzekot wcześniej przedstawił dokument, że na pewno jakieś nieporozumienie, poza tym obywatel Rzekot jest oddany, ofiarny i za nową Polskę wszystko by oddał. Mimo że mu trudniej, że ma w rodzinie bandytów, część z nich na szczęście została w Sowietach na zawsze, ale szwagier, o, szwagier sukinsyn, tak, wnusiu, ten w urzędzie tak brzydko powiedział, ukrywa się w jakiejś bandzie w Borach Tucholskich. Tymczasem on, ten Rzekot, mimo takiej rodziny pracuje dla Polski i odbudowy Gdyni. A ja tu przychodzę z jakimiś uroszczeniami!

I jeszcze zanotował sobie ten urzędnik w mundurze moje nazwisko. Byłem potem jeszcze w magistracie ileś tam razy, ale zawsze mnie wyrzucali. No i zakład odtworzyć musiałem z niczego, i na peryferiach, w Chyloni.

Mieszkanie to było, mówię ci, wnusiu! Jasne, wysokie, z dużymi pokojami, wszystko byłoby twoje, gdyby nie ten szabrownik. A potem chodził taki z medalem w klapie, wyprostowany, uśmiechnięty i wszyscy go lubili, bo był taki, że do rany przyłóż i z każdym pogadał. Tylko ze mną jakoś nie chciał. A potem zaschło już wszystko. Skoro miał dokument od notariusza? A że fałszywy? Tylko to mnie boli, że można komuś tak sobie zwyczajnie ukraść...

Wiesz co, babci nie ma, przynies mi tę butelkę z kredensu. I kieliszek do niej, tak mnie nogi bolą, że samemu ciężko wstać.

Mariusz napełnił kieliszek. Podniósł go w stronę komody, na której stało zdjęcie przedstawiające dwoje starszych ludzi.

– I co teraz powiesz, dziadku? – uśmiechnął się gorzko.

Listy

red.pomerania@wp.pl

ŪCZBĚ KASZĚBIZNĚ W BRUSZCZYM LICEŪM

Nòuka kaszëbszczégò jãzëka w Kaszëbsczim Őglowòstòlczãcym Liceùm (KŐL) w Brusach to nie je sedzenie w łówkach i uczenie sã na pamiãc, ale je to pòznòwanié jãzëka i kùlturë kòzdim zmògã, a to mòglë jesmë prawie doznac òbczas rozmajitëch wanogów.

Przigòdów, jaczé mómé dzãka naju szkòlny Felicji z Bòsków Bòrzëszkòwsczi, je bòkadosc. Jò pòdzela sã leno niejednyma, a mòji drëchòwie z jinëch klasów bë gwëšno wiele dopowiedzelë ò kònferecjach, seminariach, ùdzëlu w kònkùrsach. Jem dbë, że naju szkòłowò staniã je znónò we wiele mòlach nié le na Kaszëbach. Jezdym z niã z najã szkòlnã, czãsto w towarzëstwie direktora KŐL Tomasza Kùtelë, na rozmajitë ùrocześcòcë. Wspòmna chòcle ò zéńdzenim w Sławòszënie z leznoscë nadaniò szkòle miona Floriana Cenòwë, ò pòzëgnanim

Mikòlój Ridiger òbczas Młodzëznogò Sejmiù w Zakrzewie

z profesorã Edwardã Brezã, ò Dniu Jednotë Kaszëbów czë Zjezdze Kaszëbów. To wiadno bëło dlò mie cekawé doswiòdczenié, jò czuł bùchã, czëj mògl jem jic ze stanicã mòjégò kaszëbszczégò liceùm. Nigdë nie zabòczã słowów tëch òsobów, co chwòlëlë naju liceùm.

Czãstim czerënkã najich wanogów bëł Gduńsk, ale téz Bëtowò, Płòtowò abò Słëpskò. Drëchòwie naju szkòlny nié le biwelë w bruszczim liceùm, ale téz pòmògelë w òrganizacji wanogów. Kaszëbsczim szlachã pò Gduńskù, dzãka czëmù pòznelë jesmë wiele snòzich ùstronków stolëcë Kaszëbów, òprowòdzòł naju Jerzi Nacel. Nã wanogã zakùńczëlë jesmë w Stòromiesczim Ròtëszu, gdzie òstelë jesmë wëpartiony Medalã Stolema. Czëlë sã jesmë pò pròwdze tak, jakbë jesmë dostòwelë Nobla, a tak prawie kaszëbszczi dzejarze czãsto to wëprzëdzenié nazëwajã. Do karna stolemòwców przëjimãła nas naju szkòlnò – stolemka Felicjò, a më gòdelë, jadãcë nazòd, że terò mùszimë miec jesz wiãkszã starã ò kaszëbiznã.

Jinym razã gòscynno pòdjimòł naju bùrméster Bëtowa Riszòrd Sylka w swòjim gabinece i òbdarowòł cekawima darënkama.

Tématiczno parłãczëlë sã naje rëzë do Płòtowa i na Krajnã. Pierszi ròz jò bëł na Krajnie na nòukòwi kònferecji w Wiòldzim Bùczkù. Òbczas mòji drëdzi bëtnoscë na ti piãkny zemi bròł jem ùdzël w Młodzëznowëch Sejmikach w Dodomù Pòlsczim w Zakrzewie. Zdòwò mie sã, że czëjbë jem mùszòł òpuscëc mòje Brusë, przëniòsł bëm sã do Zakrzewa. Mëszlã, że naj rodòk, Kaszëba z Przëtarni ksãdz Bòlesłòw Domańsczi téz sã tu dobrze czuł, wiele zdzejòł, a terò je pòchòwòny w zakrzewsczi zemi. Do dzys pamiãtóm kòzdzã minutã bëtnoscë na warkòw-

niach w Zakrzewie, chtërne òtemklë mie òczë na rozmajitë regionë Pòlsczi i na jich kùlturã. Wespòł z młodzëznã z jinëch regionów më robilë kaszëbszczë broszczy, lepilë grònczi (móm je terò w swòji jizbie). Nòwòznëszim pònk-tã sejmikù bëło jegò pòdsztrëchniãcë, na jaczim zjawilë sã przedstòwcë rozmajitëch ùrzãdów. Mògã sã nawetka pòchwalëc, że òstòł jem na jednym zéńdzenim marszòlkã i miòł jem starã ò pòrzãdk òbczas òbrãdów, w jaczych towarzil nam historyczny znak Rodła. Pòdzãkòwania nòlëzã sã i Felicji Bòsce-Bòrzëszkòwsczi, dzãka jaczi më bëlë w Zakrzewie, i Barbarze Matësek-Szopińsczi – direktorce Pòlsczégò Dodomù w Zakrzewie, co ùgòscëła młodzëznã pò kròlewskù.

Pò pròwdze na pòtkaniach i wanogach òrganizowònych òbczas ùczbë kaszëbszczégò jãzëka ni mùszì bëc nieùbëtno, mòze bëc cekawò. To je téz mòzëlëwòta pòznòwaniò lëdzy i rosce-niò swiãdë młodégò człowëka. Òbczas nich ùzdrzòł jem to, co nalòzò sã tak kròtkò, a nié wiadno donãdka widzòł jem tã snòzotã swòji Tatczëznë.

Ūczbë w bruszczim liceùm sprawilë, że sztuderëjã terò kaszëbskã etnofilologią, chcã bëc taczim szkòlnym, jak Felicjò Bòska-Bòrzëszkòwskò, wanozëc ze swòjima ùczniama i pòkazëwac, że to, co je napisónë w ùczbòwnikù *Jò w Kaszëbszczi, Kaszëbskò w swiece*, je pròwdzëwë, jawerné, nie je wëmësloné. Dzãkùjã mòji Szkòlny, że òbczas najich pòtkaniów na ùczbach kaszëbszczégò jãzëka, do jaczych nie sã nama brëkòwné łówczy, ùswiãdnil jem so, że wkòł mòjégò mòla „rosce wiele snòzich kwiatów”, a nié wiadno je rozmiëjemë dozdrzec.

MIKÒLÓJ RIDIGER

DZIĘKUJĘ MEDYKOM

W czasie mojego długiego smutnego pobytu w szpitalach gdańskich (12.01-23.03.2020 r.) dane mi było dotknięcie specyfiki i atmosfery szpitalnego świata.

Stykałem się tam z różnymi dramatami, nieraz z okropnymi cierpieniami przebywających tam ze mną współpacjentów. Najgorsze były dla mnie noce... Do monotonii rutynowych zabiegów medycznych doszło wprowadzone – konieczne, a trudne do akceptacji – zamknięcie Oddziału Zakaźnego dla odwiedzin najbliższych, a także dla kapelana. Powodem była oczywiście pandemia koronawirusa. Byłem pod ogromnym wrażeniem i pełen podziwu dla oddania się w służbie chorego całego personelu medycznego lekarek i lekarzy, ale także dla pań pielęgniarek i ich pełnej zaangażowania ofiarnej pracy.

Były nam bardzo pomocne o każdej porze, czy to w dzień, czy nocą. Myślę zatem, że w imieniu moich „współtowarzyszy niedoli”, z którymi w tym czasie przebywałem na Oddziale Zakaźnym Pomorskiego Centrum Chorób Zakaźnych w Gdańsku, skieruję słowa uznania i podzięk. Osobiście chciałbym też złożyć je pani Aldonie Drywie – pielęgniarce na tym Oddziale, mającej zawsze wspaniałe kontakty z pacjentami, i to mimo bólu zadawanego im podczas zabiegów dla ich dobra.

W mojej pamięci pozostanie już jako pani w nieskazitelnie białym kitlu pielęgniarskim i – to jest ewenement – z aplikacjami haftu kaszubskiego! Radość była wielka, zapominało się, że jesteśmy w szpitalu. Odtąd już wiem, że motywy kaszubskie mogą mieć jakże dobroczynne terapeutyczne działanie...

WAWRZYNIEC SAMP

Wëdôwnô dzejnota Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniô wedle akt òperacjowi sprawë ò tacewny pòzwie „Saga”

(dzél 1)

Kaszëbskò-Pòmòrszczé Zrzeszenié òd samégò pòczàtkù swòjégò jistnieniô bëło przëmùsiwóné przez rządzącą w tim czasie w Pòlsce kòmunysticzną partiã do tegò, żebë sã ji pòdpòrzàdkòwac. Wedle przëdników Lëdowi Pòlszczi zrzesziwającò kaszëbszczich i pòmòrszczich dzejarzów òrganizacjò mia pòmòc partiowim ë państwòwim wëszejnóm w twòrzenim socjalizmu na Kaszëbach i w całim państwie. Bël dejade z tim jiwier, bò do òrganizacji naszi przëdnòlégelë lëdze ò rozmajitëch pòzdrzatkach na różné sprawë a òkróm te KPZ dërch miało, tej-sej mniészã a tej-sej wiãkszą zgròwã do biòtcki ò swòjã àutonomiã. Nie widzało sã to gwësno kòmunystycznym wëszejnóm i jich pòliticzny pòlicji, jakã bëła w tim czasie Służba Bezpiekù. Ju krótkò pò zjinakach w Pòlsce, jaczé dzejalë sã w 1956 r., zaczã ona krëjamno dozerac rozmajitëch dzejarzów kaszëbszczich. W pierszych latach bëłë to przede wszëtczim zrzeszińcë i ti, co trzimelë z nima łączbã. Personã, jakò baro cekawia fònkcyjariuszów bezpieczy, bëł tãż ju òd pòczàtkù piãćdziesiątëch lat ùszlégò stolata patrón latoségò roku we Gduńskù, to je Lech Bądkòwsczi.

Pòczàtk sëtmdziesiątëch lat XX w. to w KPZ czas zjinaków. W strëmianiku tegò roku zmieniło sã przëdnicctwò òrganizacji. Wedle gduńsczi SB lëdze, co zaczälë tej rzãdzëc Zrzeszenim, bëłë pòd cëskã Lecha Bądkòwsczégò. Mùszimë w tim mòlu pamiãtac, że wëszejnë Lëdowi Pòlszczi i jich przedstòwcowie w gduńsczim wòjewództwie bëłë dbë, że nen pisòrz

bël tedë jednym z przëdników òpòzycjowëch i procëmkòmunysticznëch strzodowiszczów. Temù tãż nie bëło przëtròfkã, że krótkò pòzni III Wëdzël Wòjewództzci Kòmandë Òbëwatelszi Milicje we Gduńskù zaczãł prowadzëc òperacjowã sprawã ò tacewny pòzwie „Saga”. W ji òbrëmim krëjamno rozpròcowiwóné miało bëc KPZ jako cał òrganizacjò razã ze sztudërszim klubã „Pomorania”. Òkróm tegò sóm Bądkòwsczi, Wòjcech Czedrowsczi i Izabella Trojanowskò bëłë w tim czasie dozéróny przez SB jako „figùrancë”¹ apartnëch namienionëch prawie jima òperacjowëch sprawów.

Czãd, ò jaczim tuwò piszã, bëł czasã wiãkszi jak przòdë aktiwnotë KPZ. Jednã ze znanków ti aktiwnoscë bëł rozwij wëdòwny dzejnotë Zrzeszeniégò, jaczi zaczãł sã w 1970 r. Personã, chtërna òsoblëwie wiele kòl tegò robia, bëł Wòjcech Czedrowsczi. W aktach òbièktowi sprawë ò kriptonimie „Saga” nalezc jidze midzë jinszima *Spisënk wëdòwiznów wëdònëch starã abò gwòsnym nôkladã Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniô w latach 1970–1973*². Mòzëmë sã z niégò dowiedzëc, że w latach tëch Zrzeszenié wëdało 39 pùblikacijów, z czegò 11 w czasie rëchtowaniô tegò dokùmentu bëło jesz w drëkù.

W spisënkù tim òkróm titlów, miònów ë nôzwësków àutorów nalezc jidze wiadło, kùli sztëk kòzdi pùblikacje sã ùkòzało. Colemało nie bëło to wiãcy jak tësãc. Jezlë chòdzy ò dokazë w kaszëbsczim jãzëkù, to dosc wësoczi nôkòd miałë zbiërczi felietonów Aleksandra Labudë z rëdzi *Gùczów Mack gòdò*. Na przëmiar *Zupa z krëszków*

bëła wëdònò w wielënie 1700 sztëk a *Kask do smiechù* miało jich 1500. Za to zbiërczi wiërttów Jana Trepczika, Alojza Nògla i Jana Rómpszczégò, co ùkòzałë sã w 1970 r., wëszejłë w wielënie 600 egzemplarzi.

Dosc cekawã òsoblëwòtã je to, że te i skòpicã jinszych ksążków ùkòzałë sã, chòc KPZ nigdë w czãdze Lëdowi Pòlszczi nie ùdostało òd ji wëszejnów prawów do prowadzeniégò wëdòwny dzejnotë. To, że ksążczci te na przëk wszëtczëmù ùkòzywałë sã, bëło brzadã starë, òdwòdzi i òbmëslnotë taczich lëdzy, jak midzë jinszima Wòjcech Czedrowsczi i Izabella Trojanowskò. Wiele wiadłów ò rozmajitëch tòklach, z jaczima lëdze włączony w wëdòwnã dzejnotã Zrzeszeniô mùszelë so radzëc, nalezc jidze tãż w lëstach Czedrowsczégò z tegò czasu. Wiòldzim jiwrà bëłë na przëmiar kòsztë drëkù i papioru. Chcemë pamiãtac w tim mòlu, że nen slëdny drãgò bëło tedë dostac, bò jednã ze znanków „socjalistyczny” gòspòdarczy bëło to, że felało w ni wnetka wszëtczégò. Papiór mùszelë tej kaszëbskò-pòmòrszczi dzejarze sami żòrgac, co tedë nie przëchòdało letkò, chòc na pòczàtkù sëtmdziesiątëch lat ùszlégò wiëkù dostelë gò kask jako spòdkòwiznã pò zlëkwidowónym w 1970 r. Towarzëstwie Rozwiju Zòpadnëch Zemiów (pòl. Towarzystwo Rozwoju Ziem Zachodnich, TRZZ)³.

Lëdze, co prowadzëlë wëdòwnã dzejnotã KPZ w tim czasie, mielë tãż jiwier z dëtka, a tak pò pròwdze to z tim, że jich wcyg felało. Òrganizacjò dostòwa pròwdac jakã dotacjã

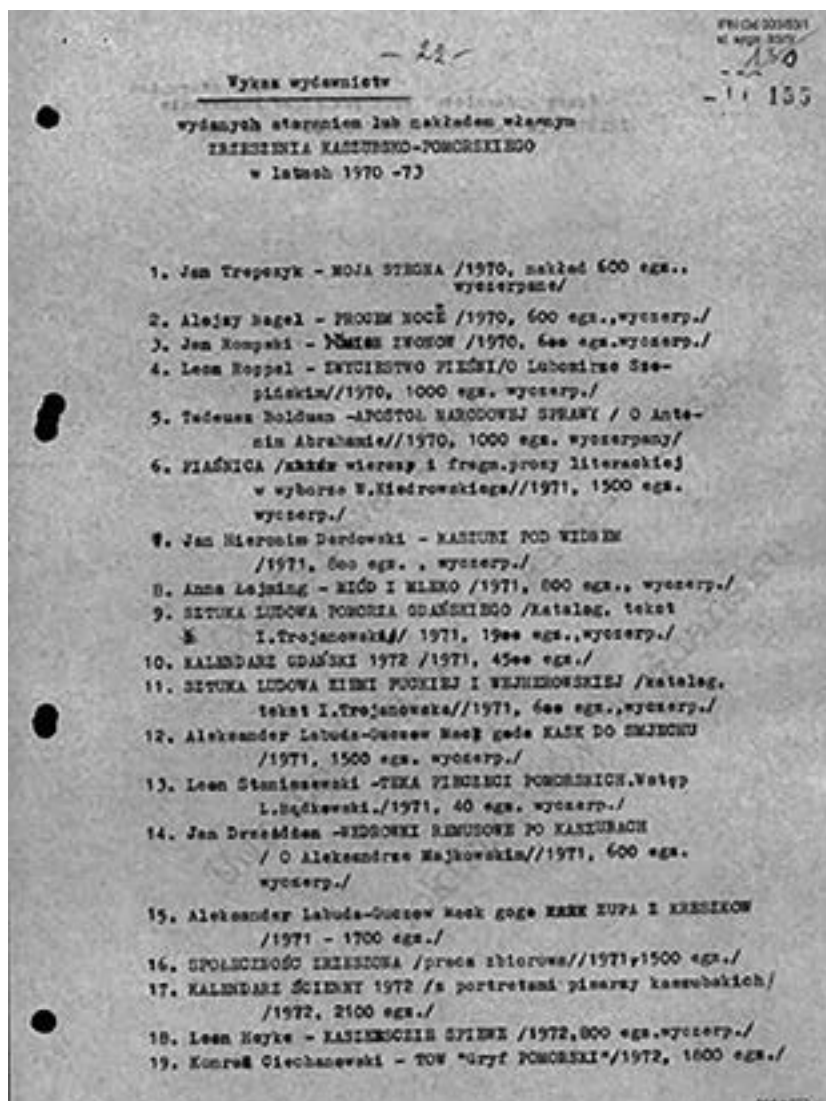
¹ Słowò figùrant (pòl. figùrant) w esbecchi słowiznie òznòczãło personã krëjamno rozpròcowiwónã przez SB.

² Wszëtczë wëzwëskónë w tekscë cytatë wzãtë z pòlskòjãzëkòwëch zdròdlówëch tekstów skaszëbił àutor.

³ Towarzëstwo Rozwiju Zòpadnëch Zemiów – òrganizacjò jistniejącò w latach 1957–1970, co zajima sã szerokò rozmiónã tematikã zrzeszonã z òbëdnãdã, chtërna jako tpzw. òdzwëskónë ziemie w 1945 r. stałë sã dzëlã pòlszczégò państwa. Ùdokazniwała ona prawa Pòlszczi do nëch zemiów i chca je zintegrowac z resztã kraju. KPZ jako òrganizacjò przëdnòlëgało do tegò towarzëstwa (bëło prawnym nôlëznikã) i pò jegò zlëkwidowaniem przëjało rëszny majãtk Wòjewództzégò Zarzãdu TRZZ we Gduńskù.

z Wędzëlu Kùlturë Przędnictwa Wòjewódzchi Nòrodny Radzëznë (PWNR, pòl. Wydział Kultury Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej) we Gduńskù, ale nie sygåła òna gwësno na to, żebë zjiscëc wszëtczë ùdbë i planë najich dzejarzów. Zdòrzało sã zresztã tak, że nawetka tëch dëtków nie bëło. Na przëmiar w lëstopadnikù 1970 r. Wójcech Czedrowschi napisòł w lëscie do Kazmierza Òstrowsczégò, że niżòdny dotacji na swòjã wëdównã dzejnotã nie dostòł i nie spòdzëwò sã ji dostac pòzni. Temù téż ùdbòł so nalëzc jinszë zdròdła ji finansowaniò. Bédowòł tej, żebë próbòwac nalënac na rozmajitë instytucje ë òrganizacje, bë kùpiwałë zrzeszeniowë publikacje i dòwałë KPZ przedpłatë na rzeczë jesz rëchtowónë do drëkù. Skweres bëł w tim czasie nié blòs z dëtkama. Mùszimë dopòwiëdzec, że Lëdowò Pòlskò bëła państwã, gdzie partiowò-państwòwë wësżëznë chcałë kòntrolowac wszëtczë publikacje (wszëtkò równo, czë czãdniczi, czë ksążczy), co miałë wiñc smarã. Chòdzëło gwësno ò to, żebë lëdze ni mielë mòzłëwòtë czëtac czegòs, co nie bëło zgòdnë z pòzdratkama kòmuny-stycznëch przëdniców Pòlsczi. Òkróm jiwrow z cenzurã przëczëznã nieùbëtkù zrzeszeniowëch dzejarzów bëło to, że czëj chcelë wëdac jakãs ksążkã czë zsiwìk, to za kòzdim razã mùszelë prosëc Przędny Zarzãd Wëdòwiznów (pòl. Naczelný Zarzãd Wydawnictw) ò zgòdã na drëk. Tej sej KPZ próbòwało pòradzëc so z tã sprawã na taczì òrt, że chcelë wëdac publikacjã we wespółdzëjanim z jinszim pòdmiotã, co ni miòł wiãkszych jiwrow z ùdostaniem zgòdë na drëkòwanië. Wiëmë, że na zòczãtkù sëtmedzesãtëch lat Zrzeszenie wespółdzëjało na tim gònie midzë jinszima z Państwòwim Mùzeùm Stutthoff, Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrschi Pismieniznë i Mùzyczi we Wejrowie i Wòjewòdzczim Dodomã Kùlturë we Gduńskù.

Żebë doznac sã, w jak drãdzich jeleznoscach Wójcech Czedrowschi, jegò wespółrobòtnicë i pòsobnicë na tim gònie prowadzëlë wëdównã dzejnotã KPZ, wòrt zazdrzec do pismio-

Spisënk publikacji wëdònëch przez KPZ w latach 1970-73

na z 11 gromicznika 1972 r., chtërno czerownik Ùrzãdu Bënowëch Sprawów PWNR we Gduńskù Mieczëslów Gromadzchi wësłòł do Ministerstwa Bënowëch Sprawów (MBS, pòl. Ministerstwo Spraw Wewnëtrznych, MSW). Z dokùmentu tegò wëchòdò, że përzna rëchli KPZ wësłã do Warszawë pismiono z prosbã ò zgòdã na wëdrëkòwanië wëpisonëch przez se publikacji i że Gromadzchi bëł dbë, żebë ti zgòdë nie dawac. Swój pòzdratk na tã sprawã ùdokazniwòł tim, że bëło doch (przënòmni wedle niego) wiele ksążków w kaszëbschi gwarze, chtërnëch dëcht nicht nie kùpòwòł. Temù téż czerownik Gromadzchi trzimòł sã swòji dbë, że nie je trzeba drëkòwac nowëch publikacji a òsobliwie w kaszëbschi gwarze. Widzec je

tuwò zgròwã niechtërnëch przënòmni ùrzãdowników administracje gduńszëgò wòjewòdztwa do tegò, żebë nalënac na Warszawã, bë ta czasã nie òdnòsza sã za bëlno do ùdbów KPZ. Dëcht czësto òpaczno: chòdzëło ò to, żebë ùtrudnic dzejarzóm ti òrganizacji załòtwianië sprawów w centralnëch instytucjach. Baro wërazno je to widzec w jesz jinszim dzëlëkù cëtowónëgo pismiona, w jaczim wespółniòny przed sztòtã czerownik prosyl ùrzãdowników MBS ò taczë dzejanië, żebë ògrãnczëc wëdównã dzejnotã KPZ.

SŁÓWK FÖRMELLA*

* Autòr je starszim archiwistã w archiwalnym dzëlu gduńszëgò partu Institutu Nòrodny Pamiãcë.

NOWOŚCI STAREGO MIASTA

Kto dawno nie odwiedzał głównej ulicy Starego Miasta w Gdańsku, na pewno mocno się zdziwi. Nie mam tu na myśli ulicy Długiej, ponieważ ta leży na terenie Głównego Miasta. Wędrujemy dziś ulicami Rajska i Podmłyńską, by odkryć ich nowe oblicza.

PROSTO DO RAJU

Ulica Rajska, choć jest najważniejszą arterią Starego Miasta, nie zachwyci nas zabytkową zabudową. Serce pęka, gdy uświadomimy sobie, że i tutaj niegdyś stały piękne kamieniczki. Ta część miasta została całkowicie zrujnowana w 1945 roku i niestety nie doczekała się odbudowy, która nawiązywałaby do dawnego wyglądu. Po wojnie bieg ulicy Rajskiej został nieznacznie przesunięty w stronę ulicy Korzennej. W związku z budową Galerii Handlowej Madison w 2003 roku zaznaczono na chodniku oś dawnej ulicy Paradiesgasse. Metalową szynę przypominającą o uliczce zobaczymy przed wejściem głównym do budynku. Nowoczesność ulicy Rajskiej przyćmiewa jej historię. W czasach średniowiecza w rejonie dzisiejszego skrzyżowania przy Madisonie stała karczma W Raju. Wzmiankowana była już w 1495 roku i to dzięki niej po dziś dzień mamy w Gdańsku „rajską” ulicę.

RAJSKI PLAC ZAMIAST DZIURY WSTYDU

Przez wiele lat podążając ulicą Rajska w kierunku kościoła św. Katarzyny, przechodnie szli wzdłuż płotu chroniącego dostęp do niezagospodarowanej przestrzeni. Teren ten czekał na przywrócenie do życia od 1945 roku! Dzięki nowej inwestycji od 2019 roku po dziurze wstydu nie ma już śladu. Wzdłuż Rajskiej wyrosły nowe budynki mieszkalne. Inwestor zdecydował się wzniesić obiekt w formie, która pozwoliła na utworzenie ogólnomiejskiego placu. Otwarte przejście bramne na dziedziniec zachęca, by skorzystać z tej przestrzeni. Było to także zalecenie konserwatora, by w bryle budynku znalazł się prześwit, przez który dostrec można Dom Technika, zwany popularnie NOT-em (siedziba Naczel-

nej Organizacji Technicznej). NOT, przez tyle lat otoczony zaniedbaną architekturą, doczekał lepszych czasów i stoi teraz przy tzw. placu Rajskim.

Z HISTORII NAJNOWSZEJ

Na wysokości kościoła św. Katarzyny ulica Rajska przechodzi w Podmłyńską. W maju tego roku zakończone zostały prace przy remoncie skweru zaczynającego się za Wielkim Młynem i biegnącego w stronę baszty Jacek. Zlikwidowano rabatę na różę oraz miejsca parkingowe, dzięki czemu chodnik rozciąga się na 15 metrów szerokości. Zasadzono 16 drzew, pojawiły się eleganckie kwietniki, nowością w tym miejscu są też ławki i siedziska. Podmłyńska zamieniła się z ulicy przejściowej z Głównego do Starego Miasta w miejsce docelowe. Z ławeczek podziwiać można piękny widok na basztę Jacek, Halę Targową, kościół św. Mikołaja z wylaniającą się w oddali masywną wieżą kościoła Mariackiego. Tuż obok remontowany jest Wielki Młyn. Po drugiej stronie ulicy stoją jedyne zachowane kamieniczki z XVII wieku, a nad wszystkim góruje kościół św. Katarzyny. Nowy skwer nazwano imieniem Ruchu Młodej Polski. Ta opozycyjna organizacja powstała w Gdańsku w 1979 roku. Działacze walczyli o prawa człowieka i odzyskanie przez Polskę pełnej suwerenności. Ich nieformalnym liderem był Aleksander Hall. Środowiska antykomunistyczne integrował ojciec Ludwik Wiśniewski, dominikanin z pobliskiego kościoła św. Mikołaja. Ruch organizował manifestacje – na przykład 3 maja 1980 roku przy pomniku Jana III Sobieskiego na Targu Drzewnym, ale to już temat na kolejny spacer...

MARTA SZAGŹDOWICZ

GRILL, piknik czy biesiada sposobem na spędzanie ciepłych dni lata

Żyjemy w czasach, w których liczba programów telewizyjnych z udziałem celebrytów liczona jest w dziesiątkach, książki kulinarne pokazujące, jak gotują ważne osoby, zapełniają dwa regały w księgarni, a połowa miejsca w kiosku z gazetami wypełniona jest prasą poradnikową poświęconą kuchni i spędzaniu wolnego czasu.

Żyjemy w czasach, w których celebryta wychyla się z ekranu telewizyjnego i mówi do nas przyjaźnie piękne słowa o tym, że jeżeli on potrafi, to i my możemy zrobić to samo. Zrób „kuchenne rewolucje” w swojej kuchni, namawia. Pozbądź się gotowych potraw w paczkach, słoikach. Stań za stołem roboczym i pokaż, że potrafisz.

I tu muszę zadać pytanie o to, co mamy pokazać. Czy nasze gotowanie, również to w plenerze, w okresie letnim, ma być próbą naśladowania mody europejskiej, światowej? Próbą obcowania ze smakami, fakturami, aromatami, których nie potrafimy nazwać? Czy na pewno zawsze znajdziemy składniki na odpowiednio wysokim poziomie, by złożone z nich danie było naznaczone „efektem wow”?

Jeżeli nasza odpowiedź na takie pytanie od razu brzmi „nie” albo targają nami wątpliwości, nie powinniśmy marnować czasu na naukę technologii gastronomicznej obcych nam kuchni. Lepiej przypomnijmy sobie, co robiła dla nas babcia, u której spędzaliśmy wakacje. Lepiej skoncentrujmy się na kilku, kilkunastu daniach, które znamy i lubimy, bo – jak mawiał klasyk – „najbardziej lubimy piosenki, które już znamy”.

Gotuję od wielu lat, a także od wielu lat wyjeżdżając w inne regiony kraju lub świata, zawsze próbuję lokalnych przysmaków, skrzętnie omijając miejsca oferujące chińszczyznę, burgery, zapiekanki i inne śmieciowe jedzenie. Chyba że jest ono elementem kultury kulinarnej regionu, który odwiedzam.

Jeszcze kilka lat temu moje wizyty na Kaszubach, niezależnie od fascynacji regionem, sprowadzały się do jednodniowych lub weekendowych wyjazdów. Wyjątkiem były obozy harcerskie w Jabłuszku czy Wojtalu, Suszku, gdy przebywałem na Kaszubach dłużej, choć nie kojarzę tego czasu z poznawaniem kuchni regionalnej.

Kilka lat temu poznałem pewnego człowieka, który ma całoroczny dom nad Jeziorem Raduńskim. Pisałem dla niego

go wiele tekstów, więc dla wygody często spotykaliśmy się u niego. Ponieważ na terenie posiadłości znajduje się spora wiata z paleniskiem, szybko doszedłem do wniosku, że może powinienem podjąć wyzwanie zgodne ze swoim charakterem. Jeżeli jeżdżąc do doliny Pinzgau w Austrii, chcę jeść tamtejsze kluski z serem alpejskim, to dlaczego jadąc do Łączyńskiej Huty, nie miałbym jeść dań, które jadano na Kaszubach, a szczególnie w ich części jeziornej.

Od słowa do czynu było bardzo blisko. Już podczas najbliższego wyjazdu na wieś, a było to jesienią, na żywym ogniu gotowałem zupełną z żółtych *wreków* na gęsiach skrzydłach. A później poszło konsekwentnie. Jeżeli spotkanie przy jedzeniu poza domem, potocznie zwane po jankesku najczęściej grillowaniem lub po anglosasku piknikowaniem, nie było w całości złożone z dań regionalnych, to na pewno dania takowe dominowały.

Dominowały, choć nie z tym, czego niestety często doświadczałem wcześniej przy okazji spędzania weekendów w ośrodkach wypoczynkowych. To nie był bigos, którego nie powstydziliby się Mickiewicz, choć z dodatkiem słowa „kaszubski” jakiś bardziej regionalny, ale dania wygrzebywane z kolejnych książek, z sieci, dania, których charakter wskazywał na to, że są powiązane z regionem i produktami w nim występującymi.

Przygotowując ten artykuł do numeru wakacyjnego, pomyślałem, że najlepszym sposobem na zebranie przepisów na biesiadę regionalną, która zastąpi grillowanie gotowych kawałków mięsa z marketu, jest skorzystanie z własnego zasobu zdjęciowego gromadzonego od czasu pierwszej brukwianki. Dla mnie to najbardziej wiarygodny dowód na to, że da się, jeżeli chce się biesiadować regionalnie.

Swego rodzaju inspiracją była rzeźba wykonana przez moją ulubioną rzeźbiarkę o bardzo wyraźnym stylu. Irena Brzeska ma kilka rzeźb o charakterze kulinarnym. Jedna z nich inspiruje mnie do myślenia o biesiadowaniu szcze-

gólnie. To grupa ludzi wpatrzonych w garnek, w którym znający magię i posiadający moc tworzenia smacznego pożywienia kucharz gotuje zupę. Ten wzrok, te emocje. To musi być interesujący temat.

Kiedy przeglądałem zdjęcia, uwagę moją zwróciło zdjęcie przegotówki na bazie przepisu z Chmielna. Nie, nie była to moja przegotówka, a wspomnienie wakacyjne mojego przyjaciela adorującego stare przepisy i informacje o kulturze kulinarnej regionów, które mogły podlegać wpływom pruskiej kultury kulinarnej, co o Kaszubach niewątpliwie trzeba powiedzieć niezależnie od tego, jak bardzo chcielibyśmy być swoi.

Grzegorz Sobel, historyk z Wrocławia zajmujący się historią kultury kulinarnej, spędzał wakacje w rejonie Chmielna. Obserwacje prowadzone przez naukowca i badania polowe – jak to się mówi o konsumpcji w celach naukowych – sprawiły, że po powrocie stworzył i opublikował przepiękną wersję tej prostej zupy. Smak z włoszczyzny, kartofel gotowany w smaku, maślanka, okrasa z kielbasy i wesołe kolory marchewki są niezwykle zachęcające. Aż chce się szybko zanurzyć łyżkę w tej lekkiej zupie.

Stopień skomplikowania żaden. Efekt wspaniały. A do tego zupa jest lekka, pozwalająca na skonsumowanie jeszcze kolejnych potraw.

Jeżeli facet z Wrocławia umie, to ja też dam radę.

Ponieważ zupa wyprzedza zachętę do jedzenia, wróć w formie uniwersalnej – bo nie na słodko, jak na Kaszubach, ale mam nadzieję, że z tego skorzystają też goście – do *obony*. Tradycyjne danie, które przyrządzone jest z siekanego mięsa gęsi, stanowi doskonałe *entrée*. Podane na klasycznym chlebie z Kaszub z dodatkiem kartofli lub płatków kartoflanych może stanowić wielką uciechę dla panów, którzy popijają takie kanapeczki *kornusem*, czyli tradycyjną gorzałką.

Oczywiście mięso najlepiej przyrządzić na bieżąco, najchętniej przez siekanie, a nie mielenie, ale na okazjonalny wypiek chleba szkoda czasu, gdy doskonałe pieczywo z kartoflami wypiekają Piekarnia Janca w Smołdzinie i Piekarnia Kidzińscy w Gdańsku.

Jeżeli biesiadować będziesz nad morzem, to nie zapomnij zapytać o szprotki w formie przekąski. Tych w oleju

nie zrobisz raczej sam, ale wiedz, że możesz kupić za kilka złotych szprotki, oprószyć je przyprawą i mąką, podsmażyć je i potraktować jako przekąskę, podając, zamiast frytek, z sosem holenderskim. Jeżeli potrzebujesz wzoru, jedź do Mechelinek. Tam w lokalu Szprot przez Płot poznasz ich smak. Dobrze się dzieje, że te smaczne rybki są podawane w podobnej formie w Trójmieście, a także na półwyspie.

W tym miejscu, stosując się do europejskiej kolejności dań, powinniśmy powrócić do zup. Do wcześniej wymienionych dodałbym zdecydowanie rosół rybny, o którym pięknie pisze Franciszek Grzędzicki w monografii Chmielna. Warto pamiętać, że wielość ryb użytych do rosółu, a szczególnie dodatek tłustej ryby, stanowi o jego wartości smakowej.

Osób, które potrafią zrobić dobry, klarowny rosół rybny, nie ma zbyt wiele. Ba, odwiedzając liczne punkty gastronomiczne, spotkałem zaledwie dwa godne uwagi. Aby zjeść jeden z nich, warto udać się do Ostrzyc do smaźalni ryb U Edzia. Choć Edziowi nie mogą darować podawania tak szlachetnej zupy w plastikowym naczyniu, to jednak nieodmiennie ciągnie mnie tam, ilekroć jestem w rejonie, bo jestem wielkim miłośnikiem zup. Warto dodać, że w zupie kąpią się arcysmaczne klopsiki z ryb z Jeziora Ostrzyckiego, którego toń zagląda czasami do garnków Edzia i wzdycha, czując te aromaty.

Zrobienie takiej zupy jest możliwe, bo przecież ją jadłem, więc ona jest. Problemem jest to, że z reguły chcemy wszystko mieć bardzo szybko. Przecież w telewizyjnych konkursach dania powstają w krótkim czasie. Z zupą rybną tak się nie da. Musi być gotowana bardzo powoli albo trzeba ją cedić i oczyszczać białkiem. Dajcie wiarę, po kilku próbach wychodzi bardzo smaczna.

Co ciekawe, samorządowcy odpowiedzialni za turystykę na Nordzie uważają, że najbardziej reprezentatywna jest zupa rybna czerwona. Oczywiście, dodatek pomidorów i papryki pozwala ukryć wiele niedociągnięć warsztatowych. Ponieważ u Edzia jest też druga tradycyjna wersja zupy rybnej, czyli biała, ja namawiam do wyciągania lekcji z tego, co się zje w Ostrzycach.

Będąc w centralnej części Kaszub, nie sposób pominąć wzorca dania na biesiadę towarzyską w postaci kartofli zapiekanych z jajkiem, które zawsze podawane są z maślanką lub zsiadłym mlekiem. Zrobienie tego dania u siebie jest niezwykle proste. Ugotowane w mundurach kartofle obieramy i wrzucamy na rozgrzany tłuszcz, by je zrumienić. W końcowym etapie dodajemy jajko. Całość posypujemy świeżo zerwanym szczypiorkiem i podajemy ze szklanką zimnej maślanki. O ileż to ciekawsze niż nudna karkówka z paczki lub grillowe kręciółki marynowane w sztucznie smakujących przyprawach.

Kilka dni temu czytałem relację blogera z pobytu na Kaszubach. Wspominał o ziemniakach, choć my znamy *bùlwé* lub kartofle. Wspominał też o *plincach*, które zjadł w formie placka węgierskiego. Opadają ręce. Konieczna jest ciągła edukacja. Nie wiem, czy Węgrzy jadają placki kartoflane

Kùch na młodzach (ciasto drożdżowe) z malënama (truskawkami).

z gulaszem, bo ja, pracując w OHP nad Balatonem, przez dwa tygodnie nie zjadłem takich placków, a zupa gulaszowa była inna niż u nas, ale wiem, że choć je się u nas placki z tartych kartofli, to nie je się ich z gulaszem węgierskim, a ze szmurowanym mięsem lub sosem z dużą ilością grzybów.

Przystępując do wykonania ciasta na *plięce*, warto pamiętać, że przed laty biała mąka była zbyt cenna, by przeznaczyć ją na dodatek do ciasta na placki kartoflane. Do wykonania *plięca* wystarczyło wybrać po prostu odpowiednie gatunki kartofla, którego mączystość zapewnia sklejenie placka na płycie lub patelni. Jeżeli masz grilla bez płyty stalowej lub żeliwnej, pamiętaj, że na kratce możesz postawić patelnię i na niej usmażyć placki.

Przygotowując mięso, warto zdobyć się na cierpliwość. Zасыпmy mięso ulubionymi przyprawami (warto stosować ulubione smaki), a po zamarynowaniu obsmażmy je na ostrym ogniu, by następnie dusić je w ciężkim żeliwnym garnku. Najlepiej robi się to w piecu chlebowym. Oczywiście jest to do zrobienia w domowym piekarniku, a nawet na skraju palącego się ogniska. Im dłużej mięso się dusi, tym lepiej się rozpada.

Spotykając się ze znajomymi w klimacie regionalnym, nie powinniśmy zapominać o tym, co przed laty stanowiło podstawę pożywienia w tygodniu. Solony śledź, z którego po odmoczeniu robiono smaczne danie w sosie śmietanowym z dodatkiem wody z beczki, odrobiny cebuli, a w wersjach bardziej luksusowych z dodatkiem kaparów, jabłek, a nawet kawy zbożowej dla podkręcenia aromatu sosu i uzyskania ciekawej barwy.

Jadłem wiele różnych wersji śledzia w śmietanie z kartoflami w mundurach, ale wzorcem dla tego, co powinno się zrobić w domu, jest to, co podają na bogato, tradycyjnie w Perle Bałtyku w Nowym Porcie, i to, co zaskakuje w sopockim Seafood Station wykwinnością nowoczesnej formy.

Oczywiście, jeść można by do jutra, ale gazeta nie jest z gumy, więc przejdę do deseru.

Mam tu dwa typy. Pierwszy to po prostu kaszubskie truskawki, kipiące słodyczą ciemne owoce, które nie mają sobie równych w Polsce. Z truskawkami jest tak, że niezależnie od tego, jak elegancka jest impreza, obronią się same.

Drugi to *młodzowy kuch*, czyli drożdżówka. Czy to drożdżówka sama w sobie, czy to drożdżówka z owocami, każda jest symbolem kaszubskiej kuchni. Nie ma bowiem spotkania, biesiady, a nawet tego nielubianego przeze mnie grilla czy pikniku, bez *kucha*. Przystępując do wykonania ciasta drożdżowego, pamiętaj o cierpliwości. Stosuj się do przepisu jak chemik. Nie żałuj rąk. Jeżeli dobrze nie wymasujesz i nie utłuczysz ciasta, ono po prostu nie wyrośnie. Nie pomini żadnego etapu. Droga na skróty nie sprawdza się w przypadku ciasta drożdżowego.

Cokolwiek próbowalibyśmy zrobić, jedzenie jest podstawową życiową potrzebą człowieka, więc od początku ludzkości kształtuje ono ludzkie zachowania oraz wpływa na zakres i rodzaje podejmowanej aktywności. Naturalna konieczność zdobycia pożywienia i skomponowania posiłku napędza cywilizację, niezależnie od tego, że żyjemy w XXI wieku. Fakt, że ze względu na jaką taką stabilizację dostaw jedzenia odeszliśmy od podejścia „jeść, żeby żyć” i zbliżyliśmy się do zainteresowania samą czynnością przygotowania posiłków i ich spożywania, nie oznacza, że jemy dobrze. Nader często dajemy się namówić na dania, których nazw nie potrafimy powtórzyć, a na pewno nie zapamiętamy składników o dziwnie brzmiących nazwach. Czy nie lepiej w zakresie, którego doświadczamy w ramach relacji społecznych przy zdobywaniu żywności i jej spożywaniu, skorzystać z przepisów zrozumiałych?

Gdyby ktokolwiek miał jakieś pytania, sugestie tematów, proszę o kontakt mailowy – pocza@jedzieniakaszubach.pl.

P.S. Weekend majowy miałem zaplanowany. Przy wsparciu wielu przedsiębiorców produkujących kaszubską żywność miałem współorganizować majówkę w Kożyczkowie. Wójt gminy Chmielno Michał Melibruda obiecał gotować lokalne specjały. Trzymajcie kciuki, by spóźniona majówka udała się nam w sierpniu. Grzegorz Sobelu, a może przyjedziesz do nas przyrządzić nam przegotówkę? Zapraszam.

RAFAŁ NOWAKOWSKI

Dzieci polskie z Ukrainy na spotkaniu z Agatą Dudą w Pałacu Prezydenckim w Warszawie.

JĘZYK KASZUBSKI NATURALNY JAK ODDECH

Z księdzem Leszkiem Kryżą rozmawia Stanisław Janke.

■ **Pochodzi ksiądz z Luzina, jest nawet Honorowym Obywatelom Gminy Luzino, dodajmy – kaszubskiej gminy. Podczas uroczystości nadania tego tytułu powiedział Ksiądz, że wiele zawdzięcza swoim rodzicom...**

Urodziłem się w 1957 roku Luzinie, tam przeżyłem dzieciństwo i młodość, edukację przedszkolną i szkolną. To właśnie Luzino – czyli rodzina, Kościół, szkoła, koleżanki i koledzy, natura, całe środowisko mojej Małej Ojczyzny – mnie ukształtowało. Zaczniemy od rodziny. Mój tata Antoni był rdzennym mieszkańcem Luzina. Jako młody człowiek został kupcem i pracował w znanej luzińskiej restauracji u Pawła Miotka. Udzielał się też w życiu społecznym i kulturalnym, należał do grupy teatralnej i tam też poznał moją mamę Martę z domu Knapińską, której rodzina – również o tradycjach kupieckich – przeprowadziła się do Luzina z Wejherowa. Mama zaraz po przeprowadzce zaangażowała się w życie tutejszej społeczności poprzez teatr, chór i Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży. Po wojnie, po szczęśliwym powrocie taty z niewoli, zawarli związek małżeński, z którego urodziło się siedmioro dzieci; ja jestem najmłodszy. Obydwoje uczestniczyli w powstawaniu miejscowej Gminnej Spółdzielni i aktywnie udzielali się w życiu społeczności gminnej i wspólnoty parafialnej. Razem z rodzeństwem dorastaliśmy w rodzinie gościnnej – a rodzina była bardzo duża i ze strony mamy, i ze stro-

ny taty – otwartej na innych, a jednocześnie głęboko wrośniętej w miejscowe realia i praktykującej swoją wiarę; niedzielna Msza Święta była punktem niepodlegającym dyskusji. Rodzice rozmawiali między sobą po kaszubsku, z nami, dziećmi, pewnie rzadziej, ale to miało jakieś swoje uzasadnienie. Niemniej jednak język kaszubski był stale obecny w naszym domu, był czymś naturalnym jak oddech. Stawał się szczególnie żywy podczas rodzinnych spotkań, kiedy przyjeżdżali czy przychodzili wujkowie i ciocie z bliskimi, szczególnie mieszkająca po sąsiedzku rodzina Kazimierza i Stefanii Knapińskich. Te spotkania rodzinne były dla mnie nie tylko lekcjami języka kaszubskiego, ale też pierwszymi lekcjami historii, tej najnowszej, i patriotyzmu. Były to czasy, kiedy jeszcze nie było telewizorów, więc ludzie po prostu siadali i opowiadali – do dzisiaj pamiętam wojenne wspomnienia taty i wujków, choć może nie w szczegółach. To oni byli naszymi bohaterami, a ich opowiadania rozwijały wyobraźnię i pozwalały podróżować w czasie i przestrzeni. Pamiętam też piosenki przez nich śpiewane – te wojskowe, frontowe, ale też ludowe, na przykład kolędy po kaszubsku śpiewane przez mamę, a śpiewała bardzo ładnie, naturalnie drugim głosem. Do tego, tak to dzisiaj widzę, realna, nie deklaratywna, miłość do naszej ziemi i szacunek dla tradycji. To wszystko nas kształtowało, to wszystko zostawiło swój trwały ślad. Potem szkoła, koleżanki i koledzy, i oczywiście na-

uczyciele, niektórzy z nich razem z wiedzą próbowali przekazać coś więcej, jakąś pasję. Myślę, że w moim wypadku to się po części udało! Na przykład zamiłowanie do geografii, a w konsekwencji chęć poznawania świata – tego dalekiego, ale też tego bliskiego – na pewno jakoś determinowały moje życiowe wybory. Honorowe Obywatelstwo Gminy Luzino, które jest dla mnie wielkim zaszczytem, traktuję jako podziękowanie moim rodzicom, rodzinie, tej najbliższej – braciom i siostram, i ich dzieciom, ale także rodzinie dalszej – Kryżów i Knapieńskich, za ich zaangażowanie w różnym stopniu i na różnych odcinkach w życie tujszej społeczności.

■ **Był Ksiądz przez pewien czas prezesem Oddziału Warszawskiego Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Jak Ksiądz widzi język kaszubski, naszą macierzystą kulturę? Jaką mają dla Księdza wartość?**

Po przeprowadzce do Warszawy szybko trafiłem do tutejszego oddziału Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, a to za sprawą mojego współbrata zakonnego księdza profesora Wojciecha Necla z Władysławowa, z którym mieszkam w jednym domu, oraz dzięki ówczesnemu i aktualnemu prezesowi księdzu profesorowi Henrykowi Skorowskiemu z Rumi. Pierwsze spotkanie, w którym uczestniczyli też minister Jarosław Sellin, senator Kazimierz Klejna, poseł Jan Klawiter i wielu innych Kaszubów, było dla mnie niespodziewanym odkryciem. Tutaj, w Warszawie, jest kawałek Kaszub, to są Kaszubi z pasją, działający na różnych szczeblach na rzecz naszego regionu. Język kaszubski, kultura kaszubska, prezentowana poprzez wystawy, sympozja czy koncerty tutaj w Warszawie, jakby na nowo uświadomiły mi ogromną ich wartość i bogactwo. Tym bardziej że te wydarzenia odbywały się i nadal się odbywają na Uniwersytecie Kardynała Wyszyńskiego, w Senacie RP czy w Ministerstwie Kultury i docierają do ludzi, którzy ze zdziwieniem i z podziwem odbierają nasze kaszubskie dziedzictwo. W pewnym momencie – jak pan wspominał – zostałem prezesem oddziału zrzeszenia w Warszawie, ale ze względu na częste wyjazdy związane z moją służbą Kościołowi na Wschodzie musiałem z tej zaszczytnej funkcji zrezygnować. Dalej staram się uczestniczyć w życiu zrzeszenia, nie tylko w Warszawie, ale też poprzez udział w Dniach Jedności Kaszubów czy Świątowych Zjazdach Kaszubów, od czasu do czasu sprawuję też Mszę Świętą w języku kaszubskim w różnych parafiach. Na dodatek wszędzie, gdzie bywam w różnych stronach świata, opowiadam o mojej Małej Oj-

czyźnie, jeśli jest okazja, śpiewam po kaszubsku i, co ciekawe, zawsze znajdzie się ktoś, kto podejdzie i powie z dumą „Ja też jestem Kaszubą” albo „Moi przodkowie byli z tamtych stron”, oczywiście na Wschodzie rzadziej, ale i tam się zdarza, a wtedy to tak jakby się kogoś z bliskich spotkało.

■ **Ksiądz w młodości pracował w gdyńskiej Stoczni imienia Komuny Paryskiej, w Polskich Kolejach Państwowych, odbył służbę wojskową w Marynarce Wojennej. Jak w tych warunkach przyszło powołanie kapłańskie?**

Pracę w gdyńskiej stoczni rozpocząłem po zakończeniu nauki w wejherowskim „elektryku”. Dlaczego stocznia? Pewnie dlatego, że stocznia i Gdynia to było wtedy jakieś okno na świat, którego zawsze byłem ciekawy. Codzienne dojazdy z Luzina ze swoistym klimatem, praca na statkach, wreszcie spacer po Gdyni – to wszystko było ciekawym doświadczeniem. Potem przyszedł czas na zmianę i podjęcie pracy w PKP Gdynia-Leszczynki – na kanale przy przeglądach pociągów elektrycznych. Znowu nowe miejsce, nowi ludzie i nowe doświadczenia, bardzo cenne. Była też służba wojskowa w szeregach Marynarki Wojennej – czas ciekawy i też potrzebny. Patrząc z perspektywy czasu, widzę, że wszystkie te etapy były i są potrzebne, i ciągle owocują, choćby poprzez – tak myślę – rozumienie człowieka z jego codziennymi trudami i radościami. Moje powołanie kapłańskie i zakonne należy do tych nietypowych, bo rozpocząłem tę drogę w wieku dwudziestu siedmiu lat po tych wszystkich wspomnianych wcześniej etapach życiowych. Dlaczego taka droga? Święty Jan Paweł II mówiąc o swoim powołaniu, użył dwóch słów: dar i tajemnica, i tak właśnie jest w wypadku każdego powołania kapłańskiego i zakonnego. Na jakimś etapie życia pojawiają się zasadnicze pytania odnośnie do przyszłości, ja znalazłem swoją odpowiedź. Niewątpliwie do ostatecznej decyzji wyboru drogi życia przyczynił się udział w Kaszubskiej Pieszej Pielgrzymce na Jasną Górę. Pamiętam hasło „600 kilometrów na 600-lecie”.

■ **Został Ksiądz kapłanem Towarzystwa Chrystusowego dla Polonii Zagranicznej, chrystusowcem. Co zadecydowało o wyborze właśnie tego zgromadzenia i tej formacji?**

Powołanie postanowiłem realizować w rodzinie zakonnej Towarzystwo Chrystusowe dla Polonii Zagranicznej. Dlaczego akurat u chrystusowców? Otóż w czasie podejmowania decyzji przeczytałem artykuł

opisujący pracę kapłana chrystusowca z Kaszub wśród Polonii brazylijskiej, a był nim ksiądz Alojzy Klein z Luzina. Do tego pewnie znowu odezwało się pragnienie wyruszenia w świat i to wszystko zaowocowało wstąpieniem do tej rodziny zakonnej, co było absolutnie świetną decyzją. Rodzina stworzyła mi możliwości rozwoju na wielu płaszczyznach – intelektualnie, duchowo, ale też z możliwością realizacji zainteresowań – i dała pierwsze doświadczenia zagraniczne, jak kurs językowy w Paryżu czy praktyka na Ukrainie, na Podolu, i to w czasie, kiedy dopiero rozpadał się Związek Sowiecki. To jest moja druga prawdziwa rodzina!

■ **Po pracy wikariusza w parafii Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny we Władysławowie został Ksiądz powołany na funkcję Delegata Przełożonego Generalnego do spraw Współbraci Pracujących na Wschodzie...**

Po święceniach kapłańskich w 1991 roku zostałem skierowany do pracy duszpasterskiej we Władysławowie. To była fantastyczna, choć niespodziewana wiadomość. Wracam na moje Kaszuby! Zawsze tak jest, że ta pierwsza parafia najbardziej zapada w serce. Parafia Władysławowo nie tylko dlatego zapadła mi w serce, że była pierwsza, ale też dlatego, że to był fantastyczny czas. Pamiętam swoje pierwsze spotkanie z panami z rady parafialnej i ich zdziwienie: *Ksądz rozmieje pò kaszëbskù?* Rozumiałem i rozmawiałem, choć ten rybacki kaszubski różnił się od mojego luzińskiego. W tej parafii nigdy chrystusowiec Kaszuba nie posługiwał. Praca duszpasterska i katechetyczna, spotkania z rybakami i ich rodzinami, rejsy kutrem tak po prostu na połów, żeby poznać ciężki rybacki fach, prowadzenie wspólnoty Wiara i Światło, skupiającej osoby niepełnosprawne, ich rodziny i młodzież – to tylko niektóre z przeżyć związanych z Władysławowem. Nie mogę nie wspomnieć o udziale w pielgrzymkach łodziowych z Kuźnicy do Pucka, pielgrzymce z rybakami z audiencją u Jana Pawła II, o pielgrzymce z niepełnosprawnymi do Lourdes, na którą sami zarabiali, no i o udziale wraz z grupą młodych w Światowych Dniach Młodzieży w Częstochowie w 1991 roku. Dodam jeszcze, że w tym czasie zasiadałem w jury regionalnych konkursów poezji kaszubskiej. Do dzisiaj z ogromnym sentymentem i radością wspominam i odwiedzam Władysławowo. Tutaj przejdę do drugiej części pytania, mianowicie do powołania na funkcję delegata, a to dlatego, że to powołanie jest związane również z Władysławowem. Otóż w tutejszej parafii

posługują zakonnice ze Zgromadzenia Sióstr Misjonek Chrystusa Króla dla Polonii Zagranicznej. Dwie z wówczas tam pracujących sióstr wyruszyły na Białoruś, a dokładnie do Nieświeża – siedziby Radziwiłłów, niedaleko Mickiewiczowskiego Nowogródka. To były początki odradzania się Kościoła katolickiego na Wschodzie, więc warunki bardzo trudne i brakowało wszystkiego. Właśnie we Władysławowie dzięki ofiarności parafian udało się zorganizować, a potem dostarczyć kilka transportów pomocy i to pewnie też przyczyniło się do powołania mnie na stanowisko Delegata Przełożonego Generalnego do spraw Współbraci Pracujących na Wschodzie. Odtąd ten tajemniczy, do niedawna zamknięty Wschód stał się terenem mojej posługi. Zadanie delegata polegało na organizowaniu i koordynowaniu pracy współbraci chrystusowców na Białorusi, Ukrainie i w Kazachstanie. Przez sześć lat podróżowałem różnymi środkami lokomocji, najczęściej samochodem lub koleją, pomiędzy Polską a wymienionymi krajami, organizując i dostarczając pomoc, zastępując na poszczególnych placówkach i tak dalej. Od ziemi grodzieńskiej i Polesia na Białorusi, poprzez Podole, aż do Doniecka na Ukrainie i północnych stepów Kazachstanu. Moja pierwsza wyprawa do Kazachstanu pociągiem z Warszawy trwała pięć dni, od niedzieli do piątku! Odzyskiwane kościoły były w tragicznym stanie, zamienione w czasie komunizmu na stajnie, magazyny, warsztaty, sale gimnastyczne, a w najlepszym razie na muzeum ateizmu, jak było w przypadku katedry w Kamieńcu Podolskim. Ogrom pracy, a do tego Polacy, którzy po tylu latach mogli wrócić do swojego Kościoła, tyle wzruszeń, łez i pracy duszpasterskiej od podstaw. Każda wyprawa na Wschód, do miejsc znanych z historii i literatury, naznaczonych męczeństwem za wiarę i polskość, była wielkim przeżyciem. To było coś, czego nie da się bez emocji opowiedzieć!

■ **Od 2000 roku był Ksiądz duszpasterzem Polskiej Misji Katolickiej w Niemczech, a później przez osiem lat proboszczem polskiej parafii na Węgrzech...**

Po niezwykle ciekawych latach, spędzonych w większości na Wschodzie, przyszedł czas na odmianę, czyli na Zachód. Decyzją przełożonych zostałem skierowany do pracy duszpasterskiej w Polskiej Misji Katolickiej w Kolonii w Niemczech. Piękne miasto z bogatymi tradycjami, no i wspólnota parafialna, czyli Polacy i ludzie polskiego pochodzenia, którzy w różnym czasie i z różnych powodów wyemigrowa-

Ks. Leszek Kryża otrzymał z rąk Prezydenta RP Lecha Kaczyńskiego Krzyż Kawalerski Orderu Zasługi Rzeczypospolitej Polskiej w uznaniu za wybitne zasługi na rzecz krzewienia polskości na Węgrzech i wkład w zachowanie tożsamości Polaków tam mieszkających poprzez działalność duszpasterską. Prezydent RP Andrzej Duda wręczył księdzu Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski za wybitne zasługi w działalności na rzecz polskich społeczności skupionych wokół parafii rzymskokatolickich w Europie Środkowej i Wschodniej, za opiekę duszpasterską nad polskimi repatriantami. Kapłan otrzymał również medal „Za Zasługi dla Polaków w Kazachstanie”.

li do Niemiec. Najwięcej było tych, którzy wyjechali z racji pochodzenia i ogłoszenia stanu wojennego w Polsce. Bardzo ciekawa i aktywna społeczność – odpowiedzialna za kościół i chętna do współpracy, a do tego jeszcze świetna praca z młodzieżą i codzienne Msze Święte po niemiecku w miejscowym klasztorze Sióstr Klarysek. Wśród parafian była też spora grupa Kaszubów, z którymi z dumą rozmawialiśmy po kaszubsku i opowiadaliśmy o naszych stronach. Po dwóch latach spędzonych w Kolonii, zgodnie z wolą przełożonych, trzeba było objąć placówkę w Budapeszcie i tak zostałem proboszczem Polskiej Parafii Personalnej na Węgrzech. Ten rozdział trwał aż osiem lat, osiem wspaniałych lat przeżytych w przyjaznym kraju i pięknym mieście! Kontakty polsko-węgierskie sięgają średniowiecza, mieliśmy wspólnych władców i świętych, wspólne granice i handel, co zaowocowało wzajemną przyjazną relacją. Wszyscy znają powiedzenie „Polak, Węgier – dwa bratanki, i do szabli, i do szklanki”. Nic więc dziwnego, że również na Węgrzech osiedlali się Polacy, przed wojną przyjeżdżali do pracy, szczególnie z południa Polski. Chciałbym przypomnieć o pewnym ważnym, choć mało u nas znanym fakcie z historii polsko-węgierskiej. Mianowicie kiedy wybuchła II wojna światowa, Węgry były sojusznikiem III Rzeszy, ale już w kwietniu 1939 roku szef węgierskiej dyplomacji pisał, że w czasie ewentualnej wojny przeciw Polsce Węgry nie mogą w niej wziąć udziału. Po niemieckiej inwazji na Polskę Węgry otworzyły swoje granice i przyjęły ponad sto dwadzieścia tysięcy uchodźców wojennych z Polski i stworzyły dla nich godne warunki życia, włącznie ze szkołą polską nad Balatonem. Niektórzy z tych uchodźców pozostali na Węgrzech i pozakładali rodziny. Kolejna grupa Polaków na Węgrzech to Polki, które wyszły za mąż za Węgrów, często poznanych na studiach w Pol-

sce lub na Węgrzech, i oczywiście ich dzieci. Taki był mniej więcej przekrój wspólnoty parafialnej, której przyszło mi służyć. W Budapeszcie Polacy mają swój kościół, zbudowany przez Polaków i dla Polaków w 1932 roku przez pierwszego i długoletniego proboszcza, księdza Wincentego Dankę. Przy tym kościele gromadziła się też wspólnota węgierska, co wiązało się ze sprawowaniem codziennej Mszy Świętej po węgiersku. Po objęciu parafii miałem spotkanie z parafianami. Padło oczywiście pytanie: „Skąd Ksiądz pochodzi?”. Więc tłumaczę: województwo gdańskie to pewnie wszyscy kojarzą, powiat wejherowski pewnie mniej, no i Luzino. Na to z entuzjazmem odzywa się jedno z małżeństw: „Luzino? My tam mieliśmy ślub kościelny!”. Okazało się, że siostra tej pani, doktor Zakrzewska, była lekarką w Luzinie i poprosiła naszego proboszcza księdza Sumińskiego o udzielenie swojej siostrze ślubu z Węgrem i tak się stało. To było niewiarygodne – w Budapeszcie znają Luzino i wielu jego mieszkańców. Tyle było różnych przeżyć, pielgrzymek, wyjazdów, tyle życzliwości, otwartości i pomocy ze strony Polaków i Węgrów, że nigdy nie da się tego zapomnieć. Nasz kościół był i jest jedynym polskim kościołem na Węgrzech, co wiązało się z licznymi odwiedzinami grup, pielgrzymek, turystów, ale także przedstawicieli najwyższych władz państwowych i kościelnych. W tym czasie byłem też korespondentem Sekcji Polskiej Radia Watykańskiego z Węgier. Terytorium parafii obejmowało praktycznie cały kraj, więc starałem się docierać wszędzie tam, gdzie żyli nasi rodacy. Byłem też zapraszany do Belgradu, stolicy Serbii, żeby tam służyć grupie Polaków, którzy nie mieli swojego duszpasterza. W działającym obok kościoła Domu Polskim właściwie w każdą niedzielę miały miejsce różne wydarzenia kulturalne i patriotyczne promujące Polskę i jej historię. Wśród tych wydarzeń

obecna była też kultura kaszubska – poprzez występy zespołów czy prelekcje. To właśnie zespół kaszubski, w którym grał mój brat Ryszard, reprezentował Polskę na uroczystości z okazji wejścia Węgier do Unii Europejskiej, zorganizowanej „nad pięknym modrym Dunajem” w Budapeszcie. Kiedy odchodziłem z parafii w Budapeszcie, chór przeze mnie założony, ku mojej radości, zaśpiewał „Kaszëbszczé jezora, kaszëbszczi las”. Znowu można by długo opowiadać, ale niech te migawki z tamtych fantastycznych lat wystarczą.

■ **W czerwcu 2011 roku został Ksiądz dyrektorem Biura Zespołu Pomocy Kościołowi na Wschodzie przy Konferencji Episkopatu Polski. W 2016 roku przedłużono Księdzu tę funkcję na kolejne pięć lat...**

Jej objęcie nastąpiło w tragicznych okolicznościach, niestety. Otóż mój poprzednik na tym urzędzie ksiądz Józef Kubicki, chrystusowiec, zginął w wypadku samochodowym i trzeba było pilnie kogoś na to miejsce znaleźć. Pewnie moje wcześniejsze wschodnie doświadczenia zdecydowały, że przełożeni zaproponowali mi tę funkcję. Po akceptacji przez Konferencję Episkopatu Polski trzeba było zostawić Budapeszt i przenieść się do Warszawy. Zespół Pomocy Kościołowi na Wschodzie został powołany w roku 1989, była to odpowiedź, reakcja Episkopatu Polski na zasadnicze zmiany zaczynające się w ówczesnym ZSRR. Wraz z usamodzielnianiem się poszczególnych krajów zaczęło się też odradzanie Kościoła katolickiego. Największym darem, jaki dał polski Kościół tamtejszemu powstającemu z ruin Kościołowi, był dar kapłanów i siostr zakonnych, którzy nie zważając na trudne warunki, wyruszyli na służbę. Była to ponadtyśięczna grupa ludzi. Dzisiaj po trzydziestu latach ciągle jeszcze na Wschodzie służy ponad siedmiuset kapłanów i siostr zakonnych z Polski. Zadaniem zespołu było i jest tworzenie zaplecza dla powstających parafii, czyli organizowanie pomocy personalnej, liturgicznej, remontowo-budowlanej oraz wspieranie wszystkich dzieł związanych z działalnością charytatywną i duszpasterską tamtejszego Kościoła. Teren działania naszego zespołu jest ogromny: Białoruś, Ukraina, Mołdawia, Litwa, Łotwa i Estonia, Rosja i Kazachstan oraz wszystkie kraje Azji Środkowej i południowego Kaukazu. Jako ciekawostkę dodam, że Diecezja Irkucka na Syberii jest trzydzieści cztery razy większa pod względem powierzchni od Polski. Każdego roku w drugą niedzielę Adwentu organizujemy Dzień Modlitwy i Pomocy Materialnej Kościołowi na Wschodzie, po-

tem z zebranych ofiar spełniamy rocznie około czterystu prośb napływających z tamtych stron. Oprócz tego, że zajmuję się sprawami organizacyjnymi i administracją w biurze, bardzo często wyruszam też właśnie tam, gdzie kierujemy pomoc, i tam, gdzie jest ona najbardziej potrzebna. Mam więc okazję odwiedzić miejsca niezwykle: ogromną Moskwę czy wielki Kijów, syberyjską tajgę i ogromne rzeki, zamarznąętą Jakucję, jezioro Bajkał i okolice, stepy Kazachstanu i góry Tien Szan na granicy z Chinami, piękną Gruzję i Azerbejdżan i te strony bliżej nas – takie jak Mołdawia, Ukraina, Białoruś czy kraje nadbałtyckie. Długo jeszcze można by wymieniać – wszędzie tam istnieją wspólnoty Kościoła katolickiego, które ciągle potrzebują naszej pomocy! Każdy wyjazd to osobna, pasjonująca historia. Spotkanie z posługującymi tam kapłanami czy siostrami zakonnymi oraz parafianami, ich opowieści – to są niezwykle doświadczenia, a do tego jeszcze radość, że w imieniu Polaków mogę przekazać pomoc. Korzystając z okazji, pragnę podziękować wszystkim Polakom za wsparcie w różnej formie i poprzez różne organizacje Kościoła na Wschodzie, którego ciągle jeszcze większą część stanowią ludzie polskiego pochodzenia, a którym nie z własnej woli przyszło tam żyć.

■ **W 2017 roku został Ksiądz członkiem polskiego składu Polsko-Rosyjskiej Grupy do spraw Trudnych...**

Ta grupa została powołana w 2002 roku. Tworzą ją polscy i rosyjscy eksperci i naukowcy wyznaczeni przez oba państwa do omawiania najtrudniejszych kwestii w relacjach polsko-rosyjskich, które wynikają z zaszłości historycznych. Zespół ten ma charakter doradczy wobec rządów Polski i Rosji. W 2015 roku z przewodniczenia jej zrezygnował profesor Adam Rotfeld, który był współprzewodniczącym ze strony polskiej od 2008 roku. Grupa została reaktywowana w 2017 roku przez ówczesnego ministra spraw zagranicznych Witolda Waszczykowskiego w nowym składzie. Ze względu na moje wschodnie doświadczenia również zostałem włączony w jej prace. Spotkania były bardzo ciekawe, a poruszane kwestie dotyczyły historii i spraw bieżących we wzajemnych relacjach. Kolejne spotkania miały odbywać się przemiennie w Warszawie i Moskwie. Niestety skutek zawirowań międzypaństwowych działalność grupy została zawieszona. W całym okresie jej działania opublikowano dwie książki: „Kryzys 1939” i „Białe płamy – Czarne płamy”. Efektem prac grupy jest również zbiór doku-

Ks. Leszek Kryża (z lewej) przy Domu Polskim w Wierszynie na Syberii.

mentów „Związek Radziecki a polskie polityczno-wojskowe podziemie” oraz zbiór dokumentów dotyczących stosunków polsko-radzieckich w latach 1918–1945. W roku 2017 zostałem członkiem Rady Narodowego Instytutu Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą „Polonika”. Jest to państwowa instytucja kultury, której organizatorem jest Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Instytut prowadzi projekty o charakterze konserwatorskim, naukowo-badawczym i edukacyjnym również na Wschodzie. Natomiast od roku 2018 jestem też członkiem Rady Fundacji „Pomoc Polakom na Wschodzie”, której przewodniczącym jest poseł Jan Dziedziczak. Fundacja ta została powołana w 1992 roku jako strategiczna Fundacja Skarbu Państwa, podlegająca pod nadzór Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Głównym celem działania fundacji jest „niesienie pomocy i wspieranie Polaków zamieszkałych w krajach byłego ZSRS i byłego bloku komunistycznego w Europie Środkowej i Wschodniej”. Pragnę także dodać, że zajmuję się również duszpasterstwem młodzieży ze Wschodu polskiego pochodzenia, która studiuje lub pracuje w Warszawie. Pochodzą z Ukrainy, Białorusi, Litwy, Rosji, Kazachstanu i innych krajów. Wielu z nich założyło już tutaj rodziny, więc wspólne spotkania i wyjazdy dają dużo satysfakcji i radości.

■ **Mieszka Ksiądz od dłuższego czasu w Warszawie. Jaki Ksiądz ma kontakt z Kaszubami, bliskimi sobie ludźmi, z przyjaciółmi, znajomymi?**

Już od dziewięciu lat mieszkam w Warszawie, przyzwyczałem się do życia w stolicy, do korków i do jej tempa. Pobyt tutaj pozwala też uczestniczyć w wydarzeniach patriotycznych, kulturalnych czy uroczystościach kościelnych. Moja codzienność to prowadzenie biura, wyjazdy na Wschód, spotkania, konferencje, bywam też zapraszany do radia czy telewizji, więc przy zaangażowaniu na tylu odcinkach na nudę narzekać nie mogę. Jak już wcześniej wspomniałem, uczestniczę w życiu naszego oddziału Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego i to jest okazja do rozmowy z tutejszymi Kaszubami. Na każde Święto Dziękczynienia do Warszawy przyjeżdża delegacja Kaszubów, wtedy razem z nimi idę w pochodzie, uczestniczę w uroczystości i jestem z tego dumny. Ponadto, korzystając z tego, że pracuję obecnie w Polsce, staram się, gdy tylko to możliwe, odwiedzać Kaszuby, a szczególnie moje rodzinne Luzino. Te powroty do korzeni, spotkania z bliskimi, modlitwa w tutejszym kościele, spacer nad morzem we Władysławowie są dla mnie najlepszą formą odpoczynku i sposobem na nabranie nowych sił.

MŁODSZI BRAT WÒJNĚ

Przez 250 lat temu, ób lato, britiszczi kòlonyscë w Nordowi Americë bëłë róczone do òbezdrzeniò grë plemienia Odżibwejów. Indianerzë pòdòwelë so balã czijama, co szlachùją za łapicą na mòtile. Skórkòwò kùgla szła coròz blëzi òdemklëch wierzejów fòrtu. Kùreszce Indianerzë szmërgnãłë czije, a chwëcëlë za brón i dobëlë nad Britiszczi-kama. Jak widzec, gra mùszała baro zainteresowac Èuropejczików. Niech i naju zaczekawi.

Lacrosse (‘zadżibłi czij’) to je kanadijszczi nòrodny spòrt. Më barzi znajemë Kanadijczików jakno szrëcëjącëch na halach hòkejistów, ale indianerskò gra je starszò jak kùlanié krążka pò lodze. Spòrt bëł znóny w rozmajitëch pòstacjach w różnëch plemionach Nordowi Americzi. W jãzëkù onondaga nazëwò sã dehuntshigwa'es, to je ‘chłopi czidają òkrągłą rzecz’, Czirokezowie rzeką da-nah-wah'uwsdi, co znaczy ‘mòłò wòjna’, w jãzëkù mohawk mómë do ùczinkù ze snòżą antropòmòrfizacją grë, bò gòdają na to ‘młodszi brat wòjnë’ – tewaarathon. Baggatawag to je zòs pòzwa Odżibwejów, jakò znaczy ‘czidają słòdcki’. Gòdają tész ò ni Gra Stwórczë, a sóm spòrt mò ritualné znaczenié – je zabòwianim Stwórczë.

Jak to je z kòżdìm spòrtã z tradycją, nigle chtos òpisòł wëmiarë pòla i sëpòł wapno, cobë òznaczëwac

jegò grançe na krótkò zesekli tròwie, to dało wiele wariantów. Nie bëło tész brómków w dzysészim znaczenim. Miasz tegò graczowie ùstaliwelë, że cëlã grë je na przëmiòr trafienié w wëznaczonã bómã abò kam. Kòždé karno liczëło pò pòrãdzesãt abò pòrãset mióncarzów. Chwëtanié balë w czipkã na sztilu i biég w stronã procëmny „brómczy” nie bëło leno mëtłã na wòlny czas midzë jachtã na bizona a stówianim tipi. Młodzióncòwie ùczëlë sã dzyrskòscë, jakò mdze jima pòtrzëbnò na wòjnie. Gra mògła warac nawet czile dniów. Bala bëła zrobionò ze skòrë jelenia.

Èuropejczicë òdkrëlë nen spòrt w 1636 rokù, czej francészci misjonéra Jean de Brébeuf pòtkòł sã z riwalizacją Irokezów. Gra sã przëda w biòtce z Britiszczim Imperium w 1763 rokù.

Ń. FACEBOOK KORSARZE TRŃMIASTO

Indianeróm, jaczi mielë dosc dobrze ùłożóné relacje z francëszczima kòlonystama, sã nie widzała zmiana, jakò bëła efektã wiòldzi pòliticzi. Francëszczé terenë bëłë zajãté przez Britijczików, chtërnëch władza nie bëła pòde drogã mòlowim. Britijskò załoga fòrtu Michilimackinac (Michigan) 2 czerwińca 1763 rokù fejrora gebùrstag króla. Mòłowi Odzibwejowie ròczlë załoga do òbezdrzeniò jichny grë, òbczas jaczi setczi Indianerów z czidlòkama, co szlachùją za łapicã na mòtile, rzucało so skòrkòwã balã. Indianersczé niashtë sã ùstawilë pòd mùrà, skãdka òbzéralë bòczlëwie miònczi swòjich chłopów. Gra przënòszała sã coròzka blëzi fòrtu. Jednym razã grający szmërgnãlë czidlòczi, a chwëcëlë za przeniosłã przez bialczi brón, zabijającë Britijczików. W pòbitwie zdżinało piãtnòscë z trzëdzescë piãc zòłnierzów garnizonu. Przez cali rok Britijczicë ni mòglë òdzwëskac placówczi. Na wdòr tegò wëdarzeniò jeden z klubów lacrosse sã zwie 1763 Lacrosse Club.

Kòntakt lacrosse z Èuropejczikama stòwòł sã pòzni mni krëwawi. Francëzowie mielë cësk na wprowadzanië reglów, jaczé zmniëszialë brutalnosc rozgriwków. Kùreszce w 1856 rokù zãbiòrz George Beers rozpisòł regle. Òd tegò czasu miast setków aspirëjącëch do bëcò wòjarzama młòdzònków na bòjiszczu pòjòwiałë sã karna pò dzesãc lëdzy. W 1904 i 1908 lacrossowé reprezentacje krajów mierzëlë sã na Òlimpijskich Jigrzëskach.

Bòjiszczë je dludżé na 110 jardów (kòl 100,5 m), szerokòsc to 60 jardów (niecałé 55 m). Brómczci ùstawioné sã nié na kùncu pòla, jak w nożny balë, le szlachùjącë za hòkejã, mómë mòzłëwòsc rozgriwaniò za nima (13 mètrów). Mecz zaczinò sã òd faceoffù – jistno jak w búcze abò hòkeju. Òd 70. latów XX st.

dopùszcziwò sã plastikòwé czidlòczi, co dówò efektë w pòstacie zwikszonej dynamicznej grë. W trakce grë zaczekawic nas mòże, że miònkarze mają dwa zortë czijów. Jedne sã dlëgszë – colemało mają je òbrońcowie, co jima pòzwòliwò lepi blokòwac napastników i wëbijac dalek balã, drëdzé mają pòłowã jich dlugòscë i dówają napastnikóm mòzłëwòsc lepszégò manëwrowaniò midżë òbrońcama. Jakno że gra toczy sã górã, a bala rzòdkò spòdò na zemiã, kask je mùszëbnym elementã òchronnégò òbleczeniò. Gra je kòntaktowò, òsoblëwie w chłopsczim wëdòwkù. Bialczi miast kasków zakłòdają òchronné brëłë (wëjimkã sã brómkòrczi), a zasadë nie pòzwòliwają na tak agresywnã biòtkã ò balã, jak to je w przëtròfkù chłopów.

Wiòldzim zainteresowaniam sã ceszi halowò òdmiana spòrtu – box lacrosse. Lodowiszczã Kanadë i USA, czej ni ma sezonu na hòkej, sã wëłożóné zelonym tëpichã, a miònkarze biòtkùją w nich ò balã, jakò miast wëlatiwac na àut, òdbijò sã òd przëzërnëch scanów.

Spòrt sã stòł rozriwkã wiele Kanadijczików, Amèrikanów, stòwò sã znóny téż w Èuropie (wespòł z karnã Korsarze Trójmiasto, jaczi grają w pòlszczi lidze).

Niejedny sã jiscã, że dzysészé lacrosse to je element kùlturowi apriopriacje i òbdzëranië Grë Stwòrzcë z ji pierwòtnégò znaczeniò. To nie znaczi, że dzysdniowi Indianerzë nie bierzã ùdzëłu w rozkòscërzanim tegò spòrtu. Na kòszulczi òbloklë na grëbë òchroniacze spòd kasków òpòdają czãsto czòrné, prosté copë – to ti miònkarze, dlò jaczich gra je kroczenim pò stegnie òjców. Irokezowie na przëmiòr mają swòjã reprezentacjã, jakò graje w midżënòrodnëch rozgriwkach, i dobiwò nawetka z taczima dògama, jak reprezentacjò USA.

ADÓM HÉBEL

Ń. FACEBOOK, KORSARZE TRÓJMIASTO

KASZĘBIZNA ROZGRZEWÔ MIE SERCE

Z prof. Ryszardã Minkewicã, nowim rektorã Mùzyczny Akademie we Gduńskù, rozpòwiãdô Tomòsz Fòpka

9 czerwińca 2020 r. Rektor-Elekt prof. dr hab. Ryszard Minkewicz òdebrôł z rãków Tadeùsza Szefflera, Prowadnika Welowny Kòmisje Mùzyczny Akademie we Gduńskù, akt scwierdzywający wëbiër rektora na kadencjã 2020–2024. Wrãczenie òdbëło sã w przëtomnosć Prowadnika Kòlegium Elektorów Mòrcëna Dulka a ùstãpiwajãcégò rektora, prof. dra hab. Maceja Sobczaka¹.

■ **Pòczestny Wasto Rektorze, proszã ò przëjimniãcë pòwelownëch gratulacjów òd kaszëbszczi spòlëznë. Wë môcë dostónë w rãce czer nòwikszy mùzyczny ùczelnie w naszym regionie. Nie je to równak dlò Wastë nowizna. Kò òd 2012 rokù Wë bëlë Prorektorã ds. artisticznëch i wespółrobòtë z zagranã, a òd 2019 – mielë fòncjã Prorektora ds. artisticznëch gduńszczy akademie, w jaczi robice òd rokù 1992. Wskòzce, proszã, nòwikszë dobëca minionëch kadencjów a nòwòznieszë sprawë, jaczë stojã przed nowim rektorã.**

Serdeczno dzãkujã za milë sãowa gratulacjów. Szczerò przëznóm, że nimò zachtnëgò doswiòdzeniò w czerowaniu posobnyma dzëlama Mùzyczny Akademie m. Stanisława Mòniuszczi we Gduńskù (szesc lat bëł jem prodzekanã Wòkalno-Aktorszczëgò Wëdzëlu, szterë lata dziekanã tegò wëdzëlu, a òsmë lat – prorektorã do sprawów artisticznëch i wespółrobòtë z zagranã) – kãsk mie trzãse drzòł. Hewò bò òtmikò sã przede mnã czësto nowi rozdzël zëcò, czas czerowanio ùczelnią, co w swi wicy jak sëdmëdzesãtlatny historii na wiedno wpisala sã w òbròz kùlturalnego zëcò Pòmòrzò, Pòlsczi, Eùropë i swiata. To je mòł, dze wësztòlcony òstelë bëlny artiscë, co slawia pòlskã a pòmòrskã kùlturã.

Czedë jem pitóny ò nòwikszë dobëca, mëszlã, że to prawie nasi studërzë i absolwencë sã nòwikszã sëlã nasi Alma Mater. Jinë dobëca przëchòdajã prawie z tego nòcennieszëgò zdroju. Zarechòwac do nich mùszi systematycznã a bezùstòwnã pròcã nad ùwszedniwanim efektów ùczbë i promòwanim akademie. Za tim przëszlë: trzëtidzeniowò artisticznò wanoga Akademiczcy Symfòniczny Òrkestrë pò Chińszczy Lëdowò-Demòkraticzny Republice, dwie nominacje dlò naszych plat (CD) do mùzyczny nòdgròdë Fryderyk, dwie nominacje do ùwòzóny nòdgròdë International Classical Music Awards, Fryderyk dlò plitë z nagraniami ùsòdzków Wòjcecha Kilara *Angelus, Exodus, Victoria*, nagranie (na dwùch plitach) kòncertowégò wëkònaniò òperë *Straszny dwór* Stanisława Mòniuszczi – nagranie, co taczëgò jesz nie bëło, w jaczim ùdzël wzãlë leno studërzë i absolwencë gduńszczy mùzyczny ùczelnie.

To bëło ùczestnienië bez nasze strzodowiszczë patrona akademie we wilëjã jego dwasetny roczëznë. Do te je nót dodac dobëca studërów a pròcowników na mùzycznëch kònkùrsach; wcyg dërëjãcë kòncertowë dzejanië solistów a karnów nasi ùczelnie, dobëca nòùkòwi kadre ë wiele, wiele jinëch.

Żelë jidze ò nowiznë, mdzemë cygnãlë dali, baro wòznë dlò ùczelniowi sznërdzi, wprowadzanië zòpisów nowégò ùstawu z 20 lëpińca 2018 rokù *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* – pòpùlarno pòzëwónëgò Kònstytucjã dlò Nòùczy. Ten ùstów czësto zmieniwò dejã prowadzeniò wëzszy ùczelnie. Dostosowanië akademie do nowëch warënków mò przëdny znacznëk dlò ji przëindnotë. Wiedno wcyg mùszi miec starã ò jak nòwëzszã rówiznã różnistëgò didakticznëgò bédënkù, a co jidze dali – ò artisticzno-nòùkòwã niwiznã akademie. Ùczelniò mò zacztë dosc zawiti proces *rebrandingu* – stwòzeniò jedny, niepòwtòrzalny marczy, jakã je i bãdze Mùzycznò Akademiò m. Stanisława Mòniuszczi we Gduńskù. To je baro zimczy pòdjim dostosowiwaniò naszych dzejaniów dlò pòtrzebów studërów, rënkù robòtë – co sã òpiërò na bezùstòwny ewolucje, co tak pò pròwdze nigdë sã nie kùnczy.

Ryszòrd Minkewicz je kòncertujãcym spiëwòkã – zawòłònym w swiece tenorã, z wërobionã a ùgwësniõnã bez lata renomã. Je znóny przede wszëtczim jakno artista, co sã szpecjalizëje w wëkònnywanim mùzyczny Karola Szëmanow-szczëgò i jinëch kòmpòzytorów XX i XXI wiekù, w tim: Strawińszëgò, Tavenera, Brittena i Penderecczëgò.

■ **Wastë plitoteka je, dolëbóg, stolëmnò! Mòcë dobëtë wielno nòdgròdów. Jesce bëlë w gòscëtwie w swiãtницах mùzyczny na całim swiece, òd Londinu pò Tokyo. Jesce wespółrobilë z nòprzëdniëszima òrkestrama. Jakò mùzyka je dlò Waji nòwiãkszym wëzwanim?**

Je to ale drãdzë pëtanië. Jinszã òdpòwiesc jem miòł jakno młodi, zacznajãcy karierã spiëwòk, co to chcòł wëspiewac wszëternòstczë „stancowë” tenorowë role, a dzysò, majãcë ju baro bòkadnë wòkalnë doswiòdzenië – mòm jã czësto

¹ Profil Mùzyczny Akademie m. Stanisława Mòniuszczi na Facebooku.

jiną. Wiedno w mójim muzycznym žécym jem chòdzył pò stegnach mało co deptónëch. To wëchòdzy z mójji pierszi muzyczny specjalnoscë – teoretika muzyczi. Miòł jem dostówóné baro òdpòwiedzalné zadania, trudné partie, co jich nie wszëtcë chcelë sã pòdjëmac. Ni ma wątpieniò, że patronã mójji karierë béł i je Karól Szëmanowsczi. Miòł jem ògromné szczescie i czestnosc bëc jednym z pierszych spiéwòków, co wprowadzëlë jegò ùtwòrstwò na nôwidzalszé swiatowé binë. Dzysò, zdrzącë pò latach, wiém, że nôtrudniészò w kùnszce je czëstò prostosc. Pròwdzëwòsc lëdzczich wsczëcòw zamkłò w jak nôskrómnieszzi fòrmie – to je pròwdzëwé wëzwanié dlò artistë.

■ **Co Wë, jakno profesor muzycznëch kùnsztów, achtniwóny szkólny òd spiéwaniò – pòdòwòce nade wszëtkò, sztòłcącë młodëch ùczniów te nieletczëgò kùnsztu. Mòże Wë bë sã co pòchwòlëlë?**

Ùczba muzycznëgò kùnsztu to je baro skòmplikòwóny proces, co zanòlëgò òd wiele zmieniwòscòw. Kòzdi sztudëra mò jiné mòzłëwòscë. Jedny sã techniczno sprawny i je mùsz jich pòprowadzëc w pròcë nad interpretacjà, nad bùdowanim artisticzny òsobòwòscë. Jiny przëchòdzą na studia z wërazno skrzystalizowóną artisticzną filozofjà, co nie jidze w pòrze z warkòwniowim szturã. Jedny sã ze wsczëcò biòtkarzama, jiny sã skrëti, introwerticzny. Jiwer z wòkalną didaktikã wënikò z brëkòwnotë bezpòstrzëdnëgò wpłiwù na pròcã sztudërë. Spòdlecznym didakticznym nòrzãdlã je ùziwanié òkresleniów, co trófiają do wëòbraznie sztudërë. Në kò jakùż ùrësznic ne dzële cała, ò jaczich zwikłi zjòdòcz chleba leno wié, że są? Colemało òddëchòwé miãsnie, krtań (drëdži gòrdzel), głosowé strënë dzejają na mòdło òdrëchù. Jakùż tej rëszëc wëòbrazniã sztudërë, cobë te dzële cała ùrësznił? Jak pòznac kòsmòs jegò wrzëzlëwòtë, cobë mòje òkreslenia bëlë przez niégò zrozmiãłë? Do tegò je nòt ùrësznic całã wsczëcòwã szëchtã, co je wińscym do bùdowaniò muzyczny interpretacje. Pòtrzeba je stwòrzeniò ti niezwikłi łączbë szkólny – sztudëra, òna je spòdlim mòdła méster – ùczën, na jaczim je òpiarti system sztòłceniò artistów muzyków.

Žlë jidze ò mójich wëchòwònków, jem búsny z kòzdëgò z nich. Jem wësztòłcył wiele wòkalistów, chtërny wëstãpiwają na òperowëch, musicalowëch binach, we filharmóniach i jinëch muzycznëch instytucjach Eùropë i swiata. Kòzdi absolwent i kòzdi sztudërëjący kòl mie je blisczi mémù sercu òbez wspòmniónã chiżni łączbã. Temù nie wëprzëdniã zòdnëgò z mójich absolwentów, sztudërów czë wëpromòwònéch doktorantów, bò kòzdi z nich je wòrtnotã sòm w se.

FOT. RISZARD MINKIEWICZ PIERSZI Z PRAWI

■ **Dlò czëtińców „Pòmëranii” baro wòznë je pëtanié ò Wastë artisticznë doswiòdzenié na kaszëbsczzi niwie. Niedoscygłò òziwcka a dokùmentalistka kaszëbsczëgò muzycznëgò žëcò, wëkładòwcka akademie, dr hab. Witosława Frankòwskò w òpròcowóny przez siebie ksążce *Muzyka Kaszub wëmieniowò Wastã* w karnie zawòlònéch w swiece spiéwòków, co rozszërzwają kaszëbską piësnia². Jesce wëstãpilë m.jin. òbczas czile wejrowszczich Zetkaniów z Mùzykã Kaszëb a we jëbleuszowim kòncercë Kaszëbskò-Pòmòrszczëgò Zrzeszeniò w gduńszci Bòl-tëcczi Filharmónie. Głos Riszarda Minkewicza pò kaszëbskù zaregistrowóny òstòł na platach pt. *Mòrze* (2005) i *Gdze mòja chëcz?* (2007). Strzòd tëch nagraniów na òsoblëwi wspòmink zasługiwają artisticznë kreacje „Teskniączcz” Waclawa Kirkòwsczëgò i „Piesni ò naszi Jastarni” Gerarda Konkëla. Jak, mającë do czënieniò z różnyma jãzëkama, czëjeje kaszëbsczzi jãzëk w spiéwie? Czim, dlò Wastë, jakno mieszkãca gminë Szëmòld, je kaszëbskò kùltura? Czëjeje sã Kaszëbã?**

To pëtanié tikò wòznëgò dlò mie òbrëmiò. Òdpòwiòdającë prosto, mùszã scwierdzëc, że nie jem Kaszëbã w pełnym tego słowa znaczenim. Mòja Starka, chtërna brała czynny ùdzël w mójim wëchòwanim, bëła Kaszëbkã. To dzãka Ni móm w se zamiłowanié do Kaszëb – taczé, że mającë bédënk przëcygniëniò z warkòwëch wzglãdów do Warszawë, jem to cësnał prëcz, chòcò taczì rozrzeszënk baro bë mie pòmògł w mójji karierze. Czëjã, że jem stãdka i że tu je mój mòl. Czedë Witosława Frankòwskò, mòja koleżanka ze studiów, przëròczëlã mie do wëstãpieniów w czile kòncertach z kaszëbskã mùzykã a pòzni w nagraniach kaszëbszczich piësnów – jem sã na to zgòdzył z redosçã. Niesteti, pò kaszëbskù nie mówiã i nie bëło to prosté zadanié – nauczëc sã fòneticzi i wëmòwë tegò jãzëka. Jednak przë wspiarcym Witosławë to sã dało. Jiny niech òbsãdzą, jak to sã ùdało. Wiém leno, że bëlë strzòd nich taczé kòncertë, co miałë w se stolëmòwã dògã a „Teskniączczka” za-

¹ *Muzyka Kaszub. Materiały encyklopedyczne*, red. Witosława Frankowska, Gdańsk – Wejherowo 2005, s. 258.

padła w mòje serce na wiedno. To je prawie taczi dokòz, ò jaczim jem chiżni wspominił, nibë prosti, a ò baro wiòldzi wseczëcowi głãbi. Do artistë nôlezi zaspiewanié gò jak nôskrómni, cobë wëdobëc z niego na wierzk całą pròwdã, jaką w se mò.

To je pròwda. Òd òsmë lat jem mieszkancã gminë Szëmòld. Razã z białką jesmë pòdjãlë pewno jednã z nôwòzniészich decyzjów w žëcym – ò przecygniém do Karczemk. Më tego nawetkã bez sekùndã nie żalowelë. Strzodowiszczë naszë wsë, a w całoscë ti, co są tuwò òd wiedna, przëjãło nas z òtemklim sercã, służacë wspiarcym, pòmòcã a dzysò drëszstwã. Rozkòlibã ti naszë pòspòlnotë bëło zabédowanié nama nôleżnictwa w Kaszëbskò-Pòmòrszim Zrzeszenim, co razã z białką òdbiérómë jakno òsoblëwë achtnienié. Zakòrzeniówómë sã wcyg barzi w spòlëznie, tradicji, czëjącë sã Kaszëbama, chòcò podług genów nima nie jesmë.

■ **Jakùż Wë, zawòłony artista, wëkładòwca, przëdnik mùzyczny ùczelnie, parłãczice te wszelczë dzejania z rolã chłopa a òjca? A jak Wë sobie dówòce radã w pòszëdlòwim czãdze?**

Familiò je dlò mie tim strzodowiszczã, dze mògã sã zrelaksowac, wëplakac, wëżòlëc, pòsmiòc a kùreszce – bëc ze sobã. Razã z mòją ùkòchónã białką mielë jesmë starã, cobë córka bëła dlò nas partnerã, cobë më mòglë jã wspierac a ji pòmogac. Mò sã rozmiòc, jakno artisticznë dësze, prowadzëm baro emòcjonalné rozmòwë, podług italszczich temperamentów. Ale wiedno mòzëmë miec siebie na pòszëkù.

Kwarantannowi czãd, je wiedzec, to czas w całoscë nié letczy. Naròz bëło nót wëmëslëc òrt pròcë na òdległosc, na spòdlim e-learningù. Mòja białka je nôùkòwã pròcowniczkã Gduńszcégò Ùniwersytetu, jò móm zajmë w akademii, a mòja córka kùnczi czwiòrti rok sztudiów. W pòszëdlòwim czãdze internetowë łączé nié rôz nie chcało bëc pòslësznë. Űważta sobie, że w naszë chëczë na dole białka prowadzëła wikładë dlò òsmëdzësãt sztuderów, jò jem ùcił na gòrzej spiewù bez internet, a z bòkù córka pisała on-line kòłokwia... Nie bëło letkò. Ale nie bëła to dlò naju zmùda. Jiny zort przekazu przëmùsił sztuderów do fùlnégò zrozmieniò znaczeniò słowa „sztuderowac” – samémù sã ùczëc, na spòdlim wskòzë szkòlnégò, wëkładòwczë. Wiele lëdzy òdeckło do szukaniò swòjich drogów, co wëszo jima na dobré. Równak pròwda, że nick nie zastãpi żëwi łączbë człowieka z człowiekã.

■ **Mùzëum Pismieniznë i Kaszëbskò-Pòmòrszi Mùzyczi we Wejrowie, jakno przëdnò instytucjò w swiece,**

co sã zajimò dozëranim a rozkòscerziwanim jãzëka a kaszëbsczë kulturë, wskòzywò na dzërskò sã rozwijającã wespółrobòtã z ùczelniã. W slédnym czãdze do nôdlëższégò kaszëbszczégò mùzycznégò cyklu Witosławë Frankòwsczi – dërchajacëch bez ùstònkù òd roku 2002 *Zetkaniów z Mùzykã Kaszëb* – doszëlë dwie pòsobnë ùdbë, co jich przëstojnikama bëlë òbaji wasce prorektorzë: wespółpròwca ti wespółrobòtë prof. Mark

Rocławsczi i Wë, Wasto Profesorze. To są dwie edicje Kùrsu Kaszëbszczégò Tuńca a dwadzesce jeden kòncertów cyklu Akademiò w Pałacu. Akademickò biblioteka mò w zbiérach aktualny bédënk kaszëbsczë mùzyczi, w tim spiewniczi a chùralné òpròcowania przez mùzëum wëdóné. Czedë jesce przedstòwielë swòj welowny program nôleżnikama Radzëznë Akademie, jesce zadeklarowelë dalszã wespółrobòtã. Z ùwògã jesce wësłëchelë bédënkù włączeniò do programu sztudiów òrganistów, chùrméstrów, ritmiczków a spiewòków lektoratu kaszëbszczégò jãzëka. Kaszëbi gòdiwają: to smakò za wicy! Cëż Wë na to, Wasto Rektorze?

Ò tim, że kaszëbizna mie lezi na sercu, a tak pò pròwdze je rozgrzewò – wierã ju ni mùszã zagwësniwac. Ò tim bëło ju chùtci. Mò sã rozmiòc, Mùzycznò Akademiò we Gduńskù je pòmòrskã instytucjã, sztòłcy naszã młodzëznã. To bë bëło bütën szëkù, cobë prowadzëc jã w òderwanim òd jawernotë. Jak nôbarzi zagwësnic mògã ò chãcë dalszi wespółrobòtë nié leno z wejrowszczim mùzëum, ale i ze wszëtczima instytucjama kulturë regionu, a w całoscë z tima, co jima zanòlégò na jakòscë a mòcë kaszëbsczë kulturë. Wierzã, że nama sã ùdò zarzëszëc z jinyma instytucjama wespółrobòtã na miarã ti, co parłãczy akademiã z mùzëum.

Żelë jidze ò mòzncosc sztuderowaniò przedmiotów zrzeszonëch z szerokò pòjãtã kulturã Kaszëb – jem baro òtemkli na taczë bédënczi. Muszi leno piérwi sprawdzëc, czë sztuderzë mdã zainteresowóny ùdzëlã w taczych zajãcach. Chcemë pamiãtac, że nasza ùczelniò sztòłcy sztuderów, co pòchòdzą z cali Pòlsczi. Żelë nalëze sã zainteresowónë karno – tej òczëwidno, taczi fakùltët mòze òtemknaç.

■ **Czegò Wami žëczëc na tã kadencja rektorsczë pròcë?**

Proszã ò žëczbë zdrowiò, bò bez te w përzënë pùdã nawetkã nôbarzi ambitnë ùdbë. Zdrowiò, bezpiëkù, bez ùstòwnégò pòpiarcò akademiczczégò strzodowiszczã, tak cobë më mòglë rozwijac naszã ùczelniã, a brzadã ti robòtë cobë bëlë naszë zawòłony w swiece absolwencë.

WANOGA Z ÓPĄ

W úszlëch pòwióstkach z nordë bëło ò wespółinkach. Tak téż bądze jesz dzysò. Nie je to nick nowégò, że nòsnòższé są te z dzecnëch lat. W ti pòwióstce mdą do tegò òsoblëwé, bò mòje, gwòsné.

Józef to bël ju starszi chłop. Ópa. Mieszkòł w Starzënie, na kùncu wsë. Jak to starszi lëdze, cząsto wstòwòł wczas reno. Ò pòrénòszkù abò jesz chùdzy. Tak téż bëło tegò dnia. Wstòł a wżéròł przéz òkno na Żarnowiecką stòrą szaséjã, co szła z Pùcka do Krokòwë, dali prawie do Żarnòwca a jesz, jesz jaż do Stòłpa. Z frisztëkã żdòł.

Tak przed sódmã gòdzënë ùczul letczé szretë. Na to prawie żdòł, bò cząsto wczas wstòwòł téż jegò mòli wnuk. Matéùsz, knòpiczk, nie chòdzyl jesz do szkòłë ani do zeròwczì. Ten przëszed òd swòjich nënczi a tatka, chtërny jesz spalë.

– Në pòj synkù – ùsmiòł sã Józef – òni jesz spiã, jo? Pòj, tã jes pewno glodny.

Knòp wskòczil na stòłk przë stole, chtërny stojòł pòd òknã. Na scanie wisòł òbròzk z papieżã Pòlòchã. Mòli Tuszek, jak gòdòł do niego Józef, wiedno pòkazywòł na nen òbròzk a gòdòł, że to je prawie jegò ópa. Tak mù bël jakòs papież do starka tam pòdobny.

Józef sparzil terò malckawã, dlò siebie a knòpa. Tedë wżan chleba, pòsmarowòł maslã a pòsëpòł cëkrã. Tak wiedno wëzdrzòł jich frisztëk.

Zjedlë smakòwno, razã wżerajãc przez òkno. Czedë bëlë ju najadli, ùbloklë sã, cobë jic bùten. Ópa wcygnã gumòfilce, a wnuk – dzecné gumòwé skòrzenczi. Starszi Matéùsza dali spalë, czedë ti dwaji wëchòdalë z dodomù. Józef chwacył jesz skòrzana taszã na remiã a palëcã.

Bël czerwińc. Wiodro robilo sã bëlne. Slunészko wstòwa, le bëła jesz dòka pòrëncznò, tak że lëft bël swiëzi. Józef z mòlim cząsto robilë so taczé wanodzi, pò òkòlim, pò pòlach, lãkach. Ópa tedë òpòwiòdòł wnukòwi ò rodze, bómach, zwierzãtach, gòspòdarzenim a wszëljaczich sprawach a rzeczach. Tim razã wëkrãcëlë zarò za bramã w prawã stronã, a tedë jesz ròz w prawò na wédã, na chtërny paslë sã knadzi.

– Pòj, Tuszek, pùdzemë dzysò z zdrzëc, czë ju miãtowò arbata je do rwaniò – gòdòł Józef – a pò drodze ùzdrzimë, czë latos bądze wiele sliw.

– Jo, dobrze – òdrzek knòp.

Przeszlë przez wédã a deptalë pòdle miedzë. Na ni roslë prawie slëwë, chtërne sádzyl tam Józef, czedë jesz gòspòdarzil. Kwiatë ju jaczis czas bëlë spadlë, a na bómach bëło fùl malinczych, zelonëch heltków. To wszëstkò ópa pòkazywòł Matéùszowi.

– Latos bądze wiele brzadë, zëbë blòs zòden robòk nie wlòz – gòdòł.

Deptalë dali. Wedle granëcë. W jednym mòlu przeszlë pòd plotã z drzewianëch òkòrowonëch żerdzów na drëgã stronã. Tam bëła takò dzëkò lãka z wësoczimë tròwamë a wszëljaczimë kwiatamë. Tã stronã szlë dali wedle wãzëchny strëdzi. Knòp nalòz so czij, a pòdpiéròł sã nim tak samò jak ópa. Józef palëcã rozgarinòł tròwë w rowie a za czims sznëkrowòł.

– Hewò tu je – rzek w jednym sztòce, przëklëknã a zsënan sã we wnet wëschlã strëgã – pòj, synkù, tu w ten rów, wżéròj, tu rosce arbata miãtowò.

Matéùsz mùszòł sztòcëk zdrzec, nim w zelony gãstwie nalòz to, co pòkazywòł mù ópa. Bëlë to dludzë pãdë z mòlimë lëstkamë co sztcëczk. Żëwsi jak jinë roscënë farwë.

– Cknij, jak wòniò – pòdòł mòlémù pòrã lëstków – terò òna je nòlepszo. Ju dosc òdrosłò, a ni mò jesz kwitkòw. Czedë arbata je ju w kwitnienim, tedë òna ju ni mò taczëgò smakù. Mùszimë ji nazbierac jak nòwicy.

MATEÙSZ BÜLLMANN

Tëkst z niechtërnyma znankama nordowi kaszëbiznë. Dokùńczenië w sëwnikòwim numrze.

• DZIAŁO SIĘ W LIPCU I SIERPNIU • DZIAŁO SIĘ W LIPCU I SIERPNIU • DZIAŁO SIĘ W LIPCU

• **6 VII 2000** – w Toruniu zmarł dr Ryszard Kukier, etnograf, etnolog i ekonomista, a przede wszystkim badacz Kaszubów bytowych. Urodził się 14.06.1924 r. we wsi Rudzienko.

• **20 VII 1990** – Telewizja Gdańsk wyemitowała pierwszy odcinek Magazynu Kaszubskiego „Rodnò Zemìa”.

• **21 VII 1910** – w Strzebielinie urodził się Paweł Szeffka, folklorysta, kompozytor, autor sztuk scenicznych, nauczyciel i działacz społeczny, harcmistrz, współzałożyciel Zrzeszenia Kaszubskiego. Zmarł 29.04.1991 r. w Gdyni, pochowany został na cmentarzu parafialnym w Strzebielinie.

• **3 VIII 1260** – w Gdańsku ustanowiono Jarmark św. Dominika.

• **26 VIII 1990** – w Wejherowie zmarł Alfons Pater, drukarz, księgarz, wydawca miesięcznika „Świt” oraz książek kaszubskich. Współtworzył wiele ognisk muzycznych, dyrygował orkiestrami dętymi. Urodził się 28.12.1905 r. w Nowem nad Wisłą.

Źródło: F. Sikora, *Kalendarium kaszubsko-pomorskie*

„Jackowianin”, gòdnik 1932 r. (dzél)

Hewò nôležnicë Chóru: Tony Abram, Tóna Lipka, Jan Klebba, Jan Schloss, Gust Bójka, Jan Kreża, Tóna Megga, Òlen Kles. Gwës ti razã czasã pijelë piwò òd Żindë, zażiwelë tobakã òd Gòjczy, pòlëlë cygaretë òd Wólffa, kùpiwelë żelòznë wòrë kòl Lemczy, czëtiwelë jistné gazetë – „Dziennik Polski” a „Jackowianina”. Jo, jo, to są ju lata, jak ti drëchòwie wespół spiëwelë...

KÒCHANY BRACA KASZÈBI!

Zéńdzenié z Kaszëbama z Chóru zaczęło sã òd kserówków z trzema kaszëbsczima tekstama, jaczé bëłë zataconé westrzód rozmajitëch papiorów ze spòdkòwiznë sp. prof. Jerzégò Trédra. Do wejrowszczégò mùzeùm przekòzała je jegò bialka Gertruda – zó co dlò Ni w nym mòlu stolemné Bóg Zapła! Jo, nibë nick òsoblëwégò, kò Profesór, jakno mòwòùczali, taczich smaczków miòł pòzebróné baro wiele, równak bëło w nëch tekstach cos, co ròczëło do badërsczi wanodzi... Hen, hen, dalek, jaż za òcean, do amerikańszczégò Detroit.

Kò prawie w nym miesce òd gòdnika 1924 rokù parafijò sw. Jaceka wëdòwała gazetã „Nowiny Parafialne”. Szesc lat pòzni dosta òna nowi titel: „Jackowianin”. Tekstë publikòwóné w nym miesãczniku bëłë pò pòlskù i anielskù. Kò w majewim numrze z 1932 rokù pòjawił sã téż tekst pò kaszëbskù zatitlowóny z pòlska: *Do Braci Kaszubów*. Dali to ju szło w naju gòdce (w fòneticznym zapisu), a tam-sam je na kaszëbizna òbònionò anielsczima czë niemiecczima słówkama. Autòr, pòdpisóny przezwëstkã Kaszeba, òpisëje, jak to Kaszëbi z pa-

„Jackowianin”, gòdnik 1932 r. (dzél)

rafie sw. Wójcecha, zrzeszony w Bractwie Kaszëbszczich Ricerzi sw. Jaceka¹, zakłòdelë nowã parafijã:

DO BRACI KASZUBÓW² PISZE KASZÈBA Z CHÓRU PARAFIALNÈGÒ

*Kòchany Braca Kaszëbi,
Dzys to je wiòldzë swiãto w tej naszej parafiji, a w tim naszym kòscelnym cajtungù ò wszëszczim je òpisóné, tak jò sobie tak pòmëslòł, żebë to dobrze bëło ò tëch naszich Kaszëbach co napisac, bò òni bëłë jedny òd tëch pierszich, co to ò tim naszym kòscele naprzód pòmëslëlë. Jo, jo, dzys to je pròwdzëwë Kaszëbszczë swiãto. Swiãti Jack, jak wszëccë wiedzą, bëł pròwdzëwim Kaszëbã.*

Tera jò chcã wama òpisac, jak to sã stało, że ta nasza parafia przëbrała sobie Swiãtégò Jacka jakò Patrona, i jak òna bëła nòprzód założona. A to sã wszëtkò tak stało.

W jednã niedzielã dwadzesce piãc lat temu żòdnëch Kaszëbów nie bëło na niszporach w kòscele Swiãtégò Wójcecha. Niebòszczëk Ksądz Muller nie wiedzòł, co to sã stało, że tam nie bëło żòdnëch lëdzy w kòscele, bò le blòs Kaszëbi chòdzëlë na niszporë w niedzielã. Na drëdzi dzień òn sã dowiedzòł, że wszëccë Kaszëbi bëłë na mityngu gdzes tam na Grandy stryce

¹ Bractwò założoné bëło 22 gromicznika 1896 rokù. Westrzód nôležników nalëzemë lëdzy ò taczich nòzwëskach, jak: Òstrowsczci, Becker, Wólff, Bialk, Rzepa, Bieszke, Lipka, Brzozowsczi, Kùsecczi, Sykòra, Detlaf, Bòrzińsczi, Schloss, Cénòwa, Meyer. Zdrój: *Historyja Osady i Parafii Polskich w Detroit, Michigan oraz Przewodnik Adresowy. Wydanie Jubileuszowe 50 Letniej Rocznicy 1857–1907*, wydał Wincenty Smolczyński. Dostãp na starnie: minpolonia.net [dostãp 5.06.2020]

² Tuwò tekst w dzysdniowym pisënkù [i z ùprawionã interpòncjã – dop. red.] z zachòwanim niechtërnëch òsoblëwòscë jãzëka autòra.

i zakłódał nową parafiã. Ta nowa parafia miała bëc Kaszëbską i miała miec Kaszëbszczégò Probòszcza. Ten òni wëbralë sobie Ksãdza Sajeczczégò, ale ten niebòròk jima ùmarł.

Òni naprzód nazwalë tã nową parafiã: „Parafia Ricerzi Kaszëbszczich Pòd Òpiekã Swiãtégò Jacka”, ale że to mio-no bëło përzna za dludzé, a Anglicë bë ni mòglë tegò przeczëtac, tak òni to zrobilë tak w krótkòscë „Parafia Swiãtégò Jacka”. Nè, a tak tész òstala jaż do dzysëszégò dnia.

Wiele òd tëch stòrëch Kaszëbów to terò ju nie żëje, a ti, co tu są miãdzë nama, to jesz są dosc szmidëch. Tu jesz doch je ten stòri Krëza, co to z tème kòniama i kareczã na wiesòla albò na pògrzebë jezdzył. Òn je w kòscele kaźdi dzëń, a wëdzrzi jesz jak młodi kawaler. Tej tu je jesz ten stòri Abram, co to z tim czijã w kòscele prowadzy te procesje albò Ksãdza w niedzielã. Kò ten jesz wëdzrzi, jakbë òn nigdë ni miòł ùmierac. A ten Klebba, co to mieszkò na Palmer stryce, kò ten tak wëdzrzi jesz jak jakò panna. Òn jesz je, jak to rzekã, dobrì do tańca i do rózańca.

Tu jich je jesz wiele wiãcy, a wszëscë zażiwajã tobakã jak szwernót, ale jò ni mògã wiãcy ò nich pisac, jaż mòże drëdzi rôz, bò jò ni mòm placu wiãcy do pisania.

Le blòs nie zabãdzeta a wszëscë Kaszëbi niech przinãdã dzys wieczór do tegò Domù Pòlsczégò, tam na Forest stryce, a tej më sobie mòzema wiãcy òpòwiedzec ò tëch stòrëch czasach.

Nè tej, gud baj, jaż do dzys wieczora.

Kaszeba
[„Jackowianin”, mój 1932 r.]

W pòstãpnëch dwóch tekstach ze zbiorów prof. Trédra autòr, jaczi pòd-pisywòł sã mionã Kaszeba z Chòru, ròczy do kòscoła na Krysmus (kas. Gòdë), a czãsto wspòminò nëch Chòrzistów, ò jaczych bëło ju wëzi nadczidniãtë:

KÒCHANY BRACA KASZËBI!

Jò chcã wama napisac le blòs pòrà słów, że jò jesz żëjã, jem zdrów Bògù dzãka, mòm robòtã a wszëtkò jidze jak pò masle.

Nè jakże tam tej mòji kamròcë sã miëwajã? Jakże ten stòri Krëza, żëje òn

Dorota Òkrój (Dorothy Okroy), zdrój: „Jackowianin”, gòdnik 1949 r.

jesz? Bò jò jegò dlugò nie widzòł. A jak-że ten stòri Abram sã zachòwujë? Pewno òn na Gwiòzdkã przinãdze w tim rokù na nasz chòr spiewac „An der sale, kulen strande. Stehen die burgen, stoltz und schoen”. Òn to mòże dichtich spiewac. Jak jegò córka sã żeniła, to òn tak sztram spiewòł, że jegò bëło czëc jaż na Groszeròce. Òn mò ale dobré gardło.

A cëz ten mój sąsòd Jan Klebba pòròbiò? Jò jegò dlugò nie widzòł. Czë òn jesz za tème mieszczimi wòzami pò tëch elach tak chòdzy? A ten Tóna Lipke, czë òn jesz sprzedaje ten peńt, gòzdze a piece? Òn wiadno bëł dobrim byznesmanem a jesz lepszym Kaszëbã. A ten Tóna Megge, gdzie ten człowiek sã schòwòł? Jò jegò ju dlugò nie widzòł. Czë òn do kòscoła wiãcy nie chòdzy?

Braca Kaszëbi! Mùszita pamiãtac, że terò na ten Weinacht kaźdi mùsy bëc w kòscele a czëc, jakã mùzykã a spiew ten nasz kaszëbsczi òrganista mòże wëprawic. A mòże, jak bądze dosc Kaszëbów w kòscele na Pasterkã, to ten mòże pò kaszëbskù zaspiewò. Przindzeta wszëscë.

A terò jò wszësczim tim dobrim Kaszëbóm żëczã jak najlepszëch swiãt, żebë mielë wiele do jedzeniò, do picò, a niech bënëjmniej jedna sklónka piwa albò sznapsu na mòje zdrowie wëpijã a jò za to zaplacã.

Aufwiedersehen.

Kaszeba z Chòru
[„Jackowianin”, gòdnik 1935 r.]

KÒCHANY BRACA KASZËBI!

Dlòtegò że Gwiòzdzka wnet tu bądze, tak jò mùszã wama doch co napisac, bò wa bë jesta mëslela, że ten Kaszëba z Chòru już nie żëje. Ale òn jesz dót nie je, ale je dosc szmidëch, a na nogach sã fajm trzimò.

Jò jem spòtkòł jednegò dnia tegò naszégò stòrégò Abrama, a òn sã bardzo jiscyl na naszégò òrganistã. Òn mie tak rzekl: „Wejle, slëchòj le. Łac de meder z tim naszym òrganistã? To je cali wszòn. Òn miòł nóm w przeszlim rokù na Krysmus pò kaszëbskù zaspiewac, a më tu żdzemë a żdzemë, a òn nic. Czë ten bówka sã wstidzy, że òn je Kaszëba? Marija Józef, jak jò sã rozgòrza, to jò wlëzã na ten chòr a sòm bądã spiewòł.

Dec nat rajt. Ale jò cë pòwiëm, co jò robiã. Të wiész, jò spiewóm pierwszim tenòram, bò jò spiewòł w Swiãtim Wójcecha kòscele jesz za Makòwsczégò czasów, a tej jò weznã sobie Tónã Lipke, a òn bądze spiewòł drëdzim tenòram. Jan Klebba bądze spiewòł pierszim basem, a stòri Krëza drëdzim basem. Më tim lëdzóm pòkòzëmë, co më stòri mòzema zrobic. A ten Jan Schloss to mòże nóm te notë przewracac. Ò jo – ten Gùst Bójka, òn bë mògl stòrémù Krëzi tim drëdzim basem pòmòc spiewac, bò Krëza sòm pewno terò je za slabi. A ten Tóna Megga òn mòże òrganë pòmòwac, bò òn pewno jesz je najmòcniëszì z nas wszësczych. A ten Òlen Kòs to mòże bëc za pòlisma a pòrzãdkù trzëmac na chòrze a wszësczych tëch, co bë nóm przeskòdzalë, ruten karowac. – Wejle, nie mësliż të, żebë to tak bëło dobrze?”.

Szur, że to tak bądze dobrze. Tak më sã pewno bądzemë mùszelë wszëscë zebrac przë becze piwa, a miec naszã pierszã próbã. A pò temù jò wama dóm znac, jak to wszëtkò wëpadło.

Ale jò tu piszã a piszã, jaż mie krampe w pòlce wlatzë. Mie sã zdaje, że to bądze dosc na dzys. Ale nim jò skùn-czã, jò chcã wama wszësczim żëczëc jak najlepszich swiãt. Żebë wa miała jak nòwicy do zjedzenia a do wëpica. Nè tej, aufwiedersehen.

Kaszeba z Chòru
[„Jackowianin”, gòdnik 1936 r.]

KASZEBA I... KASHEBA Z CHORU

Chtëż bëł nym krëjamnym Kaszëbã? Na no pëtanië ùdało sã òdpòwiedzec,

przezerając różnaité dokùmentá, jaczé mòže nalezc na starnie mipolonia.net. Westrzód rozmajitých parafialných kroników je též gòdnikowi numer „Jackowianina” z 1949 rokù, w jaczim nalazło sã nôzwëskò najégò àùtora a czile ò nim wiadłow. Hewò naj Kaszeba z Chóru to òrganista z parafie sw. Jaceka w Detroit Theofil E. Okroy (pisóné též Okray), to je prosto pò kaszëbskù Téoófil Òkrój. Jegò starszi Jan Òkrój (1825–1906) i Marianna z dodomù Kwidzyńskò (1844–1922) – pòchòdelé z kartësczich strón. Téoófil rodzony béł 15 lëstopadnika 1886 rokù w Detroit. Pierszi róz ženiali béł z Aną Jurczik (1889–1916), z jaką miół córkã Helénã (1910–1995), a tej wżã za biãlkã wierã sostrã niebòszczëcã, Martã (1892–1972) – z nią miół córkã Dorotã (1920–2002).

Téoófil òrganistowòł w rozmajitých parafiach w Detroit, a òd lat 20. XX stolata gròł kòł sw. Jaceka, dze prowadzył též czile chórow a pi-sywòł do „Jackowianina”. Króm tegò skòmponowòł mùzykã do wiela pieszniów a czile mszów. Ùmarł 4 abò 5 strëmiannika 1947 rokù.

I tuwò, pò jegò smiercë, pòjòwiò sã *Kasheba z Choru*, a tak pò pròwdze... Kaszëbka. Bò to prawie córka Téoófila – Dorota – je àùtorã dónégò do smarë w nym gòdnikowim numrze „Jackowianina” z 1949 rokù *Listu Kasheba*.

LIST KASHEBA Z CHORU

Kòchany Bracy Kaszëbi!

Jò nie pisòł mòjem przëjacelóm przez taczì dludzi czas, òni bë mészlelë, że jò móm ò nich czësto zabëtëch, to též teròz je wiòldzi czas, azebë jò wama pòrà słów napisòł.

Theofil Òkrój (Theofil Okroy), zdroj: „Jackowianin”, gòdnik 1932 r.

Co niedzelã, jak jò jidã do kòscòła, to jò widzã Tónégò Lipke i Jana Schlosa – a gdzie òni bë jindze szlë jak nié do Jacka. A tu jò zdrzã, za nima jidze Jan Klebba, ale przë cziju, ten, co to mieszkòł na Palmer stryce. Jò bë chcòł wiedzec, czë ten Tony Abram tejsz jesz do Jacka nalezi, bò jò jegò już dównò nie widzòł.

Teraz na to swiãto Bòzégò Narodzeniò jò so tak mészlòł, że to je wiòldzi czas, azebë jò wama dòł znac, że z wami jem przë kòscele, chòc wa mnie nie widzyta, ale wiedno (w òrig. jedna, mòže tej: jednak?) jò ò was pamiãtóm.

Jesz jeden tidzën a Christus tu bądze. A mnie to tak sã zdaje, że tu blisk tak mieszc albò dwa temù bëłò, jak më Christmaš tree wëstawilë, a tu już nazòd drëdzi trzeba kùpic – a to je robòta, co jò nie lubiã. Jò nigdë ni mògã znalezc taczégò drzewka, co mnie sã

bë dëcht widzãłò. Òni majã albò za wiòldzë, albò za mòlë, a jò mùszã tak dlugò szëcac, że mòje rãce i nodzi a nos tak zmiarznie, że jò tak jak Santy Claus wëzdrzã, niź jò przijdã do dóm.

Teròz nie zabãdzeta kùpic „Jackowianin” òd naszich Goodfellows, bò to je ten papiór, co ma wszëscë mùszimë kùpic, azebë pòmòc biédnym w naszej parafii, zebë òni mielë trochã ùcechi na tã Gwiòzdkã.

Ale jò tu piszã a piszã, jaz mie krãpë w pòlce wlazlë. Mie sã zdaje, że to bądze dosc na dzys. Ale nim jò skùnczã, jò zëczã wszësczim mòjim czëtelnikóm wesolëch swiãt Bòzégò Narodzenia i Szczãslëwégò Nowégò Rokù, i zebë wa miãła jak nòwicy do zjedzenia a do wëpica.

*Kasheba z Choru
Na tej, aufwiedersehen!
[„Jackowianin”, grudziën 1949 r., s. 27]*

Sã to wszëtczë kaszëbsczë tekstë z „Jackowianina”? Chtëz wié, kò je to jesz do zbadërowaniò... Na kùnc nadczidnac jesz mùszì, że na tãma nie je niźòdnym „òdkriwanim Americzi” – ju rëchli w Pòlscë piselë ò kaszëbiznie z „Jackowianina”, m.jin. ks. Władisłòw Szulist czë Stanisłòw Frymark³. Nen slédny dòł do smarë anielski dolmaczënk negò tekstu z gòdnika 1932 rokù w amérikańszim pismionie „Przyjaciël Ludu Kaszubskiego”⁴.

Ò Kaszëbach z Detroit to jesz nie je kùnc... W drëdzim dzëlu zażëjemë so tobaczi òd Gòjczy, wëpijemë piwò òd Żindë, pewno niejednégò ksãdza pòtkómë, dowiémë sã, chtëz tak pò pròwdze, wedle amérikańszci dbë, nen Kasheba je... a wëlecymë na planëtã Nowé Kaszëbë...

RÓMAN DRZÉDZÓN

³ Stanisławowi Frymarkowi wiòldzë pòdzãkòwanie za pòmòc kòł pisaniò negò artikla a przekòzanié do zbiorów Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrszci Pismieniznë i Mùzyczi we Wejrowie dwùch numrów „Jackowianina”.

⁴ S. Frymark, *Three Entries from “Jackowianin”, the parish paper of Saint Jacek, Detroit, Michigan*, w: “Friend of The Kashubian People” (“Przyjaciël Ludu Kaszubskiego”, “Przëjòcël Lëdu Kaszëbsczégò”), Volume XI, Winter 2007, No 4, p. 4–5.

SUMMARY

Kashubian language in Detroit

The parish of saint Hyacinth in Detroit, was founded in 1907. Many of the parishioners were Kashubs who emigrated in a larger groups to the USA during the second part of the 1800s. The parish newsletter, which initially

was published since 1924 under the title „Nowiny Parafialne”, and from 1930 as „Jackowianin”, in addition to articles in Polish and English also contained texts written in the Kashubian language. The author was the local organist, Theofil Okroy (1886–1947), and after he died, under the name *Listy Kasheba z Choru* published his

daughter, Dorothy (1920–2002). One of the texts was published in 2007 in the newsletter “Friend of the Kashubian People” (kas. “Przëjãcël Lëdu Kaszëbsczégò”, pol. “Przyjaciël Ludu Kaszubskiego”). In this article we add four more texts which we were able to find locate.

Translated by Stanley Frymark

BÒ CEBIE NIE ZASTĄPI NICHT...

Swiāti Jan Paweł II, czejbë żił, fejrówòłbë latos swój 100. gebùrstag. Z ti leżnotë na całëch Kaszëbach bëło òrganizowónëch wiele rozmajitëch rozegracjów i realizowónëch apartnëch ùdbów (tëli, na wiele pòzwòłëło pòszëdło kòronawirusa). Ò Òjcu Swiätim nie zabòczëlë mët nôleżnicë Klubù Młodëch Kaszëbów Cassubia z Banina, chtërny pòstanowilë Mù w òbrëmim pòdzãczy a pamiãcë zaspiewac w rodny mòwie cover frantówczy „Nie zastąpi Ciebie nikt”.

A wspominać je co. Swiāti Jan Paweł II biwòł na Kaszëbach ju jakno młodi ksądz z wanogą sztuderów – w 1953 roku òdwiędził midzë jinszima Żarnówc, Wejrowò, Żukòwò, Kartuzë i Swiònowò. Dëbelt, bò w 1970 a 1971 roku – tedë ju jakno kardinòł, le priwatno – Karòł Wòjtëła zajachòł do Swòrzewa, dze mòdlił sã kòl naji kaszëbszczi Matinczi. Përz-nã rëchli, bò w 1964 roku – jesz tedë jakno biskùp krakòwsczi – wżął ùdzël w czòłnowim, dëszpastursczim spłiwie rzeką Słëpią. W nym czasie jesz nicht westrzód lëdzy, chtërny pòtkelë Wòjtëła na kaszëbszczi zemie, ni miòł swiãdë, że jegò nôwòzniészò bëtnosc westrzód Kaszëbów mia le dopiërkù nadënc...

*Z gniazda co przetrwało próby czas, w którym
ran jest tyle ilu nas
Wzbił się w niebo niczym biały orzeł urzeczony
blaskiem gwiazd...(...)*

*On ducha w podarte żagle tchnął,
w dniach niedoli pod opiekę wziął.
Swą ojczyznę jak łupinkę kruchą na szerokie wody pchnął.*

Hewò tak òbczas slëdny pielgrzimczci Òjca Swiätëgò do Pòlszczi w 2002 roku w swòji frantówce „Leć muzyczko” wëspiëwa wdzãcznotã swiätëmù Janowi Pawłowi Golec uOrkiestra. Słowa negò dokazu bëłë sparłãczoné z drągã dlò Pòlszczi, a òsobliwie dlò katolëków, epòką kòmunizmù. Le czë tekst ti frantówczy dólëbóg nie je mët krótkò najich kaszëbszczych serców? Kò „naje żòglë” – chòc w czësto jinszi spòsòb jak te pòlszczë – bëłë ju wnetka czësto pòdzarté. Lata 80. bëłë pòkrokòwé dlò kaszëbiznë – w lëchim tegò słowa znacënkù. To prawie dëcht mni wiãcy w tim czasie w chëczach przestaje sã przekazëwac rodną mòwã dzeccóm. Tatcë bëłë swiãdë, że to ni mò cwëkù, że czas òdnãcëc pòtómków òd spòdkòwiznë òjców. Wëszmërgnac jã z familiów, bò pò latach dyskryminacje ze starnë rozmajitëch wëszëznów, felënkù kaszëbiznë w „prestizówëch” mòlach, taczich jak szkòła, kòscòł abò media, Kròlewionka w pòzdrzatkù spòlëznë doch ni mia ju wiòldzi wòrtnotë i rodza blòs same jiwirë... I më Kaszëbi, chtërny ju sami sã òbdelë i przestelë sã barnic, chtërny w pùblicznëch mòlach ùkriwelë swòjã juwernotã, pòjachelë w 1987 roku do Gdinie przëwitac Jana Pawła II – nôwiãksi w tamtëch czasach mòralny àutoritet całëgò swiata. I ceż Òn nama, mòlëmù lëdowi zabòczonémù nad sztrądã Bòltu, rzekł na Skwerze Kòscëszczy? Hewò pra-

wie: *Nie mogę jednak nie zwrócić się dziś w sposób szczególny do potomków prastłowiańskich, lechickich Pomorzán – do drogich nam wszystkim Kaszubów, którzy do dziś zachowali swoją etniczną tożsamość i swoją mowę o słowiańskim rdzeniu. (...) Drodzy Bracia i Siostry Kaszubi! Strzeżcie tych wartości i tego dziedzictwa, które stanowią o waszej tożsamości. Was wszystkich, wasze rodziny i wszystkie wasze sprawy składam u stóp Matki Chrystusa, czczonej w wielu sanktuariach na tej ziemi, a zwłaszcza w Sianowie i w Swarzewie (...)*

Pò tëch słowach Kaszëbi wëproscëlë swòje krziże. Głowa szła w górã. We wiòldzim dzëlu gniòzdo Grifa „przedërchało próbë czas” prawie dëcht dzãka Swiätëmù Janowi Pawłowi II. Pò latach naju ùcemiãdži i zabòczeniëgò człowiek, w chtërnegò wëzdrzòno bëła wikszosc nôrodów swiata, gòdò: Kaszëbi! Wa sã nie òbzéròjta za tim, co gòdajã jinszi! Wa róbta swòje i dali cygnijta spòdkòwiznã swòjich òjców, za przëwiãzanië do chtërny wa tëli mòta wëcërpionë. To ni mòże jic na darmòka! Mùszita miec z tegò bùchã!

Dwanòsce lat pòzni, w 1999 roku na sopòcczim Hipòdromie Òjc Swiāti pòcwierdził swòj beszit jesz mòcniészima słowama: *Pozdrawiam lud kaszubski, odwiecznych gospodarzy tej pomorskiej ziemi. (...) Pragnę raz jeszcze zachęcić was, byście nadal strzegli swojej tożsamości, poprzez podtrzymywanie więzów rodzinnych, pogłębianie znajomości swojego języka i przekazywanie swojej bogatej tradycji młodemu pokoleniu. Trzymajcie z Bogiem zawsze!*

Në i naju starcë a tatcë, do chtërnych przëmówiòł w nym czasie Swiāti Jan Paweł II, pò dzëlu wzãlë to sobie do serca, bò më młodi Kaszëbi – chòc nié wszëtcë rozmiëjemë òb codzën gadac w rodny mòwie – mòmë swiãdã swòji kaszëbskòscë i pamiãtómë ò swiätim Janie Pawle II, le pewno ju blòs z òpòwiesców a materiałów audio, wideo i knëżków. Je ju wërosłë całë pòkòlënië, chtërne Òjca Swiätëgò wspominiò blòs z baro wczasnëch dzeccnëch lat, a niechtërny z nas ni mògã sobie ju dëcht nick wdarzëc ò tim swiätim człowiekù, bò prosto ùrodzëlë sã krótkò przed rokã 2005 [czedë ùmarł Òjc Swiāti – przëb. red.] abò ju pò tim roku. Równak nimò to më chcelë mët zložëc pòdzãkã Òjcowi Swiätëmù i w òbrëmim dzejaniëgò KMK Cassubia ùdbelë më so zrëchtowac kaszëbszczi cover frantówczy „Nie zastąpi Ciebie nikt” (skòmpònowóny bez przëdnika karna Budka Suflera Romùalda Lipko), chtërna je òficjalnym himnã ùroczëznów sparłãczonëch z latosym 100. gebùrstagã swiätëgò Jana

Pawła II. Z leżnoscë ti roczëznë Institut Midzëkùlturowégò Dialogù m. Jana Pawła II w Krakòwie zaróczył do nagraniò ny pieszne znónëch pòlskich artistów, ale téż ròczy jinëch lédzy do ji spiewaniò, na stronie Institutu mòże nalezc tekst, nótë i mùzyczny pòdkłòd.

Robòta przë kaszëbsczim coverze dokazu „Nie zastąpi Ciebie nikt” długò nie dérowa. Nòprzòd òryginalny tekst Mareka Dutkiewicza przedolmaczył na kaszëbsczy jãzëk Eùgeniusz Prëczkòwsczi, a tej to ju szło fùl szwùngã. Za starnã technicznã klipù òdpwiòdòł Ròbert Groth – gazetnik Radia Gduńsk. Nie bëło to einfach zadanié. Bez pòszëdło kòrónawirusa wszëtkò rëchtowóné bëło online. Kòzdi młodi mùszòł zaspiewac swój dzël przed domòcã kamerkã i wësłac do zmòntowaniégò.

Òkróm Martë Òkrój, Michała Miotka i Bëjatë Bach w spiewie pòmògła Patricjò Andriskòwskò a Martina Skò-

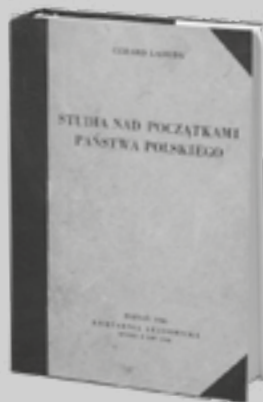
rowskò, a jesz i jò dorzucył swòje mët. Wszëtkò farwnym, mòcnym glosã nadcygnã sztuderka Akademie Mùzyczny m. Stanisława Mòniuszczi we Gduńskù – Wérònika Ceynowa. Klip òstòł ùprzistãpniony w sobòtã wieczór 16 maja i donëchczas mò gò òbezdrzoné wnetka 14 tësacy lédzy. Dërch mòże gò jesz nalezc na facebookòwym fanpage’u Klubù Młodëch Kaszëbów „Cassubia” z Banina.

Kò tej më młodi wëpełniwòjmë słowa Òjca Swiãtégò: strzeżmë tëch wòrtnotów i ti spòdkòwiznë, chtërne znaczą ò naji juvernoce! Ròbmë to przez ùtrzëmiwanié familijny łączbë, pòglãbiwanié znajemnotë najégò jãzëka, tradicje, kùlturë i historie. Në i co nòwòznieszé – nót je, cobë më to za czilenòsce lat przekazelë pòstãpnémù pòkòleniu. Bòże pòmógój!

GRACJÓN FÓPKA

Z PROFESORSCHI PÒLĚCĚ KSAŻCZI ZE ZBIORÓW GERATA LABUDĚ

Latos òstónie òtemklò we Wejrowie Ksążnica prof. Gerata Labudë. Z ti leżnoscë Adóm Lubòcczi z Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrszczi Pismieniznë i Mùzyczi mdze nama prezentowòł rozmajité czekawé pùblikacje ze zbiorów tegò bëlnégò ùczalégò.

Labuda G., *Studia nad początkami państwa polskiego*, Poznań 1946

Je to pierszò pùblikacjò w fòrmie mònografie, jakò bëła òpùblikòwónò bez prof. Gerata Labudã. Do dzysò je to jeden z wòznieszich nòùkòwëch dokazów, co tikają sã zòczãtków pòlszczégò państwa. Pòkòzòł òn niezwëczajny nòùkòwi kùnszt Labudë a bëł spòdlim do nadaniò jemù titla habilitowónégò doktora. Dokòz dozdòł sã dwùch pòstãpnëch (pòszërzonëch) wëdaniów: w 1987 i 2012 rokù. Wòznym elementã, na jaczi nen bëlny badëra dòł bòczënk, bëła kwestio biòtków Piastów ò Pòmòrzé a ùtrzëmanié ti kròjnë w granicach Pòlszczi.

Majkowski A., *Historia Kaszubów*, Gdynia 1938

Historia Kaszubów Aleksandra Majkòwsczégò nie je ani pierszim, ani nòwòznieszim dokazã pisónym z pòzdrãtkù dziejów Kaszëbszczi. Sã w ni meritoriczné fele, na jaczë Gerat Labuda dòł bòczënk jesz przed ji pùblikacjã (jako sztudëra pierszégò roku historie na Pòznańsczim Ùniwersytece). Równak je to dokòz baro wòzny, kò autòr, chtëren nie bëł historikã, wezdrzòł na historiã Kaszëb czësto jinaczi jak donëchczasny badërowie. Hewò tak prof. Labuda no nowé przëzdrzenié sã na niã skòmentërowòł: Pierszi ròz chtos tak kònsëkwentno a dówajacë wiele do mészleniò, òpisòł dzieje Pòmòrzanów jako dzieje Kaszëbów.

ADÓM LUBÒCCZI, TŁ. RÓMAN DRZÉDZÒN

ROZMIEJE PÓN BÓG PÒ KASZĚBSKÙ? A KASZĚBI ROZMIEJĄ MÒDLĚC SÅ W SWÒJI MÒWIE? CZILE SŁOWÓW Ò MAJEWĚCH NA NORDZE

Marijnò lëdowò pòbòżnota, jinaczacò sã w swòjich bùtnowëch fòrmach i glãbòkò w mòtiwacjach, je zachtnym i ùniwersalnym kòscelnym faktã. Mò òna swòj zòczãtk we wierze i miłoce Bòżégò lëdu do Christusa, Òdkùpicela lëdzcégò rodzaju, a téż wëchòdò z òrtu rozmieniégò zbawczy misje, chtërna Bóg pòwierzil Mariji z Nazaretu i w chtërny je Òna nié leno Matką Pana i Zbòwcë, a téż, na niwiznie łasczi, Matką wszëtczych lëdzy¹. Hewò tak ùjãtò je Nòuczanim Kòscoła lëdowò pòbòżnota. Gwës znaczenié kùltu Mariji rozmieją Kaszëbi, co pòkazywò fakt jich lëcznégò ùdzëlu w majewëch nòbòżeństwach.

Rézëjącë pò Kaszëbach, drãgò nie wëtrafic na Bòżã Mãkã, kapelkã abò ùstawionã krótkò stegnë swiãtniczã. W majewim czãdze sã òne òsoblëwie piãknë, przëobloklë w farwnë mèlwetczy a rozmaité wstãżeczczci, liskają sã w parmiszkach zymkòwégò słuńca, czejbë niebny szpëgel. Rokroczno w maju prawie kòl nëch widzalëch bùdacjów je w Kaszëbsczci żëwi Kòscól. Tej to òb wieczór tatkòwie, starkòwie z dzòtkama, brutczy z knòpama – wszëtcë razã, czãsto ze spiëwã, wanożã do mòlowëch krzizów, cobë òddac tczã Królewii nieba i zemi, Pani Kaszëb i cawnégò swiata. We wiele mòlach je to téż leznosc do wprowadzaniégò kaszëbsczégò jãzëka do liturgie, co mò wiòldzi cësk na sztòłtowanié swiãdë Kaszëbów. Tej téż baro ceszi fakt, że kaszëbizna pòjòwiò sã coraz to czãscy w naszi pòspólny mòdlëtwie.

Przòdë na majewim, jak gòdò Zygmunt Klebba z Łãzëc, mògl pòtkac swòjégò wësnionégò mùlka (kò tak na co dzëł nie bëło czasu sã pòtëkac), nie bëło téż kòtë ani chëczë, z jaczi nie nëkalëbë Kaszëbi pòd Bòżã Mãkã. A jakùz to je dzysdnia w kraju Swiãtopòłka z nyma majewima? To spròwdzòł jem latos, wanożacë pò nordowëch parafiach jak Remùs szëkajacy òstatków naszińcowi gòdczi. Rezultatë negò badërowaniégò dòwają nòdzejã. Jem baro ròd, że we wiele placach majewë łãczy, pażãce a pòla rozwidnia piëśniò wëkònywónò w naszi rodny mòwie, w mòwie naszych tatków i starków.

W Kraju Kaszëbów majewë nòbòżeństwa pòjawiłë sã w drëdzim dzëlu XIX stolatégò za sprawã biskùpa Marszewszcégò², chtëren ùmiłowòł so pòbòżnotã prostégò lëdu. Nym spòsobã rozpòczinają sã majowë spiëwë na wiãkszã tczã Nòswiãtszi Mariji Pannë. Pròwdac zòczãtków ti fòrmë mòdlëtwë szëkac mòże wiele wczasni i wiele

dali, bò ju kòl V stolatégò na zemiach, na jaczé miòł cësk kònstantinòpòlitańszci liturgiczny òstrzòdk. Tej równak mòdlëtwë ne miałë jiny, mòłowi charakter, le z czasã, za sprawã miészaniégò sã kùlturów dotarlë do Eùropë, dze w Italie pòwsta Litaniò Loretańskò (łac. *Litaniae Lauretanae*), do chtërny bëłë dodòwónë pòstãpnë wezwania, co mò plac do dzysdnia³. Marijnò pòbòżnota rozwija sã òsoblëwie w Szpanie. Ale znóny wszëtczima Kaszëbama òbròz przëbra prawie w Pòlsce midzë jinyma dzãka zòkònowi jezuitów. Ju kòl lat 80. XIX stolatégò miało nie bëc krziza, kòl jaczégò w maju bë sã nie zbiëralë lëdze. Hewòtno warò to na zemi kaszëbsczci do dzysò. Òd pierszégò do slëdnégò dnia maja, òd nordë pò pòłnië, òd zòpadu pò wznëk plëną słowa chwalbë i ùwiëbieniò Królewii Kaszëb. Gwës bez lata zmienialë sã prowadnicë, ùczãstnicë, kapelczci, le jedno dërch je bez zmianë – Kaszëbi kòchają swòjã Matinkã.

Jãzëk kaszëbsczci mò rozmajiti ùdzël w sprawòwanim lëdowi liturgie. Biwò tak, jak w Dãbògòrzim, dze majewë òd a do z, òd pierszégò do òstatnégò wezwaniò je pò kaszëbskù. Czãsa mòże bëc tak, jak w Kazmierzu kòl Rëmi, dze piësnie brzëmiã w rodny mòwie, abò jak na Zagòrzim (dzël Rëmi), dze prowadniczka pòdòwò pò kaszëbskù leno intencjã. Co baro komùdnë, tej-sej a tam-sam, jak w Łãzëcach (kaszëbsczci wsë midzë Rëmiã a Gdiniã) nòbòżeństwa sã le z wësoka. Widzec tej, że status kaszëbiznë w pòbòżnosce lëdu zachtno sã jinaczci. Skąd-każ biorã sã ne zjinaczenia w tak krótcëchno òd se pòłòżonëch mòlach? Przëczënow mòże nalezc baro wiele. Nié do przëczeniégò je swiãda ksydza (prowadnika) klãczbów, chtëren mòglbë zachãcëc wiërnëch do wëzwëska-niégò codniowi mòwë do mòdlëtwë – tegò felëje nòbarzi.

¹ Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii*, rozdział V: *Cześć oddawana Matce Bożej. Niektóre zasady*, 183, akapit 1. (tłom. na kaszëbsczci MK).

² Jón Michòł Marszewczci (1800–1867) – katolëcczi biskùp, administrator diecezje kùjawskò-kaliszczi.

³ Slëdnë wezwanié dlò pòłszczich diecezjów òstało zacwierdzone w 2014 roku, a brzëmi: Matkò Miłoserdzégò.

NOCI ZDOPISÓW MIEJŃCZI

Wióldzim jiwra je téz to, że nawetka złë prowadnik mó swiãdã, to nié wiedno rozmieje czĕtac pò kaszëbskù (tuwò wcyg pòkùtĕje kaszëbszczi analfabetyzm). Dali, nié bez znaczeniégò je wielëna napliwòwi lĕdnoscy, chtĕrna czãsto naprocĕm stówò, czej inicjĕje sã ùziwaniĕ kaszëbiznĕ. Nòczãscy pòtkac sã mòže ze wstawkã: Królowò Kaszub – mòdl się za nami. Żòl, że nie je to Królewò Kaszëb – mòdlĕce sã za nama, równak wòrt pòdsztrichnãc, że taczĕ zjawiszczje je i nót je achtniwac.

Pòdług mòjich ùstalĕnków majewĕ pò kaszëbskù je jesz w Brusach, Jastarnie, Rekòwie a Zbichòwie. W tim placu proszã wszĕtczich, co majã wiadã ò mòlach tĕch nòbò-żeństwów, żebĕ mie ò tim rzekłĕ abò napiselĕ (klebba2@onet.pl). Planĕjã stwòrzĕc jich internetowã kòrtã, leno do te brĕkujã wspomòzczci Czĕtińców.

Jaczĕ wniosci pĕnã z òbserwacje majewi pòbòznotĕ Kaszëbów? Nie je lĕchò, le wiele mòže jesz zrobic. Przede wszĕtczim wòrt wĕdrĕkòwac i rozprowadzĕc pò parafiach tekstĕ Litanie Loretańszci i marijnych spiĕwów pò kaszëbskù (mòže z zapisónym pòd spòdkã foneticznym pisĕnkã?). Prowadnicĕ nieròz gòdajã, że dostãp do kaszëbszczich mòdlĕtewników je skòmplikòwóny, kò nié wszĕtcĕ majã przistãp do Internetu. Brĕkòwnò je téz kòrbiònka z probòszczama i ùswiãdniwaniĕ jich ò tim, jakò je òsoblĕwòsc ti zemi (w nym placu przĕbòdcziwajã mie sã słowa Ròmana Drzĕżdżóna ò kùrsach dlò ksãzi, ùrzãdników a gazetników pròcĕjãcĕch na Kaszëbach na témã naszi historie a kùlturĕ). Pòdjãcĕ taczich kroków z czãsã dò bĕlny brzòd, le nòjpiĕrwi trzeba rozpòczãc.

Królewò Kaszëb – mòdlĕce sã za nama

KLEBBÓW MATIS

JAK BĚŁO, TAK JE

W pòlszczich gazetach z lat 20. XX stolata mòže nalezc wiele czekawinków, co tikajã sã Kaszëb a Kaszëbów. Hewò cos, co zrzeszonĕ je z latowim czasã – kòrespondencjò z hĕlszczĕgò pòłòstrowù, w jaczi autòr ò kriptonomie J. D. m.jin. òpisĕje, jakùz to je z nyma wiwczasama nad mòrzã. Kò je drogò! 50–100 % drożi jak we Warszawie! Niemcĕ z Hĕlu skòrã z letników zdĕrãjã, a Kaszëbi z Jastarni nick lepszi!

Skãdkãz mĕ to znajemĕ...

J.D., *Listy z Helu*, „Ziemia Lubelska”, nr 194, 9.08.1925 r.

RD

10 zł. goście mają głód. Jestto zdzierstwo niczem nieusprawiedliwione. Pogoda dopisuje stale od 10 lipca. Pobliska Jastarnia nie wytrzymuje porównania z Hellem. Ceny stosunkowo są tam nie o wiele niższe, a zato kaszubi boją się formalnie godząc się także na miesiąc przy wynajmie (tygodni nie uznają) zobowiązań do jakiejś peymitywnej usługi, do jakiegò zagrzenia wody lub mleka wogòle z dziwnã wprost pierwotnã jakãs barbarzyńskã naiwnoścã patrząc na gościa „z polski” jako na łup i licząc się ze swoim każdym ruchem — nie sądząc, aby jemu także còkolwiek należało się za jego pieniądze.

W Jastarni niema żadnej większej restauracji, brak mleka, którego w Helu nabiału i owoców, tylko woda sodowa znajduje się wszędzie i ma zastąpić wszystko.

Pozatem czystòść Jastarni pobliskiego Bozu pozostawiajã wiele do życzenia. W Borze — rzecz rzãdmiwając — zapachy są wprost zabòjczje a rozłokowanie chat i innych przyległòści zastanawia swã bezmyślnoścã.

FOT. MAYA GIELNIAK

PO-WIETRZE

Nawałnica z sierpnia 2017 roku zostawiła po sobie ogromne spustoszenia w polskich drzewostanach. Sprawiała też, niespodziewanie, wiele dobrego. Nie tylko obudziła w społeczeństwie świadomość, solidarność i chęć niesienia konkretnej pomocy, ale stała się też natchnieniem dla artystów. Od listopada 2019 roku w holu Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Gdańsku stoją trzy rzeźby upamiętniające nawałnicę, noszące wspólną nazwę PO-WIETRZE, które wykonał Jakub Ostoja-Lniski.

Nie sposób ich nie zauważyć. Trudno też przejść obok nich obojętnie. Trzy naturalnej wielkości postacie ludzkie walczące z wiatrem: mężczyzna, kobieta i dziecko. Stoją na wprost drzwi wejściowych gdańskiej RDLP. Za nimi tło: ekran, na którym wyświetlany jest cały czas film – las i poruszane wiatrem drzewa. Mężczyzna walczy z wichurą, próbuje iść, osłania się ręką. Kobieta padła na kolana, ma się wrażenie, że wiatr za chwilę ją pokona. Dziecko stoi bezradnie, ręce rozłożone, tylko czekać, aż nawałnica je porwie. Wszystkie trzy postacie są już częściowo przez wiatr porozrywane, co robi niesamowite wrażenie. O rzeźbach z wicedyrektorem Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Gdańsku Pawłem Januschewskim rozmawia Maya Gielniaak.

■ Jak te dzieła znalazły się w budynku Lasów Państwowych?

To praca dyplomowa studenta gdańskiej Akademii Sztuk Pięknych Jakuba Ostoja-Lniskiego, ucznia rzeź-

biarza i wykładowcy, profesora Mariusza Białeckiego. Inspiracją do stworzenia tej rzeźby stały się osobiste przeżycia artysty. W czasie pamiętnej nawałnicy był akurat w centrum katastrofy, w rodzinnej miejscowości, Czarnej Wodzie. Na własne oczy widział siłę żywiołu i skutki jego uderzenia. Krajobraz po wicherze, jak mówi, zapamięta do końca życia. Jak wszyscy, chodził po polu zniszczeń i przeżywał stratę wielkich połaci lasu. Materiał, z którego powstały rzeźby, to deski z różnego rodzaju drewna, które autor pozyskał w miejscu katastrofy.

■ Obrona tego dyplomu odbyła się dwa lata po nawałnicy?

Tak, to było pod koniec września 2019 roku. Niedługo potem, 15 listopada, w holu siedziby naszej dyrekcji odbył się wernisaż z udziałem autora i jego promotora. Gdańska RDLP od lat jest patronem i mecenasem odbywających się co roku w Rodowie, organizowanych przez profesora Białeckiego i gdańską

ASP, Międzynarodowych Plenerów Rzeźbiarsko-Malarskich „Pole Sztuk”. Profesor Białecki znany jest też wszystkim leśnikom w Polsce jako autor pomnika Adama Loreta, stojącego przed budynkiem Dyrekcji Generalnej Lasów Państwowych w Warszawie. Budynek naszej siedziby zdobi wiele prac wykonanych podczas plenerów w Rodowie. Nasza współpraca ma już wieloletnią tradycję. Rzeźby Jakuba Ostoja-Lniskiego nawiązują do skutków nawałnicy w 2017 roku w lasach. Naturalną kolejną rzeczą wernisaż odbył się właśnie tu.

■ Jakie wrażenie zrobiło na Panu to dzieło?

Rzeźby przyjechały dzień przed wernisażem. Wcześniej znałem je tylko ze zdjęć. Ustawiono je w holu i przykryto zielonym suknem. Przyznam, że nie wytrzymałem i zajrzałem pod to sukno. Pierwsze wrażenie? Że wyglądają dużo lepiej niż na zdjęciach. Nie spodziewałem się, że są takie duże. Podobał mi się realizm tych rzeźb. Są takie jak kiedyś, gdy sztuka kojarzyła się z pięknem, była pełna estetyki. Poza tym mają bardzo wyraźny przekaz. Kiedyś, gdy pojawiły się samochody, panowało przekonanie, że jeśli samochód będzie jechał prędzej niż koń, to człowiekowi twarz zwieje. I tak wyglądają te rzeźby. Postacie walcząc z wiatrem, rozsypują się. Są zbudowane z deseczek. W niektórych miejscach deseczek brak, a w niektórych wystają poza tułowie, co potęguje efekt „rozwierania”. Wygląda to tak, jakby wiatr naprawdę je rozdmuchiwał. Całość jest bardzo dynamiczna i robi niesamowite wrażenie.

■ Jak wyglądał dzień wernisażu?

Rano 15 października ustawiono rzeźby tak, jak zaplanował artysta. My zrobiliśmy tło. Na ścianie, na której zwykle mamy filmy reklamowe, wyświetliliśmy panoramiczny film z poruszającym wiatrem lasem. Tuż przed rozpoczęciem wernisażu przyjechał profesor Białecki z autorem rzeźby. W samo południe do holu przyszli wszyscy pracownicy oraz grupa będąca akurat na szkoleniu. Stanęliśmy półkołem. Było powitanie i wprowadzenie w temat. Profesor Białecki przedstawił autora rzeźb, swojego byłego studenta. Ten z kolei opowiedział o sobie i o tym, jak przeżył pamiętną noc z 11 na 12 sierpnia. Jakiego szoku doznał, gdy po nocy spędzonej z rodziną i przyjaciółmi w strachu, przy świecach, w rodzinnej galerii w Czarnej Wodzie, rano wyszedł na zewnątrz. Że tamtego ranka postanowił oddać to wszystko w rzeźbie.

■ Były pytania od widzów?

Tak. Było bardzo dużo pytań. Głównie technicznych – z jakich gatunków drewna zrobione są te rzeźby.

I czy wybór tych, a nie innych gatunków jest przypadkowy, czy też ma symboliczne znaczenie. Autor odpowiedział, że wichura nie wybierała, powaliła wszystko, jak leci, więc on też nie wybierał, tylko brał kawałki drewna po kolei, jak leżały. Inne pytanie było o to, czy to, że postaci są zrobione z desek, było jego wizją artystyczną o symbolicznym znaczeniu, czy też to sprawa czysto techniczna. Było też wiele innych pytań.

■ A potem?

Poszliśmy do gabinetu dyrektora na rozmowę. Tam podzieliliśmy się wrażeniami i przedstawiliśmy nasze wstępne plany dotyczące PO-WIETRZA.

■ Można wiedzieć, jakie to plany?

Chcieliśmy, aby przez pewien czas rzeźba stała u nas, w siedzibie gdańskiej dyrekcji. Na wiosnę planowaliśmy ją z kolei postawić przed gdańskim Centrum Hewelianum, z którym również współpracujemy. Tam również przez pewien okres miała cieszyć odwiedzających Górę Gradową. Na lato mieliśmy zamiar przewieźć rzeźbę do Marszewa, do naszego ogrodu botanicznego, gdyż tam także przewijają się bardzo dużo osób. W kwietniu natomiast mieliśmy sadzić las z prezydentem RP. Akcja miała się odbyć na terenie nadleśnictwa Lipusz, nad jeziorem Mausz. Chcieliśmy tam przy tej okazji zrobić coś na kształt małego wernisażu i też przedstawić to dzieło. W miejscu tak zniszczonym przez nawałnicę byłoby ono jak najbardziej na miejscu. Niestety, pandemia pokrzyżowała wszystkie nasze plany i rzeźba PO-WIETRZE, jak na razie, wciąż zdobi hol budynku gdańskiej RDLP. A co dalej? Zobaczmy.

■ Dziękuję za rozmowę.

MAYA GIELNIAK

FOT. RDLP W GDAŃSKU

BARBARA REZMER, MISTRZYNI HAFTU KASZUBSKIEGO

27 maja 2020 roku w wieku 98 lat odeszła do Pana Barbara Rezmer, propagatorka haftu kaszubskiego, redaktorka pierwszych edycji tek wzorów haftów, autorka książki „Jak haftować po kaszubsku”, nauczycielka i mistrzyni wielu pokoleń hafciarek. Była założycielką Klubu Hafciarskiego Siedem Kolorów i zasłużoną działaczką Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego.

Barbara Rezmer z domu Chojnacka urodziła się 22 kwietnia 1920 roku w Nasielsku. Rodzice Henryka i Franciszka Chojnacy zajmowali się pszczelarstwem, mieli pasieki i produkowali miody pitne. Mama prowadziła dom, ale znajdowała też czas na robótki ręczne, szczególnie haft krzyżykowy i richelieu, a pasją taty było stolarstwo.

Przed wojną w Warszawie na pensji Gepterówny Barbara zrobiła „małą maturę”. W czasie II wojny światowej była sanitariuszką, natomiast po wojnie uzupełniła wykształcenie na kursach pedagogicznych i podjęła pracę jako nauczycielka w szkole w Nasielsku. W 1946 roku w piśmie „Kobieta i Życie” natknęła się na wzór kaszubski, który natychmiast wyhaftowała na kieszeniach szortów i w tym stroju odwiedziła swoją ciotkę w Gdańsku. Tam poznała swojego przyszłego męża Tadeusza – studenta architektury. Po ślubie w 1949 roku młodzi zamieszkali w Gdańsku-Oliwie. Barbara urodziła troje dzieci: Mirosławę, Małgorzatę i Wojciecha, którym przekazała swoje zainteresowania i pasje oraz zdolności organizacyjne.

Barbara zakochała się w ziemi kaszubskiej, jej sztuce i kulturze, a szczególnie upodobała sobie haft kaszubski, który stał się jej pasją życiową. Mówiła o sobie, że jest „przyszywaną Kaszubką”, choć pochodziła z Mazowsza.

Basia była uzdolniona plastycznie i manualnie, szyła, robiła na drutach, szydełkowała i haftowała, lubiła wraz z dziećmi tworzyć oryginalne zabawki choinkowe i inne ozdoby. Była miłośniczką przyrody. Prowadziła przydomowy ogródek i wspinała kuchnię, której smaki i zapa-

chy przyciągały młodzież i znajomych. Wychowując dzieci, znajdowała czas na wspieranie zajętego zawodowo męża oraz udzielała się społecznie w szkolnych komitetach rodzicielskich. Od 1969 roku działała w Lidze Kobiet. W tym czasie poznała redaktor Izabelę Trojanowską, która wprowadziła ją do Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w Gdańsku. Pani Iza zainspirowała Barbarę do prowadzenia kursów haftu kaszubskiego i napisania książki „Jak haftować po kaszubsku”.

Barbara od 1975 roku poprowadziła w sumie 22 kursy haftu, które cieszyły się dużym powodzeniem, i wyszkoliła około ośmiuset hafciarek. Wiele z nich uzyskało status twórcy ludowego. Wraz z rozpoczęciem kursów założyła Klub Hafciarski Siedem Kolorów dla miłośników haftu kaszubskiego. Książkę „Jak haftować po kaszubsku”, wydaną przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, napisała w 1978 roku. Następnie wraz ze swoją córką Małgorzatą Rezmer-Marczak opracowały teczki wzorów z różnych rejonów Kaszub i Kociewia, które zostały wydane drukiem także przez ZKP. Brała czynny udział w organizowaniu Konkursów Ludowych Talentów, a także jako juror oceniała prace hafciarskie. W okresie prowadzenia kursów, pisania książki i opracowywania teczek z wzorami nawiązała wiele kontaktów z muzeami etnograficznymi oraz hafciarkami ludowymi, z którymi przez wiele lat łączyły ją więzy przyjacielskie.

Barbara Rezmer za swoją działalność i propagowanie kultury kaszubskiej otrzymała wiele dyplomów i odznaczeń: honorową odznakę „Za Zasługi dla Gdańska” (1972), Honorową Odznakę Ligi Kobiet (1980), odznakę „Zasłużonym Ziemi Gdańskiej” (1981), Medal Teodory i Izydora Gulgowskich za długoletnią działalność na drodze upowszechniania kultury i sztuki ludowej (2007), Srebrną Odznakę Świętopełka Wielkiego.

MIRKA BAJRASZEWSKA

WSPÒMINK Ò WASCE JERZIM HOPPE

10 czerwca po długiej i ciężkiej chorobie zmarł Jerzy Hoppe. Był redaktorem naczelnym biuletynu informacyjnego rumskiego oddziału Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego „Rëmskô Klëka” od momentu jego powstania w 2004 roku. Choć ostatnie chwile życia *wastë* Jerzego były przepełnione chorobą i cierpieniem, to do końca nie rozstawał się z nami, ze Zrzeszeniem Kaszubsko-Pomorskim, interesując się naszą działalnością i pomagając w tworzeniu i redagowaniu swego „dziecka”, jakim był biuletyn „Rëmskô Klëka”.

Jerzy Hoppe był Kaszubem i rumianinem od urodzenia. Urodził się w 1937 roku w Białej Rzece i tu spędził dzieciństwo, nie licząc wysiedlenia rodziny w czasie II wojny światowej. Po studiach na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie wrócił do Rumi i do emerytury swoje życie zawodowe poświęcił pracy nauczycielskiej w tutejszym I Liceum Ogólnokształcącym, będąc w latach 1984–2000 również jego dyrektorem. Był inicjatorem zmiany patrona liceum z Rewolucji Październikowej (lata 1968–1990) na Książąt Pomorskich (od 1999 roku). W tym okresie starał się zaszczerpić wśród uczniów liceum zainteresowanie naszym regionem.

W 1981 roku został współzałożycielem rumskiego oddziału ZKP. Pełnił w nim funkcje: sekretarza, wiceprezesa i prezesa w latach 2010–2013. Przez kilka kadencji był też członkiem Rady Naczelnej ZKP. Jego zaangażowanie i działalność przyczyniły się do tego, że *part* z Rumi stał się jednym z najbardziej prężnie działających oddziałów zrzeszenia, natomiast w Rumi wyróżniał się jako organizacja pozarządowa.

Od września 2004 roku Jerzy Hoppe pełnił funkcję redaktora naczelnego biuletynu informacyjnego „Rëmskô Klëka”. Był autorem większości artykułów tam zamieszczanych. Pisał też artykuły do miesięcznika „Pomerania” i biuletynu Spółdzielni Mieszkani-

wej „Janowo”. W latach 2011–2015 został siedmiokrotnie laureatem ogólnopolskich konkursów literackich w Wejherowie (im. J. Drzeżdżona) i Lęborku (im. M. Stryjewskiego) za prace o charakterze kaszubskim. Dzięki Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w 2013 roku ukazały się „Gòd-*cz* wùje Léona”, zbiór felietonów z „Rëmszczi Klëczci”. Był również głównym autorem wydawnictw okolicznościowych: „50 lat I Liceum Ogólnokształcącego im. Książąt Pomorskich” (1999), „25 lat Rumskiego Oddziału Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego 1981–2006” (2006), „Norda. 25 lat Rady Związku Oddziałów Północnych” (2015). Pisał niestrudzenie prawie do ostatnich dni swego życia.

Wasta Jerzy Hoppe wielokrotnie wchodził w skład jury konkursów regionalnych dla szkolnej młodzieży na terenie Rumi.

Za swą pracę i działalność społeczną został odznaczony medalem „Zasłużony dla Miasta Rumi” i dwukrotnie Nagrodą Burmistrza Rumi (1998 i 2020 r.). Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie uhonorowało go Medalem Jana Karnowskiego (1986 r.), medalami 40- i 50-lecia ZKP oraz dyplomem 60-lecia ZKP i 25-lecia Rady Oddziałów Północnych. Cieszył się wśród nas wielkim autorytetem.

Jerzy Hoppe został pochowany 18 czerwca 2020 roku na cmentarzu komunalnym w Rumi. W pogrzebie wziął udział m.in. poczet sztandarowy ZKP O. Rumia i liczni członkowie oddziału.

Drëchù Jerzi, baro nama mdze Ce felowało. Bez Ciebie rëmszczi part ju nie mdze tacz jacz bël. *Pò trudny drodze naznaczeni cerpieniem òdpòczëwòj w Twòji ùmiłowóny Kaszëbsczi Zemi. Spij w ùbëtktù, òstóniesz w nasz* pamiãcë!

JÓZEF LANC

Gdynia – miasto z kaszubską duszą

Do napisania o książce „Gdynia. Przewodnik” autorstwa Jarosława Ellwarta, Danuty Król i Tomasza Rembalskiego skłoniło mnie to, że jest bardzo podobny pod wieloma względami do „Spacerownika sopockiego” Tomasza Kota (pisałem o nim na łamach „Pomeranii” w numerze 6 z 2018 roku). Ale bardziej zależy mi na ukazaniu tego, co te publikacje różni.

Obie pozycje łączą: porównywalny format, szata graficzna, spory nacisk położony na przybliżenie miejscowej gastronomii, wyczuwalny sentyment autorów do opisywanego miasta. Jednak jest też pomiędzy nimi duża różnica. Tomasz Kot zrobił wiele, by przemilczeć liczne kaszubskie wątki w kulturze, dziejach i współczesności Sopotu, natomiast dla jego kolegów piszących o Gdyni kaszubskość „miasta z morza i marzeń” jest czymś naturalnym, ważnym w przeszłości i teraźniejszości Gdyni, należącym do jej istoty.

Nie przedstawię wszystkich kaszubskich wzmianek zamieszczonych w przewodniku o Gdyni, bo są one obecne w każdej jego części, na wielu stronach. Można jedynie zaznaczyć, że najmniej znajdziemy ich przy opisie jednostek lotniczych stacjonujących w tym mieście, a wcale – przy opisach Marynarki Wojennej i portu wojennego.

Warto zauważyć, że obraz szeroko rozumianej kaszubskości Gdyni, jaki się wyłania z przewodnika, to nie tylko sentymentalny powrót do dawnej kaszubskiej wioski o tej nazwie (i jej mieszkańców), zanim stała się miastem. To także opowieść o ludziach

o kaszubskich korzeniach, którzy współtworzyli miasto, miejscowy rodowód funkcjonujących na jego terenie nazw, liczba kaszubskich mieszkańców w poszczególnych okresach historycznych... Stosunkowo łatwo na tej podstawie prześledzić rozwój kaszubskiej społeczności w Gdyni od jej chłopsko-rybackiego rodowodu po wtopienie się w wielkomiejską wspólnotę, jak również uczestnictwo w kaszubskim ruchu regionalnym. Można powiedzieć, że to ostatnie było naznaczone kamieniami milowymi w rozwoju kaszubskiej samoświadomości, kultury i samoorganizacji. Od międzywojennych prób „wydźwignięcia kaszubskiej królowianki”, czyli ocalenia od zapomnienia, poprzez upowszechnianie, ubogacanie języka i kultury kaszubskiej, po współczesne, najważniejsze ich przejawy. Na pewno takimi kamieniami milowymi były między innymi: utworzenie w Gdyni w 1937 roku Stanicy – organizacji zrzeszającej miejscową kaszubską inteligencję, wydanie tutaj pierwszej historycznej monografii „Historia Kaszubów” Aleksandra Majkowskiego, udział Gdyni i jej mieszkańców w powstaniu największej współcześnie organizacji regionalnej, Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, prowadzona w gdyńskim Akwarium akcja opowiadania dzieciom w języku kaszubskim „o zasobach Morza Bałtyckiego”, odbywające się w miejscowych kościołach msze święte z liturgią w języku kaszubskim i wiele innych wydarzeń.

Ktoś być może powie: nic dziwnego, przecież przewodnik ukazał się

nakładem gdyńskiego Wydawnictwa Region, specjalizującego się w publikacjach o kaszubskiej tematyce. A autorem większości tekstu jest Jarosław Ellwart, nie tylko właściciel tego wydawnictwa, ale i znany działacz kaszubski. Ponadto partnerami wydania są gdyński oddział Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego i Kaszubskie Forum Kultury prowadzone przez ZKP.

To prawda, ale tym bardziej trzeba podkreślić, że „kaszubskie” informacje nie przytłaczają całości, są dobrane w proporcji oddającej rzeczywisty stan rzeczy: elementy kaszubskie w Gdyni odnajdowane są, niestety, w natłoku innych, często nikiną w wielkomiejskiej przestrzeni. Nie zmienia to faktu, że omawiany przewodnik można pod tym względem podać jako wart szerszego upowszechniania wzór, w jaki sposób przedstawiać kaszubskie wątki w turystycznych publikacjach o większych miejscowościach z terenu Kaszub. W moim przekonaniu jest to dobra droga, by ukazywać zwiedzającym kulturową specyfikę naszego regionu, często trudno zauważalną „gołym okiem”.

Nie oznacza to, że ten aspekt omawianego przewodnika jest bez zastrzeżeń, idealny. Na przykład z uznaniem można przyjąć, że skrupulatnie odnotowano, za „Statystyką ludności kaszubskiej” Stefana Ramuła (Kraków 1899), ilu mieszkańców w poszczególnych wsiach – przyszłych dzielnicach Gdyni – było narodowości kaszubskiej, polskiej bądź niemieckiej i jednocześnie wyznawało katolicyzm lub protestantyzm. Z danych wprost wynika, że Kaszubi byli zarówno katolikami (w większej części), jak i ewangelikami. Czytelnikom słabo znającym tradycję i dzieje Kaszub będzie jednak trudno zrozumieć, dlaczego (i jak to w ogóle było możliwe?!) „skaszubienie się” niemieckich kolonistów oznacza-

ło dla nich jednoczesne przejście na katolicyzm.

Przybliżane opracowanie może stanowić przede wszystkim skuteczną pomoc dla wszystkich pragnących uzyskać podstawowe informacje o Gdyni, spojrzeć na nią inaczej niż przez pryzmat załatwianych w niej spraw, robionych zakupów itp. Nieprzypadkowo narrację rozpoczęto od Śródmieścia, które najczęściej stanowi początek pobytu osób przyjeżdżających do Gdyni. Następnie według jednego schematu przedstawiane są pozostałe dzielnice miasta: Oksywie i Babie Doły, Chylonia i Cisowa, Orłowo z Kolibkami i Małym Kackiem, Wielki Kack i Dąbrowa, Witomino z Chwarzmem i Wiczlinem. Na końcu zamieszczono krótki tekst o prehistorii Gdyni autorstwa Danuty Król, znanej z wielu pomorskich stanowisk archeologicznych i licznych publikacji o pradziejach Pomorza. Jego współautorem jest Jarosław Ellwart, który ponadto napisał kolejny niewielki artykuł „Gdynia Kaszubska?”. Tytuł ten jest nieco mylący, gdyż w materiale autor nie tyle omówił przesłanki (lub/i ich brak) świadczące o kaszubskości Gdyni, co przedstawił skrótowy wykład o dziejach i kulturze kaszubskiej, by potencjalnym czytelnikom „ułatwić rozumienie kaszubszczyzny”. Siłą rzeczy rozdział ten nie jest wolny od subiektywnych poglądów autora, z którymi na pewno nie każdy kaszubski regionalista by się zgodził.

Jak w każdym przewodniku, główne jego części są zaopatrzone w niewielkie mapy poszczególnych dzielnic miasta z zaznaczeniem przedstawianych – wartych uwagi – miejsc. Jest też wiele kolorowych ilustracji. Opis gdyńskich atrakcji poprzedza wstęp historyczny autorstwa Tomasza Rembalskiego, pracownika naukowego Wydziału Historycznego Uniwersytetu Gdańskiego, członka władz Instytutu Kaszubskiego i autora kilkunastu opracowań o dziejach Gdyni. Po tym wstępie Jarosław Ellwart wprowadza czytelnika w gdyńskie zakamarki. W każdej z byłych wsi, wchodzących

obecnie w skład sporego miasta, zauważa specyficzną tożsamość, w tym śródmiejski modernizm, oksywyklif z portem wojennym i torpedownią, kulturalno-turystyczne Orłowo itd. We wszystkich opisywanych dzielnicach znajduje również mniejsze bądź większe ciekawostki, jak tę o zakładzie fotograficznym, który mimo kilku dziejowych zawirowań od lat przedwojennych funkcjonuje w tym samym miejscu, czy o zachowanym osiemnastowiecznym kamieniu milowym, będącym pozostałością po dawnym pocztowym trakcie. Tym informacjom towarzyszą praktyczne uwagi o publicznym transporcie, ścieżkach rowerowych, miejscach parkingowych itp.

Widać (co nie dziwi, jest właściwie naturalne), że autorzy poznawali przedstawiane miejsca naocznie, mają swoje osobiste wspomnienia z nimi związane. Jarosław Ellwart mówi o tym wprost, określając „odrobiną prywaty” przekaz, że zabudowania gospodarstwa Ellwartów znajdowały się nie tak dawno tam, gdzie obecnie przebiega ruchliwa ulica. Prosimy o więcej takiej „prywaty” w innych publikacjach! Wspomnień Kaszubów o ich życiu w zmieniającym się współczesnym świecie, o dostosowywaniu się do nowych warunków nigdy za dużo!

Żal, iż – jak wolno przypuszczać – zamiar nieprzekraczania założonej objętości nie pozwolił na nawiązanie do szeregu ważnych informacji, turystycznych ciekawostek związanych z Gdynią i jej dzielnicami. Na przykład w ogóle nie wspomniano w przewodniku o przedwojennym Wzgórzu Focha, jego powojennym przekształceniu we Wzgórze Nowotki i stosunkowo niedawno we Wzgórze Świętego Maksymiliana. Niewiele wiadomości podano o Redłowie, a przez to czytelnik nie dowie się o pewnym ewenemencie. Otóż w kampanii wrześniowej 1939 roku było to miejsce szczególne na granicy Polski z III Rzeszą i Wolnym Miastem Gdańsk. Nacierające tutaj wojska hitlerowskie natknęły się na

tak silną polską obronę, że mogły ją przekroczyć dopiero po dwóch tygodniach. Dla strony polskiej był to skutek dobrego przygotowania do odparcia najazdu i bohaterstwa naszych żołnierzy, dla Niemców – wynik oszczędzania krwi ich żołnierzy i nienarażania na straty ludności cywilnej ze wschodnich krańców ówczesnego niemieckiego Sopotu.

Całość uzupełnia, co bardzo ułatwia korzystanie z publikacji, indeks opisanych w niej miejsc oraz spis wyróżnionych w specjalnych ramkach informacji o zasługujących – zdaniem autorów – osobach, wydarzeniach, instytucjach itd. Po nich zamieszczono jeszcze (dla czytelników chcących pogłębić swoją wiedzę) „Ważniejszą bibliografię”. Szkoda jednak, że nie ujęto w niej wszystkich opracowań często wykorzystywanych w tekście głównym, w tym wymienionej wyżej pracy Stefana Ramuła. Wspomnieć jeszcze można, że pominięto też sztandarową publikację „Encyklopedia Gdyni” (Gdynia 2016), a także dwie inne: „Gdynia. Sylwetki ludzi. Oświata i nauka. Literatura i kultura” (pod red. A. Bukowskiego, Gdańsk 1979) i „Dzieje Gdyni” (pod red. R. Wapińskiego, Ossolineum 1980).

Te dwa ostatnie opracowania wymieniam celowo, by podzielić się dwiema refleksjami. Praca pod redakcją Andrzeja Bukowskiego, wybitnego, chociaż wzbudzającego kontrowersje znawcy dziejów i kultury Kaszub poprzedniego pokolenia, uzmysławia, że także wcześniej różnie pojmowana kaszubskość Gdyni przyciągała uwagę różnych autorów. W tej książce znajdziemy szereg tego potwierdzeń. Jak się wydaje, zbyt często zapominamy o dokonaniach naszych poprzedników.

Z kolei „Dzieje Gdyni” to właściwie jedyna do tej pory historyczna monografia tego znaczącego w skali kraju miasta. Dodajmy: stosunkowo niewielka i wydana kilkadziesiąt lat temu, jeszcze w poprzednim okresie społeczno-politycznym. Praktycznie co roku ukazuje się ogrom nietuzin-

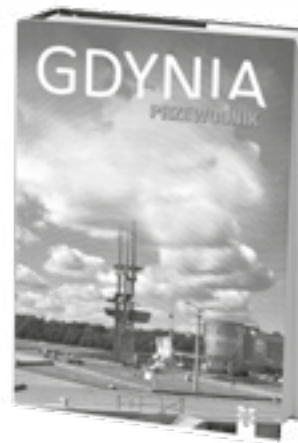
kowych publikacji o gdyńskich dziejach, kulturze, turystyce, do których zaliczam również prezentowaną pracę, ale ciągle brak całościowego historycznego opracowania. Pod tym względem ta portowa metropolia wyraźnie odstaje od innych miast i gmin Kaszub oraz Polski.

Podsumowując: prezentowany przewodnik warto polecić wszystkim, zarówno znającym Gdynię mniej lub bardziej, jak i przybywającym do niej po raz pierwszy. Wbrew pozorom, także ci, którzy uważają, że nie odkryją nic nowego w „mieście z morza i marzeń”, mogą być zaskoczeni po

lekturze. „Gdynia. Przewodnik” ma bowiem również ten walor, iż pobudza do refleksji i ułatwia planowanie osobistej, niepowtarzalnej gdyńskiej wędrowki, fizycznej bądź/i duchowej. Miasto to jest wyjątkowe, nietuzinkowe. Patrząc z perspektywy ogólnopolskiej, można powiedzieć, że przecież to największa morska inwestycja Rzeczypospolitej, natomiast z perspektywy regionalnej – to przede wszystkim miejscowość z „kaszubską duszą”, podstawą tej wyjątkowości.

BOGUSŁAW BREZA

J. Ellwart, D. Król, T. Rembalski, *Gdynia. Przewodnik*, Wydawnictwo Region, Gdynia 2018

Dawne obrazy

Oglądających stare fotografie często nadochodzi nostalgia za przeszłością, ludźmi, miejscami i rzeczami, które pozostały na pożółkłym kartoniku zdjęcia. Dawne twarze znowu się ożywają, w oczach iskrzy się ruch, a usta zdają się wypowiadać zapomniane już słowa... Cały świat na fotografii sprzed lat wydaje się nierealny, jak jakaś dziwna, śniona opowieść, skąpana w świetle, którego nie można odnaleźć w teraźniejszości. To światło niektóre kontury z obrazka wyostrza, inne zaś zupełnie wymazuje... Przeszłość pozwoliła się utrwalić, ale jakże wiele nie dało się ocalić...

Józef Ceynowa – jeden z najważniejszych literatów czasopisma „Klëka” – zamierzał możliwie wiele zapamiętać i opisać. Bardzo dobrze, że dano mu tę możliwość w 2020 roku – 95 lat po jego narodzinach i 29 lat po śmierci. Mowa tutaj o niewielkim zbiorze opowiadań „Kuźnica. Obrazy z lat 1910–1945”, wydanym przez Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie. Muzeum opublikowało tym samym drugą – po „Marcinie i jego czasach” – pozycję autora, który pozostawił po sobie jeszcze kilka cieka-

wych utworów literackich, godnych tego, aby je nie tylko konserwować w dobrych warunkach archiwum, ale i upublicznić w nowych projektach wydawniczych. W przypadku „Kuźnicy...” dzisiejszy czytelnik odnajduje 19 krótkich form narracyjnych, tematycznie związanych z Półwyspem Helskim, a najbardziej z Kuźnicą, małą wioską kaszubską, która w pierwszej połowie XX wieku przeszła społeczną, obyczajową i materialną ewolucję.

Józef Ceynowa wybrał dla swojej literackiej formy gatunek obrazka, sposób pisania wypracowany w połowie XIX wieku, a więc w okresie pozytywizmu. Obrazek bardzo dobrze odpowiadał wówczas chęci naskicowania sytuacji społeczno-ekonomicznej, wstępnej charakterystyce najważniejszych cech zewnętrznych bohaterów i zarysowaniu głównych uwarunkowań geograficzno-kulturowych przedstawianej okolicy. Gatunek ten nie miał na celu wnikać w głębie ludzkich motywacji, świat duchowości czy sferę wyobraźni. Bohaterami stawali się ludzie prości, najczęściej mieszkańcy wsi, małych miasteczek albo ubodzy robotnicy

czy rzemieślnicy wielkich miast. I tak też postąpił w swoich obrazkowych opowiadaniach Ceynowa. Zajął się opisem życia codziennego rybaków z Kuźnicy i półwyspu, na którym pannał etos i hierarchia rodzaju pracy. To właśnie praca oraz związany z nią status wykonawcy tworzyły wioskowe zależności, tworząc wspólnotę tak rodziny, jak i maszoperii. Zewnętrzne warunki, niebezpieczeństwo pracy na morzu, konieczność zadbania o roboty gospodarskie na lądzie tworzyły również relacje pomiędzy tym, co uważano za aktywność męską, a tym, co przynależało do prac kobiety. W tak ciężkich warunkach życiowych, w bezpośredniej zależności od morza oraz w swoistym odosobnieniu od spraw wielkiego świata egzystencja wioski na półwyspie nie należała do łatwych. I te właśnie czynniki, najczęściej realistycznie, z pozytywistyczną nutą ukazania szlachetności i prostoty *rëboków*, opisuje Ceynowa.

Zbiorek opowiadań Józefa Ceynowy ma jednak powiązania z jeszcze innym kontekstem literackim, dużo bardziej kaszubskim aniżeli tradycja pozytywistyczna. Chodzi o niewielką książeczkę ks. Hieronima Gołębskiego „Obrazy rybackie z półwyspu Helu” (1888). W broszurce owej opisano specyfikę mentalnościową

okolicznych mieszkańców, wygląd typowej rybackiej chaty, kościoła, rodzaje rzemiosł, uprawy polne, poszczególne wioski i osady, lasy i drzewostan, rybacką łódź i związki półwyspu z Gdańskiem. W „Kuźnicy...” Ceynowy układ treściowy jest bardzo podobny i dotyczy tej samej sfery egzystencji, tyle że zogniskowanej nie na Helu, jak u Gołębiewskiego, ale na tytułowej dla zbioru wiosce. Ważną różnicą wszakże jest to, że Ceynowa odnotowuje procesy zmian cywilizacyjnych, czego ks. Gołębiewski jeszcze nie zauważył w XIX wieku ani w drugim wydaniu swojej książeczki w 1910 roku. Zmiany jednak następowały i były coraz głębsze.

Obrazki „Kuźnicy...” rozpoczynają się od lat, na których „Obrazki rybackie...” się kończyły. Druga dekada XX wieku to wydarzenia epokowe, wśród nich nadejście I wojny światowej, w którą włączono także i Kaszubów jako obywatele państwa pruskiego. Ten przymus był źródłem cierpienia dla przymusowych wojaków i ich rodzin, jednakże z wielkiej wojny przywozili ze sobą nowe doświadczenia, wieści z szerokiego świata, podstawy myślenia politycznego, pomysły na ułatwienie sobie życia. Ostatnie lata wojny to także czas na „gorączkę” tożsamościową, która opanowała całą Europę i wywoływała w wielu jej częściach aspiracje narodowe i państwowotwórcze. Także i dla Kaszubów był to czas zadbania o swoje racje identyfikacyjne, społeczne i gospodarcze. Wybór polityczny był jasny: Ceynowa opisuje działalność patriotyczną księży, sołtysów i zwykłych Kaszubów wiążących swoją przyszłość z polskością i odradzającą się Rzeczpospolitą (patrz: opowiadanie „Zaślubiny Bałtyku a rybacy”). Oczywiście nie wszystko w takich decyzjach było łatwe, zwłaszcza siła militarna, sprawność administracyjna, atrakcyjność gospodarcza i kulturowa pruskich Niemiec stanowiły poważną przeszkodę w budzeniu się ruchów kaszubsko-polskich. Z opowiadań zebranych w „Kuźnicy...” wynika

jednak, że niechęć do niemieckości, nagromadzone złe doświadczenia związane z traktowaniem Kaszubów jako ludzi drugiej kategorii były tak duże, że powszechnie i w sposób entuzjastyczny reagowano na Nordzie na możliwość znalezienia się w granicach Polski (zob. w obrazku „Liga Morska i Rzeczna a kuźniczanie”).

Jednak wśród 19 obrazków Ceynowy nie tylko o polityce się opowiada, a także o życiu codziennym, bynajmniej nie nadzwyczajnym, ale pełnym żmudnej pracy i krótkich chwil wytchnienia. Oto w opowiadaniu „Dwaj kuźnicy bitnicy” pojawia się historia o specyficznym współzawodnictwie w wyszukiwaniu dóbr wyrzuconych przez morze na brzeg. Nie chodzi przy tym o to, ile bursztynów odnajdą mężczyźni po sztormie, ale jak zachowują się wobec nieboszczyka odzianego i obutego w całkiem dobrej jakości rzeczy. Albo obrazek „Ciężka droga – karżena przygniata”, w którym występuje opis żmudnego dreptania i szusowania trasą, którą musiały pokonywać kobiety z Kuźnicy, aby sprzedać ryby mieszkańcom spoza półwyspu. Cenny realistycznie jest tutaj nie tylko podpatrzony szczegół techniki chodzenia Kaszubek po zapiaszczonych drogach i ścieżkach, ale również sposób myślenia tych, walczących różnymi sposobami o materialny byt dla swej rodziny, kobiet.

W „Kuźnicy” oprócz przedstawianych wydarzeń i ludzi ważny jest również opowiadacz. Ze snutyh historyjek wynika, że nie jest to ktoś dla Kaszub obcy. To jakiś swojak (w kilku miejscach można nawet przypuścić, że jest to sam Józef Ceynowa), który wyszedł ze środowiska wiejskiego i dokonuje, za pomocą gatunku literackiego obrazka, opisu najbliższego mu emocjonalnie środowiska. Widać to już w pierwszym opowiadaniu „Nauczyciel na posadzie karnej a inspektor szkolny”, z którego czytelnik dowiaduje się, iż za czasów pruskich do kaszubskich wioszek bardzo często trafiali pedagodzy specyficzni, którzy sprawiali kłopoty w typowych pla-

cówkach, więc by zbudować w nich odpowiednią motywację, kierowano ich do pracy w nieatrakcyjnym miejscu z bardzo małą płacą. Z lepszymi warunkami spotykali się nauczyciele w czasach polskich, co nie znaczy, że z dnia na dzień sytuacja materialna w szkołach wydatnie się poprawiła. Jak zaświadcza narrator, wyraźnie zmieniło się nastawienie Kaszubów do szkoły, a tym samym nauczyciele łatwiej wchodzili w miejscowe środowisko i szybko stawali się poważanymi autorytetami, zaraz po wiejskim księdzu i sołtysie („Takie zwykle ludzkie sprawy”). I właśnie z punktu widzenia owego nauczyciela swojaka, pedagoga patriotę polskiego i wyedukowanego Kaszubę ukazane zostały czasy przemian mentalnościowych w Kuźnicy i wśród rybaków Półwyspu Helskiego, które następowały może i wolno, ale także tutaj wyzwały się ambicje, otwierano się na letników z głębi lądu oraz nowinki techniczne. Świat przyspieszył, stosunki hierarchiczno-patriarchalne się poluźniły, głęboko zmieniły oblicze ludzi dwie wojny światowe. Nadszedł rok 1945 i pewne rzeczy się skończyły, a inne znowu odmieniły rzeczywistość. To już jednak wykroczyło poza ramy opowiadań-obrazków z „Kuźnicy...”. Ten album z fotografiami został już zamknięty.

DANIEL KALINOWSKI

Józef Ceynowa, *Kuźnica. Obrazki z lat 1910–1945*, Wejherowo 2020

Serce krokòwsczi zemi

Wëdòwizna Bernardinum przërëchtowa do sprzedażë krótką pòlskòjãzëkòwą pùblikacjã Ëlwirë Wòrzałë pt. *Serce Krokowskiej Ziemi*. Książeczka pòkazywò pałac w Krokòwie i ji dównëch mieszkanców, skùpiwającë sã na jich cëskù na rozwij kùlturë.

Na trzëdzescë dwùch stronach pùblikacje më mòżemë pòznac wiele infòmacyjów ò dziejach krokòwsczëgò zómkù (nigle sã stòł pałacã, miòł òbronnã funkcjã), a pòstacje przez bòkadny òpis sã stòwajã żëwima ùczãstnikama historie. Zadaniem książki je pòkòzanië cëskù dwòrsczëgò żëcò na mòlowã kùlturã. Jak sã òkazywò, „serce krokòwsczi zemi” bije do dzysò. Klamrã zamikającã dokòz je òpisanië fundacje Èuropejszcë pòtkania (pòl. Fundacja „Europejskie Pòtkania” Kaszubskie Centrum Kul-

tury Krokowa), jakò pòdjimò wielnë inicjatiwë i mò starã tak ò bütnowi wëdzratak pałacu w Krokòwie, jak tãz ò bòkadosc kùlturalnëgò żëcò w jegò westrzòdkù.

W książce faktë pòdparté bòkadnã bibliografiã sã parłãczã z trójnyma legëndama – gòdò autòrka Ëlwira Worzała. Niepòtwierdzone, ale żëwë w pamiãcë lëdzy historie òpisuwajã bëtnosc familie Krokòwsczich (pòzni von Krockow) w òkòlim òd sëdmë stalatów. Nie felëje w tëch òpòwiedniach miłòtnëch wãtków. Sã òne równak leno dopòwiescã tam, dze pisóné zdroje nama nie rzekã na témã miéwców majãtkù.

Ëlwira Wòrzała òpisała historiã żëcò, ùpòdkù i òdrodë pałacu w Krokòwie, ale na kòrtkach książeczki më sã tãz dokònywómë ò rolë pòjedińczi lëdzy w tëch wòznëch

procesach. W zamészlenim to mò bëc pùblikacjò dlò letników, gwës równak zbòkadni biblioteczkã kòzdëgò lubińca historie Nordë i nie leno.

Książka je przistãpnò w internece, bãdze tãz do kùpieniò w krokòwsczim pałacu.

ADÓM HÉBEL

Elwira Worzała, Serce Krokowskiej Ziemi, Bernardinum, [b.m.w.] 2020.

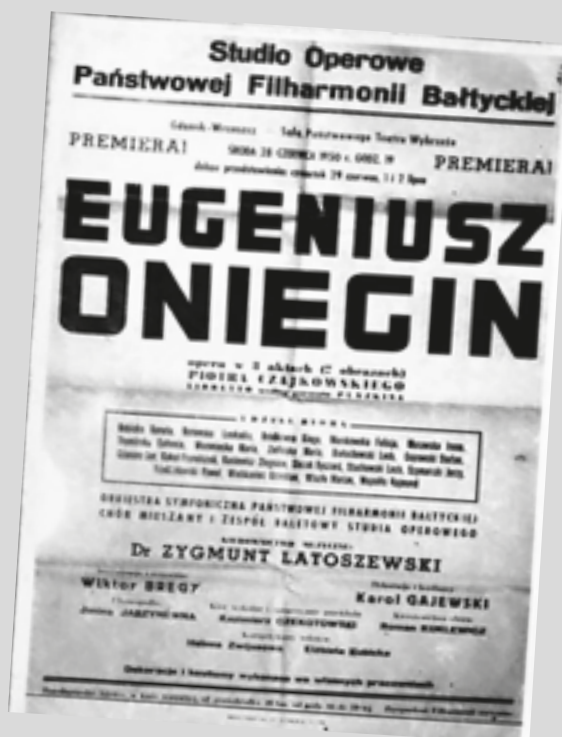

JËBLEÛSZ BÔLTOWI ÒPERË

W Bòłtowi Òperze we Gduńskù 28 czerwińca 1950 rokù òdbëła sã premiera „Èugeniusza Òniegina” Piotra Czajkòwsczëgò w reżiserii Wiktora Brëgy. Mùzycznym czerownikã bëł Zygmunt Latoszewski. Chòc historiò òperë we Gduńskù zaczinò sã w XVI wiekù, to pòczãtkã jistnieniò Bòłtowi Òperë je prawie ten dokòz sprzed 70 lat.

70-lécë je w drãdżim dlò wszëtzcich czasu epidemii kòronawirusa, dlòte ni ma jesz planów ùroczëstëgò swiãtòwaniò. Artiscë Òperë rëchtëjã sã równak do pòtkaniów na żëwò. Òd drëdżi pòłowë zëlnika do kùńca gòdnika repertuar bãdze bòkadny w mùzycznë widzawiszcza i wëdãrzenia, jak premierë òperów „Wehikùł czasu” Francesco Bottiglierò, „Fidelio” Ludwiga van Beethòvena abò cykl kòncertów Wòłtërczi na Wale.

Bòłtowò Òpera we Gduńskù je instytucjã kùlturë, jakò slëchò samòrządowi pòmòrsczëgò wòjewództwa.

Ò CHŁOPIE, CO MŮ NICHT »PÓN« NIE CHCÔŁ GADAC

Szedł chłop z głową spuszczo-
ną na dół. Czej tak szedł smutny
i zamészony, przéstąpia do nie stôrô
Jewka, co jã wszęcë znają, bò ju lata
chòdzy proszãcë òd bùdë do bùdë. –
Człowiekù – rzekła do chłopca – cëż tã
tak jidiesz zamészony, môsz tã jaczi
kłopot, jakã jadłobã czë co? – Żlë zła-
piã lószczór i ce spierzã, tej tã pùdzesz
i nie mdzesz w lédzy zadzëwa. Móm
swój kłopot, ale co to ciebie òbchò-
dzy, a zresztã, chòcbës gò i zna, to tã
babò, tak czë tak ni môżesz mie nick
pòmòc. – Nò, nò, tak le nie wëzëwòj
na te babë. Kò jò ju niejednemu dora-
dzëła bëłno, to i môże tobie doradzã,
le mie pòwiédz, co ciebie tròpi. – Mòja
jadłoba je tak wiòlgò, że na niã radë
ni ma. – Nie je pùrtk tak straszny, jak
gò malëjã. I twój kłopot nie mdze
tak straszny, czej sã z nim pòdzelisz.
Długò sã namiszlòł, czijòszkã bił ò
zemiã, jaż na òstatkù rzekł: – Pòwiém
cë, co mie dolëgò, i czej môżesz, to
pòradz mie co na mój kłopot, ale
nòprzód przërzeknij mie, że nikòmu
nie pòwiész, co cë rzekã, a żlë mie
dobrze doradzysz, to cë nawetk do-
brze zapłacã, bò wiész, że bògati jem
dosc. – To sã wié, że jò nie pòwiém.
– Nò, tej slëchòj! Wiész, że jò òd roku
jem zëniał z gdowã i òd te czasu jem
nòbògatszi człowiek w òkòlëcë, ale
cëż z tegò, czej mie nicht nie gòdò
»pón«, a ji niebòszczëka chłopca
wszęcë panã nazëwelë. Ani szar-
warkòwi lédze mie »pón« nie gò-
dają. Jidã prawie z pòla i tak to mie
żgrze, że wszęcë gòdają mie »të«
jak sobie równemu. – Alana, że to
pón wiãkszëgò kłopotu ni mô. Na to
móm radã, że panu nié teli »pón«, ale

»jegòmòsc« bądã gòdelë! – Chłopù
sã jaż cepłò w dółkù zrobiłò, tak gò
to pògeldzëłò, czej Jewa rzekła mù
»pón«. Jaż òczë przëmknął i jesz ròz
zaczãł to w mëslach przëzëwac. Òn
rozmiszlòł, a Jewa dali cygnãła: – Tej
le pón ùwòzò. Pùdze pón do krómù
i kùpi sobie czòrnëgò sëkna i dò so-
bie ù kròwca ùszëc rewerëndã, takã
samã jak mò nasz probòszcz. Ùdrzi
pón, gdzie le sã pón w tim òbucym
pòkòże, to wszęcë panu »jegòmòsc«
bądã gòdelë. – Bialkò, żlëbë to sã mò-
głò stac, to jò nie wiém, jakbëm cã
wënadgradzył. Tu môsz piãc dëtków,
a żlë pòtkómë sã znòwù ròz, a twoja
dorada sã spełni, dostóniesz wiãcy. –
Jewa wzã dëtczi i szła dali w dëchù
sã smiejãcë z chłopca i jegò glëpòtë.
Chłop szedł na miedzã i zaczął roz-
mészlac nad tim, co mù Jewka rzekła,
a tak mù sã to widzało, że pòstanowił
sobie zarò wintro zamówic ù kròwca
rewerëndã. Słunészko ju dównò bëłò
zaszłë za las, a òn le sedzòł, mëslòł
i rozwòzòł nad tim, jak to mdze do-
brze i jak mdze sã czuł szczestlëwi,
czej lédze czòpczi zjimalë bądã i gò
»jegòmòsc« nazëwelë. Jaż nowò
òchòta do żëcëgò w niegò wstąpiła.
Doma bialka jaż sã zdzëwiła, czej gò
widza ùsmiëchniãtëgò, ale nie smia
gò sã spëtac, a òn sòm tãż ji nick nie
pòwiédzòł. Drëdzëgò dnia wstòł razã
z kùrama i szedł do miasta, do kròw-
ca, żebë mù jak nòrëchli rewerëndã
ùszëc. Kròwc bëł kask zdzëwiony,
że gbùr daje sobie szëc takã sëkniã,
ale nick nie rzekł, le pòmëslòł sobie:
„Kò môże to dlò jaczëgò znajomëgò
ksãdza na pòdarënk?”. – W sobòtã
kòzòł za rewerëndã przëic, bò mia

bëc ùszëtò. Chłop ni mógł sã sobòtë
doczëkac, rechòwòł dnie, a na òstatkù
gòdzënë, a czej ju nadeszła ta òczeki-
wónò sobòta, szedł do miasta i przë-
niòł sobie rewerëndã. Drëdzëgò
dnia w niedzielã òbùł sã w niã i szedł
do kòscoła, a chto gò pòtkòł, zjimòł
przed nim czòpkã, pòchwòliwòł
Bòga, ale nicht gò nie pòznòł. A òn
jak gulòk napãpùzony, czej czerwòną
ùdrzi chùstkã, szedł búsny z pòd-
niosłã głowã do górë. W kòscele szedł
w pierszã ławã, a czej gò òbòczil òr-
ganista, zarò do niegò przëstąpił
i spitòł sã: – Czë jegòmòsc do mszë?
– Chłopù jaż òczë wëlazlë z ùcechë
na wiërzch jak bülwë, to tãż cziwnãł
głowã i rzekł: – Tak, tak. – Na to òr-
ganista: – No to proszã jegòmòsca
za mnã. – Chłop sã pòdniòł i szedł
z òrganistã do zòkrësti, a pò drodze
strzëlòł òczoma pò kòscele, żlë tãż
lédze na niegò wzërajã. A lédze pò
pòwdze zdrzelë, bò mëslëlë, że to
cëzy ksãdz. Czej chłop ju bëł kòle
wòltòrza, rozłòžil rãce jak ksãdz i za-
spiëwòł gòsno: – Jakżë jò móm spie-
wac? – A òrganista mù òdpòwiédzòł:
– Tak jak jinszi. – Wszęcë lédze pòd-
nioslë głowë i pitelë sã jeden drëdzë-
gò: – Cëż to za ksãdz, co tak dzywnò
spiëwò? – Ale długò nie czëkalë. To
sã wnet òkòzało, co to bëł za ksãdz.
Òni chłopù narzñalë, tak że mù sã
òdechcało pana i jegòmòsca.

Bernard Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. II, s. 93–94

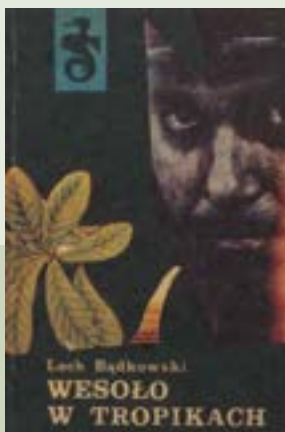
jegòmòsc 'tytuł, którym zwracano się pierwotnie do dziedzica oraz księdza'

† lószczór / † leszczór / 'kij, zwł. leszczynowy'

PAULÈNA WÀSERSKÒ

GDUŃSK, INTERNET. NOWÉ ROMANĚ W CYFROWI KÒLEKCJI

Miesąc w miesąc bòkadniészò je kòlekcjò „Lech Bądkowski” w Bòłtowi Cyfrowi Bibliotece (www.bibliotekacyfrowa.eu). W slédnym czasie pòjawilë sã w ni pòstãpné ksążczy tegò pisarza, gazétnika i spòlëznowégò dzejarza. Sã to romanë: *Wesoło w tropikach*, *Kulminacja*, *Półów nadziei*, *Powtórka* i *Wielkie Jezioro Gorzkie*. Razã je ju w kòlekcji òsmë ksążków i trzë numrë redagòwónégò przez Lecha Bądkòwsczégò spòlëznowò-pòliticalnégò tizdenika „Solidarność”.

Cyfrowò kòlekcjò „Lech Bądkowski” pòwstòwò z leżnoscë ògłoszeniò pisarza

patronã latoségò roku we Gduńskù i mò za cël rozszerzwanie wiédzë ò jegò gazétnëch i lëteracczych tekstach. Nalëzeta jã pòd adresã <https://www.bibliotekacyfrowa.eu/dlibra/latest?action=SimpleSearchAction&type=-6&p=0&qf1=collections:123>.

Bòłtowò Cyfrowò Biblioteka je prowadzonò przez Wòjewòdzkã i Miastowã Pùblicznã Bibliotekã m. Josepha Conrada Kòrzeniowsczégò we Gduńskù i Miastowã Pùblicznã Bibliotekã m. Marii Dąbrowsczi w Słëpskù.

RED.

WEJROWÒ. PISMIONA I MALĚNCZI ZE SPÒDKÒWIZNĚ WÒJCECHA CZEDROWSCZÉGÒ

Òdj. ze starnë MKPPiM we Wejrowie

Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrszczi Pismieniznë i Mùzyczi dostało zbiér regionalny prasë z lat 1987–2009. Pòchòdzy òn ze spòdkòwiznë pò Wòjcechu Czédrowsczim, wëdòwccë, regionalisce, wielelatnym przédnym redaktorze „Pòmëranii”. Dobrzinãcã, chtëren przekòzòł ten wòrtny darënk, je Andrzej Bùsler, przédnik Jednotë Nordowëch Partów i Kaszëbszczégò Fòrum Kùlturë w Gdini.

W zbierach sã m.jin. biuletinë budowë Jądrowi Elektrowni Żarnówc, egzemplarze pismiona gduńskich kònservatistów „Młoda Polska” i „Nordë. Pismiona Kaszëbszczi Zemi”. Òkróm tegò Mùzeùm zbògacëło sã w efemericznë drëczy, jak wezmë na to jednodniówka z leżnoscë Swiatowégò Zjazdu Kaszëbów w Bëtowie z 2009 roku abò dodòwk gazëtë „Dziennik Bałtycki” na 75-lecë Kartuz. Wszëtczë òne trafilë do Dzëlu Prasë MKPPiM.

Andrzej Bùsler przekòzòł téz ilustracje do wycg niewëdòwónégò òpòwiòdaniò dlò dzecy Izabellë Trojanowszczi pt. „Zamkowa Góra”. Je to òsmë kòmpozycjów w fòrmace A4 i jedna w fòrmace A3, a do te czile miészich céchùnków. Pòwstałë òne w 1990 roku, a jich autorkã je warszawskò artystka Dorota Żarskò-Wisniewskò.

Wòrt dodac, że pò smiercë Wòjcecha Czédrowsczégò w 2011 roku jegò białka Renata Czédrowskò wespół z Andrzejã Bùslerã òddòwajã do wejrowsczégò mùzeum wiele pamiãtków i archiwaliów ze zbierów kaszëbszczégò wëdòwccë.

RED.

GDUŃSK. ZDAJEMĚ NA ETNOFILOLOGÓW

ETNOFILOLOGIA KASZUBSKA

Òd 1 lëpińca je prowadzonò rekrutacjò na kaszëbskã etnofilologią na akademicznò rok 2020/2021. Do 24 zëlnika mògã sã zgłosziwac chãtny do sztuderowaniò na Gduńszim Ùniwersytece tegò wòznégò dlò kaszëbskò-pòmòrszczi rësznòtë czerënkù. Ògłoszenie lëstë kandidatów je planowónë na 27 zëlnika.

W programie studiów je m.jin. ùczba kaszëbszczégò jãzëka, pòznòwanie dzëłów jazëkòznajòrstwa (wiédzò ò dzysdniowi kaszëbiznie i pòlaszëznie, historiò kaszëbszczégò jãzëka na słowianšczim spòdlim), kaszëbszczi lëteraturë i kùlturë, historii Kaszëb i Pòmòrzò, dziejów kaszëbskò-pòmòrszczi rësznòtë, jãzëkowi i etniczny pòliticalni w Pòlsce i Èuropie.

Jak czëtómë na starnie <http://www.kaszubi.pl/o/etnofilologia>: *Nie znajdziesz takich studiów nigdzie poza Gdańskiem. I nie dotyczy to wyłącznie specyficznych na skalę europejską merytorycznych treści kształcenia z nauką języka kaszubskiego na pierwszym miejscu, ale i formy studiowania: w małej grupie, bardzo blisko potencjalnego przyszłego pracodawcy i z niespotykaną powszechnie wysoką indywidualizacją programu studiów. Łączy nas język, wzbogaca różnorodność!*

Serdëcznò ròczimë wszëtczich lubòtników kaszëbszczégò jãzëka i kaszëbszczi kùlturë do sztuderowaniò etnofilologii.

RED.

ŁUŻĘCE. W „ROZHŁADZE” Ò KASZĘBSZCZI MÙZYCE

Ju czile razë jesmë piselë w „Pòmëranii” ò tekstach zrzeszonëch z Kaszëbama, jaczé są pùblikòwóné w łuziczim pismionie „Rozhład”. Dzâka dr. Mieczësławowi Wójcëczëmù jesmë dostelë prawie gromicznikòwi numer tegò cządnika, w jaczim je czekawi articzel Philipa Mierzwë ò kaszëbsczi mùzyce. Zaczinô sã òd przëbòczeniô fòlklorowëch dokazów, przëdno „Kaszëbszczich nótów”. Pòzni àutòr òpisywò dzysdniowëch ùtwòrców, przëdno Nataliã Schroeder, przëpòmijającë ji wëstãp w programie „Kaszëbë” w TVP 3 Gduńsk w 2006 rokù. Je téz infòmacyjô ò czãsto slëchóny na

YouTube zaspiëwónym przez nią sztëczkù „Pòtrzëbny je drëch” (mùz. Wëronika Kòrthals, słowa Tomòsz Fópka) i wëstãp w Kaszëbsczim Idolu.

W teksce pòjòwiô sã téz Damroka i ji wëstãp w telewizjowi programie „Perfektny dinner” [òrig. titel „Ugotowani”], a nawetka kaszëbskò wersjô discopòłowi spiëwczë „Òna tańcëje dlò mie” [òrig. titel „Ona tańczy dla mnie”].

Westrzód nòwòznieszych wëdarzeniów w historii kaszëbsczi mùzycki Philip Mierzwa mò wëmienioné pòwstanié Radia Kaszëbë w 2004 rokù. Òpisywò téz sztridë w sprawie kaszëbszczëgo himnu. Wedle niegò coròz wicy lubòtników ùdostòwò w slëdnym czãsu „Zemia rodno” Jana Trepczika. RED.

KROKÒWÒ. REDOSC Z PÒTKANIÒ

Nòlëznicë krokòwsczëgò partu Kaszëbskò-Pòmòrsczëgò Zrzeszeniô mielë swòje pierszë zëndzenié pò ògłoszenim pandemii kòronawirusa. Òbczas pòtkaniô òstafë ùchòwóné wszelejaczë regle bezpiëkù – ùczãstnicë mielë larwë i trzimelë pasownã dalekòsc midzë sobã.

Jak czëtómë na facebookòwim profilu partu w Krokòwie: *Omówione zostały ważne dla naszego działania zadania, ale najbardziej zaznaczyła się radość, że*

po tak długim czasie mogliśmy się spotkać. Z zainteresowaniem obejrzelśmy pozycję wydaną przez Stowarzyszenie Promocji Kultury Kaszubskiej [Aktywizacji Obywatelskiej i Ekologicznej – dop. red.] Mòje Stronë „Poznaj Kaszuby w pigułce – wëdròwka turystyczno-edukacyjna po gminach Gniewino i Wejherowo”, rozmawialiśmy o kłopotach związanych z organizacją imprez zaplanowanych na ten rok i ograniczeniach związanych z pandemiã.

RED.

Òdj. z facebookòwi starnë KPZ w Krokòwie

MSCËSZEJCE. NA WDÒR CZESŁAWA BIRRA

W Mscëszëjczach pòwstała Wieskò Kùzniô Pamiãcë Czesława Birra. Ji celã je zbieranié wspominków i ùtwòrczych dokazów bëlnëgò żłobiòrza, chtëren ùmarł w 2019 rokù. Brzadã jich robòtë ju je lëpa pòsadzonò na jegò wdòr. Pòwstónie téz mapa, na jaczi bãdã nacëchòwóné place,

do jaczych docarłë ùsòdzczi Czesława Birra. Òkróm tegò w planach je òrganizacjô wëstòwkù namienionëgò żłobiòrzo-wi, pòkòzk wspominkòwëgò filmù, jaczi rëchtëje fùndacjô Aby Chciało się Chcieć, pòklòtkòwò animacjô, zrobienié płotu z rãczno malowónëch sztachëtów i kùreszce zabawa kòl ògniszczã z ùdzëlã mòłowëch mùzykañtów.

Pòdjimizna òdbiwò sã w òbrëmim dzejaniów Kaszëbszczëgò Lëdowëgò Ùniwersytetu, a zjiscywają jã sztërë białczë: Magdalëna Marchòlewskò, Èwelina Dułak, Grażina Brzeskò i Èwelina Karczewskò-Luhm. Wespòłrobi równak z nima wiele lëdzy, nié leno mieszkancë Mscëszëjc, ale i lubòtnicë żłobiòrza z całëch Kaszëb.

„Wiejska Kùznia Pamiëci Czesława Birra” na swòjim facebookòwim profilu prosy przëdno ò infòmacje na témã rzezbów żłobiòrza i jich lokalizacjã, a téz ò sëlanié òdjimków zrzeszonëch z artystã. Òrganizatorzë Kùzni żdają na nie do kùńca lëpińca (adres e-mail: kuzniaczslawa@gmail.com).

RED.

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego

WIEJSKIE
KUŹNIE
PAMIĘCI

KASZUBSKI
UNIwersYTET
LUDOWY

Dofinansowane ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z Funduszu Promocji Kultury

SWIAT. JANKA PÒ ANIELSKÙ

Wësza smarą ksążka *Flash in the Dark. Dogs*. Je to tłómaczenié na anielski jãzëk dokazów Stanisława Janczi *Liskawica* i *Psë*. Àutorama tłómaczënkù są: Blanche Krbechek, Alicjô Frimark i Stanisłôw Frimark. Projekt òbkłôdcki zrobił Macéj Tamkùn, a słowò ò ksążce napisòł prof. Daniél Kalinowsczi.

Chcemë przëbòczëc, że *Liskawica* ùkòzała sã w rokù 1989, a ji dzëlëczi pierszi rôz bëłë

drëkòwónë w „Pòmëranii” w 1980 i 1986. Òpòwiòdanié *Psë* wëszo w 1991 rokù, a òbëdwa te dokazë znowiło Kaszëbskò-Pòmòrszczë Zrzeszenié w 2015.

Wòrt téz przëbòczëc, że donëchczòs ùsòdzczi (wiërzte) Stanisława Janczi bëłë ju tłómaczonë na jinë jãzëczci, m.jin. na italsczi, islandzczi i fínsczi. Wicy na tã témã jësmë piselë w slédnym numrze „Stegnë”.

RED.

LËZËNO. ZWËNÉGA STOŁOWËCH TENYSYSTKÓW

Mar-Bruk ZRB Lëzëno dobël w snòzim sztilu awans do ekstraklasë Stołowégò

Tenysa. Tim samym jedurny klub I Lidzi, jaczi ni mò sedzbë w gardze, terò mdze jedurnym wiesczim karnã na nówëszim rozgriwkòwim szczeblu.

Skłòd mésterków I Lidzi twòrzã: Katarzëna Płotka, Magdaléna Płotka, Nuriya Zhaludok, Maja Garbino, Gréta Mika i Ana Nowakòwskò. Karno òd spòdlégò stwòrził trenéra Waldémòr Płotka i jegò bracyca Henrik. Zaczãło sã òd familijnégò karna, chtërno swòją determinacją weszło na profesjonalną równiã.

Z przëczënié epidemie rozgriwczci bëłë przëzwónë decyzyją Pòlsczi Zrzeszë Stołowégò Tenysa. PZST zdecydowa

tëz ò ùstalenim wëników na spòdlim sytuacje w tabelë. Ni ma równak wãtpłëwòsców co do tegò, że awans karna Mar-Bruk ZRB Lëzëno je zasłużony – lëżyńszë tenysystczi w sezonie 2019/20 dobëlë jaz 11 z 13 meczów.

Do pierszégò sezonu w ekstraklasë przëstãpiwają tedë z wiarã w pòsobné sukcesë, ale téz z finansowã niegwësnosã. Gminowi Òstrzòdk Spòrtu, Rekreacje i Turisticzi szukò za dobrzińcama, jaczi wesprã karno w tim historycznym dlò niego cãdze.

ADÓM HÉBEL

BORY TUCHOLSKIE. KONKURS SZTUKI WSPÓŁCZESNEJ

Tucholski Ośrodek Kultury oraz Boro-wiackie Towarzystwo Kultury ogłòsiły konkurs pn. „Współczesna sztuka ludowa w Borach Tucholskich”. Konkurs ten ma bogatã historiã, która została zapoczątkowana w latach 60. ubiegłëgo wieku. Organizowany niemal przez cztery dekady przez tucholskie śródownisko kultury, pobudzał i ożywiał krajobraz kulturowy całëgo regionu. W 2019 roku reaktywowano konkurs, w którym wzięli udział twórcy ludowi z terenu Borów Tucholskich, m.in. z Tucholi, Chojnic, Czerska, Wierzchucina, Przymuszewa, Kęsowa, Ostrowitego, Bralewnicy oraz Mąkowarska.

Patronat honorowy nad wydarzeniem objęli: burmistrz Tucholi Tadeusz Kowalski oraz starosta tucholski Michał Mróz. Patroni medialni: „Tygodnik Tucholski”, „Czas Chojnic”, Tucholanin.pl.

W tym roku jury przyzna nagrody pieniężne (I miejsce – 300 zł, II miejsce – 200 zł i III miejsce – 150 zł) w sześciu kategoriach:

- rzeźba w drewnie i płaskorzeźba,
- ptaszki i zabawki drewniane,
- haft kaszubski tradycyjny (różne szkoły),
- czepce i strój ludowy,
- plecionka,
- malarstwo na szkle i drzeworyt.

Nabór zgłoszeń potrwa do 30 lipca 2020 roku. Prace do konkursu można złożyć osobiście lub przesłać pocztã w terminie do 12 października 2020 roku. Rozstrzygniëcie konkursu odbëdzie siã w połowie listopada 2020 br.

Regulamin i karty zgłoszenia sã dostëpne na www.toktuchola.pl.

Źródło: www.kaszubi.pl

RED.

GDINIÓ. DROGA DO MÓRZA PRZEZ SERCA KASZĘBÓW

Dzaka kaszëbsczi familie Ciarów, miéwców kamiéncë kòl szas. Mscëwòja 10 w Gdinie ùdało sã nama ùrëmòwac leżnoscowi baner, jacji nawlëkò do 100. rocznë sparłãczeniù Pòmòrzò z Pòlską. Projekt baneru ò wiòlgòscë 3 x 11 m zrobiła absolwentka Akademii Snòzégò Kùnsztu we Gduńskù Małgòrzata Bądkòwskò.

Sã na nim słowa Aleksandra Labùdë: *Droga do morza prowadzi przez serca Kaszubów / Droga do mòrza prowadzi przez serca Kaszëbów*. Baner mdze do òbzëraniù do kùńca lëpińca. Bådze gò bëlno widzec z szas. 10 Gromicznika.

Wiòldzë Bóg zapłac familii Ciarów – Bartoszowi Heniczowi za ùprzistãpienié wiéchrzëznë na kamiéncë, a téz Małgòrzace Bądkòwsczi i Małgòrzace Sokòłowsczi za pòmòc i spòlëznòwã robòtã w realizacji ti pòdjimiznë.

ANDRZÉJ BÙSLER

BĚTOWÒ. REMÓNT W MÙZEÙM

W Zòpadnokaszëbsczim Mùzeùm w Bëtowie warò òdnòwianié. W magazynie mdze nowò pòdłoga. Pò zakùńczeniu robòtów pòjawi sã téz nowò wëstòwkòwò zala.

Dërchò adaptacjò magazynowégò mòla, w jaczim pò remònce je planowónò stójnò ekspòzycjò tikajacò sã historii Bëtowa – gòdò Jaromir Schroeder, czerownik etnograficznégò dzëlu bëtowsczégò mùzeùm. Bådã tam ekspònatë sparłãczoné z historią miasta, òsoblëwie z jegò wielekùlturowòscã.

Òkróm tegò w mùzeòwym magazynie òstónã zamòntowóné pòlëcë na kòfrë i kastë, jaczich je w Zòpadnokaszëbsczim Mùzeùm kòl sztërdzescë.

Remónt je finansowóny ze strzòdków Marszòlkòwsczégò Ùrzãdu we Gduńskù.

NA SPÒDLIM WIADŁA W GAZÉCE „KURIER BYTOWSKI”

TĚCHÓMIÉ. FILMĚ Ò LĚDZACH Z PASJĄ

Robòtnicë Gminowégò Òstrzòdka Kùlturë w Tëchòmiu mają czekawã ùdbã na pòkòzanié mieszkańców swòji gminë. *Jò mëslòł, co mòzëmë zrobic dlò kùlturë òbczas kòrònawirusa. Tej przëszedł jem na to, że wòrt pòkazac jak nòwicy lëdzy z pasją. Nié blòs tëch znónëch ju dosc szerok, jak wësziwòrka Gabriela Reca, wëròbiòrz swòjczégò chleba i ùtwòrca wëzdrzatkòwi wiezë Klémãs Leman abò malòrz Tadéùsz Drozdowsczi. Kò lëdzy z pasją je kòl naju wiele – gòdò Ludwik Szrëder, direktòr GÒK w Tëchòmiu.*

Do pòmòcë w twòrzeniu filmów ùdało sã wcygnãc mlòdzëznã. Jò szukòł kògòs, chto bë czerowòł gòdkã, zadòwòł pëtania. Zawònił jem do pòlonistczi z tëchòmsczi szkòlë, a òna zabédowãła mie ùczenkã piãti klasë Milenã Pelã z Mòlégò Piòszna – klarëje direktòr.

Donëchczòs pòwstałë filmë namienioné numizmatikòwi Zdzysławowi Kòmarzańszëmù, gòlãbiòrzowi Ròbertowi Topce, mòtocrossowcowi Arturowi Piwòwarsczëmù, witrażownikòwi Jarosławowi Gòslëcczëmù i pszczołownikòwi Pawłowi Karzewszëmù. Mòntażã zajimò sã Patrik Trëba, animatòr kùlturë tëchòmszégò GÒK.

Wszëtczë filmë jidze òbezdrzec na karnòlu YouTube pn. Ludzie z pasją Gmina Tuchomie.

RED.

Kadrë z filmù ò Jarosławie Gòslëcczim

WEJROWO. RĚGNAŁ PROJEKT NAGRIWANIŌ KASZĚBŌW

Muzeùm KaszĚbskò-Pòmòrszczi PismieniznĚ i Mùzyczi zacinò realizacjã projektu „KaszĚbszczi Spikrz PamiãcĚ”. Jegò cĚlã je stwòrzeniĚ archiwùm z relacjama nòstarszĚgò pòkòleniò KaszĚbŌw. *NagrónĚ wspòminczi bãdq trzímónĚ w najim Muzeùm i tam przistãpnĚ dlò zainteresowónĚch, a wĚbrónĚ dzĚlĚnczi relacji òstónq òpùblikowónĚ wespòł z historycznym kòmentarzã na specjalny internetowi platformie – gòdŌ Tomòsz Fòpka, direktŌr MKPPiM we Wejrowie.*

W òbrĚmim latosĚgò projektu, jaczi je dofinansowóny ze strzòdkŌw Muzeùm Historii Pòlszczi (program

Ōdj. ze starnĚ MKPPiM we Wejrowie

Patriotizm Witra), planowónĚ je nagraniĚ jednŌsce kaszĚbskŌjãzĚkŌwĚch biograficznĚch relacjŌw. 19 czerwińca òdbĚlĚ sã warkŌwnie na témã metodŌw robieniŌ taczich prawie relacjŌw. WzãlĚ w nich ùdzĚł m.jin. przedstŌwcowie kaszĚbszcich muzeŌw z Wejrowa, KòscĚrznĚ i Gduńska, a tĚż gazetnicĚ z rozmajitĚch mediŌw. Prowadzyl je dr Dòmnik CzapigŌ z Fùndacji ŌstrzŌdka KARTA we Warszawie, jakŌ wespòł z Dodomã PòtkaniŌw z Historiã twŌrzi nŌwikszĚ archiwùm gòdŌny historii w Pòlsce – dzysdnia je w nim przez 5500 nagraniŌw biograficznĚch relacjŌw.

RED. NA SPŌDLIM TEKSTU AH NA STARNIE MKPPiM WE WEJROWIE

II POSIEDZENIE RADY NACZELNEJ ZKP

Fot. SL

20 czerwca br. w Pucku, po pięćmiesięcznej przerwie spowodowanej epidemiã koronawirusa, spotkali siĚ przedstawiciele wãdz naczelnych oraz oddziãłŌw Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego na II posiedzeniu Rady Naczelnej ZKP.

Spotkanie, które odbyło siĚ w hali widowiskowej Powiatowego Ōsrodka Sportu MłodziĚżowego, rozpoczĚło siĚ od wspomnienia 100. rocznicy zaślubin Polski z morzem w 1920 roku i było jednoczeŝnie okazjã do złoŝenia podziękowań burmistrz Pucka Hanie Pruchniewskiej za wysiĚk wniesiony w organizacjĚ obchodŌw rocznicowych. Co warto zaznaczyĚ, pucki Oddziãł ZKP wybił okolicznoŝciowy

medal poświęcony tej waŝnej, szczególnie dla Pomorzãn, rocznicy. Kaŝdy oddziãł zrzeszenia otrzymał egzemplarz medalu.

Członkowie Rady Naczelnej omówili takŝe inicjatywy, które udało siĚ przeprowadziĚ w formie zdalnej przez ostatnie miesiãce oraz te, które z uwagi na nowã sytuacjĚ zostały zainicjowane. Prezes Jan Wyrowiński przypomniał z kolei, ŝe obchody Dnia Jednoŝci KaszubŌw i Zjazd KaszubŌw zostały przełoŝone na przyszly rok.

Kolejne punkty posiedzenia dotyczyły omówienia i przyjĚcia sprawozdań z działalnoŝci zrzeszenia w ubiegłym roku. Uchwały zatwierdzajãce sprawozdania i uchwały absolutoryjne zostały podjĚte bez ŝadnego gòosu sprzeciwu. Członkowie Rady Naczelnej dali równieŝ zarzãdowi zielone ŝwiatło w dalszym procedowaniu procesu sprzedaŝy dworu w Starbieniinie.

Rada Naczelna powołała równieŝ na nowã kadencjĚ kolegium redakcyjne miesiĚcznika „Pomerania”. Tu warto zaznaczyĚ, ŝe nowym członkiem kolegium został dziennikarz Piotr Lessnau (zastãpił Aleksandra Goska, który zrezygnował wczeŝniej z tej funkcji), który w mediach pracuje od blisko 16 lat. Od 2015 roku wspŌpracuje z Radiem Gdańsk,

gdzie wspŌtworzy programy regionalne – serwis informacyjny „KlĚka” oraz magazyn publicystyczny „Na BŌtach e w BŌrach”. Jest korespondentem Radia Gdańsk na Nordzie – w powiãtach puckim i wejherowskim. Od 2012 roku publikuje nieregularnie w „Pomeranii”. Piotr Lessnau jest dwukrotnym laureatem nagrody „Kuriera Bytowskiego” na najlepsze opowiadania *science-fiction* w jĚzyku kaszubskim. W 2009 roku otrzymał – wspŌlnie z Tatianã Słowi z Radia Gdańsk – stypendium im. Izabelli Trojanowskiej dla młodych dziennikarzy z Kaszub zaangãŝowanych w specyfikĚ swojej małej kaszubskiej ojczyzny.

Kolejne posiedzenie rady odbĚdzie siĚ po przerwie wakacyjnej.

RED.

FINAL LIDZI ÈUROPE ÒUEFA WE GDUŃSKÙ ZA ROK

Planowany na maj 2020 roku Finał Lidzi Èuropè – rozgrywków w nożną balã òrganizowónèch przez Ùniã Èuropejskich Pùczkarskich Zrzeszów (Union of European Football Associations, UEFA), jaczé miałè bëc na stadionie Energa we Gduńskù – na skùtk pandemii kòronawirusa i zrzeszonèch z nim zaòstrzeniów przepisów mùszòł òstac òdwòłony. W czerwincu UEFA òficyjalno ògłosëła, że Gduńsk mdze òrganizatorã tegò wiòldzégò swiãta nożnégo pùczka w 2021 roku. Finałowi mecz òdbãdze sã 26 maja ò dzewiãtã wieczòr na stadionie Energa.

UEFA mò téz rozsãdzoné, że latosò edicjò Lidzi Èuropè mdze dokùnczonò w zélnikù. Mecze ¼ finału bãdã 10 i 11 zélnika na stadionach w Kòlonii, Duisbùrgù, Dùesseldorfie i Gelsenkirchen. Na dwóch z téch òbiektów bãdã téz półfinałè (17 zélnika). Finał je planowóny 21 zélnika w Kòlonii.

Wèkònowczy Kòmitet UEFA mò téz ògłoszoné gòspòdarzów finałów réznèch edicjów. Biòtka ò czelèch Lidzi Èuropè mò bëc w Sewilli (2022) i Bùdapeszce (2023).

ODJ. S. LEWANDOWSCZI

W dniach 17–18 czerwca 2020 roku Mòrszci Ùniwersytet w Gdinie swiãtowòł 100-lecè Ùczbòwni i Mòrszci Szkòłowiznè w Pòlsce. Fejrowanié zaczãło sã òd dwigniãcò banderè na przednym bùdinkù Ùczbòwni kòl szas. Mòrszci w Gdinie. Pòtemù òstała wkòpònò *kapsuła czasu*, w jacji je lèst òd rektora i akademiczci spòlèznè, Stowòrè Absolwentów Mòrszci Szkòłè, sztuderów a téz Stowòrè Kapténów Wiòldzégò Żeglowaniò w Gdinie. Sã tam jesz pamiãtzczi zrzeszoné z Ùczbòwniã.

Tegò dnia òdbëło sã ùroczèstè zéndzenié Senatu MÛ w Gdinie.

Historiã Mòrszczégò Ùniwersytetu zaczął pòdpsiony 17 czerwca 1920 roku rozkòz gen. Józefa Lesniewszcégò, dzãka jaczémù pòwstała Mòrskò Szkòła w Tczewie. W 1930 roku òstało rozsãdzoné ò przenieseniem ti szkòłè do Gdinie. W 1958 roku Państwòwò Mòrskò Szkòła dostała sztatus pòmaturalny technyczny ùczbòwnie, a dzesãc lat pòzni sparłãczëlè jã z Państwòwã Szkòłą Mòrszczégò Rëbaczeniò i kùnc kùnców w 1968 roku przesztòlcëlè we Wèzszã Mòrskã Szkòlã w Gdinie. Òd 2001 roku Ùczbòwnia miała miono Mòrskò Akademiò w Gdinie, a òd 1 sèwnika 2018 roku – Mòrszci Ùniwersytet. Zmiana bëła zrzeszonò z ùdostaniem prawa do nadòwaniò nòùkòwégò titla doktora i ze zjisceniem wëmòganiów brèkòwnèch do òstaniò ùniwersytetã.

Òrganizatorzè pierszi pòlszci Mòrszci Szkòłè bëłè gwës, że sztòlcenié prziiðnèch òficerów hañdlowi marinarzci mùszci sã òdbëwac przedno òbczas fùlmòrszczich rejsów, dlòte z Ùczbòwniã sã sparłãczoné nòbarzi znóné pòlszcè żegłòtce. Pierszò pòlskò stanica na szkòłowim òkrãce, jacji zwòł sã Lwów, bëła pòdniosłò 4 sèwnika 1921 roku. W szkòłowim roku 1930/1931 Lwów òstòł zmieniony na pòsobny szkòłowi żòglòwcz – Dar Pomorza. W 1982 roku zaczął swòjã słuźbã, jeżdżãcy do dzysò pò mòrzach i òceanach, Dar Młodzièzy, a w 2000 roku dodòwkòwò nowòczesny badérno-szkòleniowi òkrãt Horyzont II.

JEDEN BILLET NA BANĚ PKP SKM I POLREGIO

ODJ. S. LEWANDOWSZCZI

Òd 1 lĕpińca na òbĕndze pòmòrszczĕgò wòjewództwa pòjawi sã novi bĕdĕnk dlò jeżdżacĕch banã, tĕpzw. Taryfa Pomorska. Zmieniã sã prizĕ biletów na przejazdĕ bĕnĕ pòmòrszczĕgò wòjewództwa.

Bĕdĕnk tikò sã przejazdów banama Regionalnĕch Przewòzĕnków (Polregio) a tĕż PKP Szybka Kolej Miej-

ska w Trzĕgardze (PKP SKM) na òbĕndze pòmòrszczĕgò wòjewództwa ògrãnczony tima stacjama: Człĕchòwsczĕ Bùkòwò, Czòrnĕ, Gardeja, Prabùtĕ, Sylno, Słòsĕnkò, Smãtowò, Stòrĕ Pòle, Sycevice, Szlachta.

Dzysdnia w banach jeżdżacĕch w pòmòrszczim wòjewództwie sã òbrzĕszkòwĕ tarifĕ zanòlĕznĕ òd przewòznika. Òd 1 lĕpińca 2020 roku bilet, jaczi kùpi pasażĕra, mdze mù dówòl prawò do wĕbòru przewòznika (SKM abò Polregio) na turze przejazdu. Mò to zmiĕszĕc prizĕ w przĕtròfkù jachaniò z mòlów, dze je ògrãnczony transportowi przistãp do aglomeracji, a tĕż doprowadzĕc do zrównaniò òplacĕnków za przejazdĕ banama òrganizowónĕ przez samòrząd wòjewództwa.

Dlò zletczeniò skùtków pòdwĕższĕnkù na òbĕndze aglomeracji w novi tarifĕ sã wprowadzone atrakcjowĕ z pòdrzatkù na priz: miastowi bilet, trzĕgardowi bilet i całodniowi cónowi bilet.

Zrównóny òstòl tĕż priz za przewòzaniĕ kòła. Bãdã to 3 zlotĕ, òkròm dzĕlu midzĕ stacjama Wejrowò i Gduńsk Strzòdmiescĕ, dze przewòzĕnk kòła dali bãdze darmòk.

Drobnòtĕ nalĕzeta na starnach przewòzników, to je SKM i Polregio.

PRZĒRĚCHTOWÒL SŁAWÒMIR LEWANDOWSZCZI, TŁÓMACZIL DARK MAJKÒWSZCZI

WISŁA MIDZĒ MIKÒSZEWĄ A SWIBNĄ. ÒDJ. S. LEWANDOWSZCZI

TE DNIIE

Czej bĕt jem mŏlim knŏpikĀ, cesził jem sĀ w całoscĕ na jeden dzĕń – *Dzĕń Dzecka*. Pŏzni sĀ ōkŏzało, że pĕrznĀ chiżni je *Dzĕń Matczi*, jesz pŏzni, że je *Dzĕń Szkŏlnĕgŏ*. Nie je tegŏ za wiele? Kŏ sĀ ũrodzĕnĕ, *Gŏdĕ a Jastrĕ*. Nie sygnie to? Niechtĕrny, co mŭszĀ miec leżnosc do swiĀtowaniŏ, jesz jaczi mionowi dzĕń nalĕżĀ. Do cze sĀ taczĕ dodŏwkŏwĕ swiĀta? Kŏmŭ to je pŏtrżĕbnĕ? Je *Dzĕń PrŏcownikĀ Spŏdleczny Őpieczi* leno temŭ, cobĕ jaczi Wŏżny Człowiek mŏgł przyńc do robŏtnikŏw a w przĕtomnoscĕ mediŏw jima wrĕczĕc diplomĕ a jesz jakĀ kŏrtkĀ na kawĀ? Tec lepi je jima miesĀdz w miesĀdz wiĀcy na kŏnto przelŏc abŏ jakĀ nŏdgrodĀ ekstra. KwartalnĀ, rocznĀ – żelĕ so chto zasłuzi. Bez tegŏ całĕgŏ cyrkŭ... Mŏże jidze

prosto ō achtnieniĕ. Żelĕ chto mni zarŏbiŏ, jak bĕ chcŏł – brĕkŭje, cobĕ gŏ chŏc achtnĀc. RzeknĀc, ale tĕ to dobrze zrobił, zrobia! KsĀża gŏdiwajĀ tej: Bŏg Zapłac! W całoscĕ w spŏłĕznwym dzejanim, w jaczi stowŏrze, taczĕ ũczestnieniĕ je baro wŏżnĕ.

Ti lĕdze colemało jesz do ti swŏji robŏtĕ dokłŏdajĀ. Czas, dĕtczi, paliwŏ a jesz gŏrż na ũrżĀdnikŏw, co ōd nich skŏpicĀ kwitŏw chcĀ miec. A jesz tej-sej sĀ jakŏ lĕdzkŏ swinia trafi, co wĕszkalĕje, ōbmŏwi a jesz sĀ wĕsmieje: Cĕż to je za lelek?! Za darmŏk robic! Czĕsti glĕpĕra! I ōdpĀcŏ tak gŏdajĀcy w robŏce swŏje ōsmĕ gŏdzyn i wrŏcŏ dodŏm, cobĕ pĕrznĀ pŏnarzekac, jak to jemŭ je zle...

A mŏże to jaczĕ media wĕmiszlajĀ, cobĕ so mielĕ czym zajimac, bŏ pŏliticzi, pŏgŏdĕ a spŏrtu je w nich do zĕrzĕganiŏ? Sedzy jedna za skłĀ z drĕgĀ a ōbmiszlajĀ, cobĕ so do robŏtĕ nalezc... Mŏże wĕmĕslimĕ jaczi *Dzĕń Drapaniŏ sĀ pŏ Rzĕcĕ*? Ale to je ũdba! I ju media majĀ ō czym pisac. W radio pleszczĀ, że Kaszĕbi sĀ chĕtno drapiĀ. Że ũczali ju badĕrĕjĀ, czĕmŭ to tam sĀ drapiĀ, a niĕ tam... Pŏlsczi parlameńt rĕszŏ ōbmĕszlac specjalnĕ przepisĕ ō drapanim. Dze mŏże, czĕdĕ a kŏgŏ...

Jem zapitŏł znajŏmkŏw na fejsu, czĕgŏ jesz felĕje. Őb 20 gŏdzyn lĕdze napiselĕ 71 kŏmeńtĕrŏw. Mariusz bĕdĕje *Dzĕń bez fejsa*. Ana z Őrla ceszi sĀ, że chłŏp ji nie wzĀł na kŏłŏ, bŏ to prawie bĕł *Dzĕń jachaniŏ gŏto na kŏle*. Aleksandra z Gdinie bĕ chcała

Czej bĕt jem mŏlim knŏpikĀ, cesził jem sĀ w całoscĕ na jeden dzĕń – *Dzĕń Dzecka*. Pŏzni sĀ ōkŏzało, że pĕrznĀ chiżni je *Dzĕń Matczi*, jesz pŏzni, że je *Dzĕń Szkŏlnĕgŏ*. Nie je tegŏ za wiele?

Dzĕń Chrzestnĕch. Na to ji Agata ze Smŏlna prawi, że taczi ju je – 23 lĕstopadnika. Ęwa, co spĕwŏ so-pranĀ we Wejrowie, sĀ na to złapa za głŏwĀ. Mał-gŏrżata zez Gduńska chce *Dzĕń Małŏsolny Ġurczi* i zarŏ szesc internetosznĕkownikŏw to pŏlubilo. Chtos pitŏ ō *Dzĕń Mŭzealnikŏw*, co to je ōbczas Nocĕ Mŭzeŏw w maju. Dali bĕdĕjĀ pŏsobicĀ: *Dzĕń bez pŏliticzi* a *bez COWIDA 19*. KsĀgŏwi pitŏ, czĕmŭ jegŏ dzĕń je krŏtkŏ *Dnia bez Białczĕnĕch Napiersnikŏw*. Lĕdzĕska proszĀ ō dnie: kŏpikŭlczi, wĀdkŏrza, cotczi, gnĕrżacĕch, szmŏrowŏnĕgŏ, wĕsziwŏrŏw, sŏstrĕ a brata. Jedna Őla K. pisze ō lĕszce na dnie: seksu, mŏtorŏwckŏw, grŏ-mŭzyczi, wjadowiony białczi a lĕsoklatatĕch. Co chto lubi. Macejowi z Wejro-

wa je nŏt *Dnia Ptŏszka*. Tatiana z Banina wnŏszŏ ō *Dzĕń Mŏlowĕgŏ* (lokal-sa), cobĕ sĀ zapŏznac bĕlni ze swim ōkŏlim a jegŏ historiĀ. Z ny wsy je Bŏgŭsza, co je za *DniĀ bez patrona* abŏ dlŏ tĕch, co ōglowŏ nie wiedzĀ. Tatiana sĀ rozkrĀcŏ: *Dzĕń Gbŭra, Dzĕń rozlicziwaniŏ*

*przĕŏbiĕcĕnkŏw, spłacywaniŏ bŏrgŏw a ōddŏwaniŏ pŏżĕczkŏw. Dzĕń dnia, dniŏw a nocŏw. Dzĕń piżamĕ – nocnĕgŏ ruchna. LĕtaniĀjĀ kŭńczi Mateŭsz, co do niego na kŏnie mŏże przĕjĀchac, pĕtanim, czĕ je ju *Dzĕń Bimbrownika*.*

Czedĕ jem nad tim mĕslŏł, przĕszłŏ mie do mŏji pandemiczno zarŏsti banie jesz czile Dniŏw: recytowaniŏ kaszĕbszczĕgŏ alfabĕtu na jednym bekniĀcym, spĕwaniŏ naszĕgŏ himnu ōd tĕtu, robieniŏ za Bŏg Zapłac, gŏńbĕ za pieńdzĀ, dĕrgŏtu w nerwach, nocŏw za czŏrnĕch, nielusĕch cŏrniĀc, głŏwĕ bŏleniŏ, ōbarchnieniŏ, zażiwajkŏw w lewĕ nozdra, harfŏwaniŏ bŭlew, ōdszczekiwaniŏ: niĕ gwara, a jĀżĕk, gŏleniŏ pŏchŏw, spĕwaniŏ ptŏchŏw a spŭszczaniŏ joŭchŏw, bleczeniŏ kŏta, skĀczeniŏ na robŏtĀ, jedzeniŏ a picŏ, smŭkaniŏ a bicŏ, gĕldzeniŏ, szczipaniŏ, do doktora staniŏ, zmĀczeniŏ, dwŭch kŏniŏw, pisajkŏw, mŭzykŏw, bez grzmieniŏ, straszĕniŏ a darżnĕch kamiszkŏw.

Czedĕ ju zbierzĕmĕ ne wszĕtczĕ mĀdrĕ a mĀdrzĕszĕ bĕdĕnczi, sĀ ōkŏże, że... rok je za krŏtczi...

TŐMK FŐPKA

MUZEUM KOLEJNICTWA W KOŚCIERZYNIE (PAROWOZOWNIA KOŚCIERZYNA)

Nadbałtyckie
Centrum Kultury
Gdańsk

kolory
Bałtyku

RADA NMI MIASTA

Kino Letnie Bałtyk Movie...

o wolności, szczęściu, wykluczeniu, życiu, ludziach.

W każdą środę

8.07— 5.08.2020

start: godz. 21.30

Ogród NCK, przy Ratuszu Staromiejskim,
Gdańsk, ul. Korzenna 33/35

Bilety: 5 zł
do nabycia na www.interticket.pl